

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Faig MAMMADOV

2501060905

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. İlker AKTÜKÜN

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Faig MAMMADOV

2501060905

Tez Danışmanı

Yrd.Doç.Dr. İlker AKTÜKÜN

İstanbul 2009

ÖZ

SSCB'nin çöküşüyle bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti tarihi süreçten birbirine bağımlı olan Rusya Federasyonu ile sıkı ilişkiler kurmak zorundadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Azerbaycan ve Ermenistan arasında başlayan Dağlık Karabağ savaşı Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkileri etkilemiş ve Azerbaycan, Dağlık Karabağ sorunun göz önünde bulundurarak dış politika izlemiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan ve Rusya arasında yaşanan siyasi sorunlar Haydar Aliyev'in iktidara gelerek izlediği dış politika sonucunda çözülmüş ve ilişkiler üst düzeye kaldırmıştır.

Bu çalışmada, Azerbaycan ve Rusya arasında bağımsızlık sonrası olan ilişkileri analiz edilmiştir. Aliyev'in izlediği denge politikası ekseninde Türkiye, ABD ve NATO'nun Azerbaycan ve Rusya ilişkilerine etkisi ele alınmıştır.

ABSTRACT

The Azerbaijan Republic that achieved independence with breaking down of USSR is in the coercion of to build close relations with The Russian Federation depending on historical time. Nagorny Karabakh conflict which begun between Azerbaijan and Armenia after breaking down of USSR, affected to the relations between Azerbaijan and Russia, and Azerbaijan has pursued its foreign policy with keeping of the problem Nagorny Karabakh in the attention. Political problems between Azerbaijan and Russia that are formed in the first years of the independence solved in the result of foreign policy pursued by Haydar Aliyev coming to the government and relations have lifted to the top level.

In this work, relations between Azerbaijan and Russia after the independence has analised. The arrow of politics of balance that pursued by Aliyev, the affects of Turkey, USA and NATO to the relations between Azerbaijan and Russia has tamed.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın başlıca amacı, tarihi süreçten birbirine bağımlı iki komşu ülke arasında bağımsızlık sonrası ortaya çıkan eğilimleri analiz etmektir. AHC'nin iktidara gelişiyle izlediği Batı yönlü politika sonucunda Azerbaycan ve Rusya arasında yaşanan sorunların Haydar Aliye'in iktidara gelişiyle yürüttüğü denge politikasıyla çözülmesi incelenmektedir.

Tez çalışmamın şekillenmesi ve sonuçlandırılmasındaki tüm aşamalarda yapıcı ve teşvik edici eleştirileriyle büyük katkıda bulunan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. İlker Aktükün'e içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca eğitimim ve tez yazdığım süresince desteğini eksik etmeyen ailem, nişanlım ve arkadaşlarıma şükranlarımı iletmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

AZERBAYCAN VE RUSYA İLİŞKİLERİN TARİHSEL ARKA PLANI: SSCB DÖNEMİ

1.1. ÇARLIK DÖNEMİNDE AZERBAYCAN-RUSYA İLİŞKİLERİ	5
1.2. AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN KURULMASI	11
1.3. SSCB DÖNEMİNDE AZERBAYCAN	14
1.3.1. Sovyet Hakimiyetinin Azerbaycan’da Kurulması	14
1.3.2. SSCB Döneminde Rusya’nın Azerbaycan’a Karşı Ekonomik Politikası .	16

2.BÖLÜM

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN BAĞIMSIZLIK KAZANMASI VE İLK YILLARINDA AZERBAYCAN’IN DIŞ POLİTİKASI

2.1. KARABAĞ SAVAŞININ AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ.....	20
2.1.1. Karabağ Savaşı’nın Başlaması.....	20
2.1.2. Karabağ Sorununun Çözümüne Yönelik Çalışmalar.....	23

2.2. SSCB’NİN DAĞILMASI VE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN BAĞIMSIZLIK İLANI	26
2.2.1. Bağımsızlık Hareketinin Başlaması ve AHC’nin Yükselişi	27
2.2.2. Azerbaycan’da Bağımsızlığın İlanı ve Anayasa’nın Kabul Edilmesi	29
2.2.3. Bağımsızlık Sonrası AHC İktidarı ve Rusya ile Olan İlişkiler	31
2.3. AHC DÖNEMİNDE AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASI.....	35
2.3.1. Bağımsızlığın İlk Yıllarında Azerbaycan-Rusya İlişkileri	35
2.3.2. AHC Döneminde Azerbaycan’ın Türkiye ile Yakınlaşma Politikası	38
2.3.3. Elçibey Döneminde Azerbaycan’ın Dış Politikasında ABD’nin Rolü	40

3.BÖLÜM

ALİYEV DÖNEMİ AZERBAYCAN-RUSYA İLİŞKİLERİ VE BU İLİŞKİLERDE DİĞER DEVLETLERİN ROLÜ

3.1. ALİYEV DÖNEMİ AZERBAYCAN-RUSYA İLİŞKİLERİNDE TÜRKİYE, ABD, NATO’NUN ETKİSİ	46
3.1.1. AHC Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkilerine Türkiye’nin Etkisi	46
3.1.1.1. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin Gelişmesi	46
3.1.1.2. Azerbaycan ve Türkiye Arasında Enerji İlişkileri	50
3.1.2. Haydar Aliyev Dönemi ABD’nin Azerbaycan-Rusya İlişkilerine Etkisi .	53
3.1.2.1. Azerbaycan-ABD ilişkilerinin Gelişmesi	53
3.1.2.2. 11 Eylül Sonrası Azerbaycan-ABD İlişkileri	56
3.1.3. NATO’nun Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Rolü	61
3.1.3.1. Sovyetler Birliği’nin Dağılmasından Sonra Rusya’nın NATO’ya Karşı Tutumu	61
3.1.3.2. Barış İçin Ortaklık Çerçevesinde Azerbaycan-NATO İlişkilerinin Gelişmesi	63
3.1.3.3. Azerbaycan-NATO İlişkilerinde Rusya Faktörü	68
3.2. AZERBAYCAN-RUSYA İLİŞKİLERİNDE GELİŞİM SÜRECİ	69
3.2.1. Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu ile Politik İlişkilerin İlerlemesi	70

3.2.2. Rusya Federasyonu’nun Avrasya Politikasında Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Rolü	74
3.2.3. Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Petrol Politikası	76
3.2.4. Rusya’da Cumhurbaşkanı Seçimleri ve Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem.....	81
3.2.5. Putin’in Azerbaycan’a Ziyaretinin İlişkilere Yansıması	83
3.2.6. Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin İlerlemesine Bir Adım Daha.....	86
3.2.7. Azerbaycan-Rusya Arasında Ekonomik İşbirliği	90
3.3. AZERBAIJAN-RUSYA ARASINDA OLAN SORUNLAR	96
3.3.1. Askeri ve Savunma Alanında Yaşanan Sorunlar.....	96
3.3.2. Gebele Radar İstasyonu’nun Statüsü	99
3.3.3. Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Karabağ Savaşının Önemi.....	101
3.3.4. Rusya’nın Güney Kafkasya Politikasında Azerbaycan’ın Rolü	103
3.3.5. Hazar’ın Statüsüne Rusya ve Azerbaycan’ın Etkisi	106
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	121

KISALTMALAR

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
AAOK	: Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşmiş Devletleri
AC	: Azerbaycan Cumhuriyeti
ADPŞ	: Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AMOCO	: American Oil Company
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi
AzKP	: Azerbaycan Komünist Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan

BTK	: Bakü-Tiflis-Kars
DK	: Dağlık Karabağ
DKÖV	: Dağlık Karabağ Özerk Vilayet
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Economic Cooperation Organization
GDK	: Geçici Devrim Komitesi
GRI	: Gebele Radar İstasyonu
GUAM	: Gürcistan Ukrayna Azerbaycan Moldova
GUUAM	: Gürcistan Ukrayna Özbekistan Azerbaycan Moldova
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KAK	: Kuzey Atlantik Konseyi
KIN	: Kars-Iğdır-Nahçıvan
KİP	: Kafkasya İstikrar Paktı
MG	: Minsk Grubu
MK	: Merkezi Komite
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NÖC	: Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti
NÖSSC	: Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
RF	: Rusya Federasyonu
RKP	: Rusya Komünist Partisi
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi

RSFSC	: Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
SES	: Su Elektrik Santrali
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSFSC	: Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
USD	: Amerika Birleşmiş Devletleri Doları
VES	: Vahit Enerji Sistemi

GİRİŞ

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin çöküşüyle dünya politikasında önemli değişimler oldu. Aralarında Azerbaycan'ın da bulunduğu SSCB'den ayrılarak yeni bağımsızlığını kazanan devletler uluslararası sistemde kritik öneme sahip hale geldiler. Bağımsızlık kazanan yeni devletlerin iç ve dış politikasında alacakları tutum yalnız kendileri arasında değil aynı zamanda komşu ve diğer büyük güce sahip olan devletler arasında da tartışmalara neden oldu.

Küreselleşen dünyanın ekonomik, teknolojik ve sosyal alanda yaşadığı hızlı gelişmeler ulusların kendi aralarındaki ilişkilerinde de hızlı değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Rusya Federasyonu arasında ilişkiler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altında düzenlenirken, SSCB'nin dağılmasından sonra iki bağımsız devlet arasındaki ilişkilere dönüşmüştür.

Azerbaycan bağımsızlık kazanmasıyla birlikte bazı sorunları da kendisiyle getirmişti. Bu sorunlar içerisinde Azerbaycan'ın dış politikasına etkisi olan Dağlık Karabağ sorunu yer almaktaydı. Bu nedenle de Azerbaycan, Dağlık Karabağ'ın çözümünü, toprak bütünlüğünün sağlanması ve ekonomisinin gelişimi için uluslararası alanda güçlü devletlerin desteğini alabilmeye çalışmıştı. Fakat Azerbaycan, bağımsızlığının ilk yıllarında Cumhurbaşkanı olan Ayaz Mutellibov Rusya yönlü olduğundan dolayı ülkenin istikrarının sağlanması için hiçbir adım atılamamıştı.

Dağlık Karabağ'daki olaylardan dolayı 1992 yılında istifa eden Mutelibov'un yerine AHC'nin başkanı olan Ebulfez Elçibey iktidara gelerek Batı ve özellikle Türkiye yönlü bir politika izlemeye çalışmıştı. Elçibey'in yürüttüğü politika Rusya tarafından olumlu karşılanmamış ve ülkenin iç ve dış siyasetinde sorunlara neden olmuştu. Daha sonra 1993 yılında olan seçimler sonucunda iktidara gelen Haydar Aliyev Azerbaycan'ın dış politikasında değişiklik yaparak farklı bir politika izlemeye başladı

Aliyev, ilk başlarda Rusya'nın kızgınlığını yatıştırmağa, ülkenin ekonomik düzeyini normalleştirmeğe ve Ermenistan'la Azerbaycan arasında olan savaşı durdurmaya çalışmıştı.

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan bir taraftan Rusya'dan olabildiğince bağımsız olmaya çalışırken, diğer yandan da bu ülkeyle olan tarihsel bağların sağladığı bazı avantajlardan da yararlanmaya çalışmıştı. Azerbaycan-Rusya ilişkileri analiz edildiği zaman ilk olarak Azerbaycan açısından Rusya'nın önemi ve Rusya açısından bakıldığında da, Azerbaycan'ın önemi göz önünde bulundurulmalıdır.

Azerbaycan açısından Rusya'nın önemi, başlıca üç temel nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi güç dengeleri politikasıdır. Sovyet sonrası dönemde, bölgesinde özellikle askeri açıdan güçlü bir devlet durumunda bulunmayan Azerbaycan, kendi üzerinde etkinlik sağlamak isteyen herhangi bir büyük gücü başka büyük güçlerle ilişkilerini geliştirerek dengeleme ihtiyacı duymuştur. Azerbaycan'ın bu tür bir güç dengesi politikasını etkili bir şekilde izleyebilmesi için, Rusya ile belirli düzeyde bir ilişkiyi koruması gerekmektedir. İkinci neden, bağımsızlıktan hemen sonra ekonomik şartları bozulan Azerbaycan'ın vatandaşlarının iş için ülkeyi terk edip iş imkanı daha kolay olan Rusya'ya göç etmesidir. Bu göç dolaylı da olsa Azerbaycan ekonomisini iyi yönden etkilemiştir. Üçüncü neden ise, Azerbaycan'ın enerji ihtiyacı açısından önemli oranda Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Bu etkenler, 1991 yılı sonrasında Azerbaycan'ın Rusya ile iyi ilişkiler içinde olmasını gerektirmekteydi.

Rusya açısından bakıldığında da, Azerbaycan sürekli olarak büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu önem ise başlıca şu üç nedenden kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce, Rusya'nın Sovyet sonrası döneminde Azerbaycan'ı kendi etki alanı içinde tutabilmesi, Rusya'ya Kafkasya ve Orta Doğu bölgelerinde etkinliğini artırabilmesinin yolunu açacaktı. İkinci neden, Rusya'nın, Türkiye ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında stratejik bir köprü konumuna sahip olan Azerbaycan üzerinde sağlayacağı kontrolün, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki etkisini azaltabilecek olmasıdır. Son neden ise, Azerbaycan'ın zengin enerji

kaynakları ve bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaşım güzergâhlarının Rusya'nın enerji politikalarını önemli ölçüde etkileme potansiyelidir.

Bu tezde Azerbaycan ve Rusya arasında tarihsel süreç, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bağımsızlık kazan Azerbaycan, ilk yıllarda Azerbaycan ve Rusya arasında yaşanan siyasi sorunlar, daha sonra ise Aliyev'in iktidara gelmesiyle iki ülke arasında olan soğukluğun aradan kaldırılması yönünde karşılıklı yürütülen politikalar anlatılmaya çalışılmıştır. Tez, giriş ve sonuç kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sürecine kadar geçen süreç ele alınmaya çalışılmıştır. Çarlık Rusya'sı döneminde Azerbaycan, daha sonra ise 1918 yılında kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 1920 yılında yıkılmasıyla SSCB birliğine katılması ve SSCB döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin geçtiği tarihsel yol ele alınırken daha çok günümüz ilişkilerini etkileyen olaylar üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kazanması, bağımsızlık sonrası iç siyasi sorunların ortaya çıkması, AHC'nin iktidara gelmesi ve 1988 yılında ortaya çıkan Dağlık Karabağ savaşının Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikasında etkisi incelenmeye çalışıldı. Aynı zamanda bu bölümde, AHC'nin iktidarda olduğu dönemde Rusya'dan uzaklaşma yönünde izlediği dış politika ile Türkiye ve ABD'ye yönelik yürüttüğü yaklaşma politikası incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1993 yılında iktidarın değişimiyle devletin dış politikasında Rusya'yla uluslararası alanda yaklaşması ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yürütmeye çalıştığı denge politikası gözden geçirildi. Ayrıca Azerbaycan ve Rusya ilişkilerini etkileyen, Azerbaycan'ın Amerika, Türkiye gibi güçlü devletler ve NATO gibi uluslararası bir kurumla olan ilişkileri incelenmiştir. Aynı zamanda Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle gelişen Azerbaycan-Rusya ilişkileri 2000 yılında Rusya Federasyonu'nda yapılan iktidar değişimiyle Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde de yeni bir dönem başlatmıştı. Bu doğrultuda son

bölümde ekonomiden, stratejik ortaklığa kadar tüm alanlarda Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde karşılaşılan sorunlar incelenmeye çalışılmıştır.

1. Bölüm

AZERBAYCAN ve RUSYA İLİŞKİLERİN TARİHSEL ARKA PLANI: SSCB DÖNEMİ

1.1. Çarlık Döneminde Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Kafkasya Sıradağları'nın güneyi, Hazar Gölü etrafı ve İran Platosu alanını kapsayan Azerbaycan, İran ve Rusya arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan olarak bölünmüş bir coğrafyadır.¹ 13. Yüzyılda Moğol istilasından sonra Azerbaycan, önce Hulagu İmparatorluğu'nun parçası olmuş, daha sonra ise rakip Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerini kuran Türkmenlerin yönetimi altına girmişti. 15. Yüzyılda aynı zamanda bölgede yerli bir Azerbaycan devleti olan Şirvan Şahlar Devleti ortaya çıkmıştı. Bir sonraki yüzyılın başlarında Azerbaycan diğer bir yerel hanedanın, Safevilerin egemenliği altına girdi.²

Rus Çarlığının Kafkasya'da yayılmaya başlaması 1.Petro'nun 1723 yılında İran'a saldırarak, Hazar'ın batı kıyısında bulunan Derbent ve Bakü şehirlerini ele geçirmesiyle başladı. Kısa bir süre sonra Kafkasya'nın büyük bir kısmı Rusya'nın egemenliği altına girmişti. Böylece Rusya, Transkafkasya devletlerinin siyasetlerinde aktif bir rol oynamaya başladı.

Kafkasya, Rusya için jeopolitik ve ekonomik çıkarlar açısından büyük bir önem taşımıştır ve halen de taşımaya devam etmektedir. Avrupa'yı Asya'yla, Hazar Denizi'ni Karadeniz'le birleştiren bu zengin bölge, Rusya'nın dış politika stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır. 18. Yüzyıldan başlayarak Rusya, Kafkasya bölgesinde kendi stratejik çıkarlarını gerçekleştirmek için aktif jeopolitik faaliyetlere girişti. Bölgenin zengin doğal kaynakları, coğrafi ve jeopolitik konumu hakkında yeterince bilgiye sahip olan Çarlık rejimi, hanlıklar arasındaki çekişmelerden

¹ İstoriya Azerbaydjan (Azerbaycan Tarihi), Cilt 1, Bakü yayınları, 1963, s. 17.

² Tadeusz Swietochowski, Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920, İstanbul, Bağlam yayınları, 1988, s. 19-20.

yararlanmış ve bölgede cereyan eden sosyo-politik sorunlara müdahale etmiş, anti feodal hareketlerin ve isyanların bastırılmasında jandarma siyasetini yürütmüştü.

18. Yüzyıldan başlayarak tüm Kafkasya'yı sahiplenmek amacıyla geniş çapta askeri faaliyette bulunan Çarlık Rusya'sı bu amacına 19. Yüzyılın birinci yarısında ulaştı.

1812 tarihinde başlayan Rusya-İran savaşı, 12 Ekim 1813 tarihinde Gülistan Anlaşması'nın imzalanması ile sona erdi. Bu anlaşmaya göre; Bakü, Gence, Şirvan, Guba, Karabağ, Şeki ve Talış hanlıkları Çarlık Rusyası topraklarına katılmıştı. Çarlık Rusyası tüm Güney Kafkasya'yı egemenliği altına almağa çalışırken İran bu yayılmayı engellemeye çalışıyordu.³ İran ve Rusya, Temmuz 1826 tarihinde tekrar savaşa girdiler. Savaş sırasında Rus ordusu Azerbaycan'ın güneydeki topraklarına sokularak Tebriz, Urmiye ve Erdebil'i de ele geçirdi. Durumun ağırlığından dolayı İran, 10 Şubat 1828 tarihinde Tebriz civarında bulunan Türkmençay köyünde Rusya ile ağır şartlara dayanan bir barış anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre, savaş sırasında ele geçirilen Erivan ve Nahçıvan hanlıkları da Rusya'ya verildi.⁴

Türkmençay Anlaşması bir yandan Transkafkasya üzerindeki Rus-İran rekabetine son verirken, diğer yandan da zayıflayan İran'ı, Rusya'nın ticari ve siyasi hakimiyeti altına sokuyordu. Böylece İran, Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini tanımış oluyordu.⁵ Aynı zamanda bu anlaşmanın hemen ardından başlayan Rusya'nın İran'a nüfuz etme politikası çerçevesinde, İran giderek stratejik koridor üzerinde askeri bir karakol durumuna gelmişti. Azerbaycan'a ise potansiyel bir hammadde kaynağı ve Rusya'nın diğer bölgelerindeki fazla nüfus için yerleşime müsait bir alan olarak bakılıyordu.

19. yüzyılın ortalarından itibaren petrolün, sanayinin ana enerji kaynağı haline gelmesi, Azerbaycan'ın önemini daha da arttırıyordu. Petrol sanayisinin gelişmesine

³ Ziya Bünyadov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azerbaycan Devlet Yayınları, 1994, s. 387.

⁴ M. Mustafazade, **Severnie hanstva Azerbaydjana i Rossiya (koneç 18-naçala 19 veka)** (Azerbaycan'ın Kuzey Hanlıkları ve Rusya (18. yüzyılın sonu 19. Yüzyılın başlarında)), Bakü yayınları, 1989, s. 76.

⁵ Tadeusz Swietochowski, **Müslüman Cemaatten a.g.e.** s. 25.

paralel olarak Azerbaycan'ın toplumsal yapısında da önemli değişiklikler ortaya çıktı. 19. yüzyılın sonlarında petrol patlamasının getirdiğı koşulların ardından ekonomik kriz gözlenmeye başlamıştı. Sonuçta işsizlik ve işçilerin içinde bulunduğu zor koşullar yüzünden, Bakü'de işçi sınıfının hoşnutsuzluğu giderek artıyordu.⁶

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Azerbaycan'dan diğerk ülkelere giden gençlerin gittikleri yerlerdeki yeni düşüncelerden ve yeni siyasi fikirlerden etkilenmeleri, Azerbaycan'da batılılaşma sürecini başlattı ve ülke siyasal hayatında yeni ideolojiler ve söylemler seslendirilmeye başlandı. 1905 öncesindeki milli kimlik arayışları, “Türkçülük”, “İslamcılık” ve “Azerbaycancılık” konuları üzerinde tartışmaları da beraberinde getirmişti.⁷ Azerbaycan aydınları, Osmanlı Devleti ve İran'la olan ilişkilere daha çok önem vermişti. Bunun sebebi Rusya Müslümanlarının durumundansa, kendi ülkelerinin ekonomik, sosyal ve siyasi alanları geliştirmek düşüncesinde olmalarıdır.

1905 yılından sonra Çarlığın devamını isteyen muhafazakârlar, liberaller ve milliyetçi sosyalistler o dönemde ortaya çıkan çeşitli fikir tartışmaları sonucunda doğmuştu. Henüz 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'da siyasi partiler kurulmamışken, Bakü'de, Osmanlı, İran ve Rusya'daki gelişmelere açık siyasi bir zemin ortaya çıkmıştı.⁸

Bölgedeki sosyalistleri temsil eden Himmet, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) ile sıkı ilişkiler içinde bulunuyordu. Her iki grup da Rus devrimci hareketiyle ilgiliydiler. Liberaller için devrimin başarısı, meşrutî monarşinin kurulması; sosyalistler için ise demokratik cumhuriyet anlamına geliyordu. Müslümanlar arasında sosyalist düşünceleri tanıtmak konusunda ilk çabalar, Rus partisinin bazı Azerbaycanlı üyelerinin kişisel çabalarıyla sınırlı kalmıştı. Buna ilaven RSDİP'den bağımsız hareket eden birçok aydın arasında yer alan gençler 1903 yılında tartışma platformu oluşturdular ve bir yıl sonra Müslüman halka yönelik propaganda başlattılar. Böylece önceleri Azerbaycan'da gizli olarak bastırılan gazete

⁶ A.e., s. 65.

⁷ Dilara Seyitzade, **İz İstori Azerbaydjanskoy Burjuvazi v Naçala XX. Veka**, Bakü yayınları, 1978, s. 30.

⁸ A.e., s. 39.

Himmet ismini aldı. Başlangıçta Azerbaycan aydınlarının platformu olan Himmet 1904 yılında siyasi teşkilat haline geldi.⁹

Himmet Partisi başlangıçta yayınladığı broşürlerde Azerbaycan'ı Çar'a karşı uyarıyor ve Çarlık rejiminin emperyalist politikalarının Rusya ile beraber Azerbaycan'a da zararı olduğunu söylüyordu. Himmet Partisinin bu fikirleri yayması Bolşevikler tarafından destekleniyordu. Ekim 1905 tarihinde Himmet Partisinin çıkarttığı "Müslüman Kardeşler" broşürü, Azerbaycanlı işçileri 17 Ekim 1905 tarihli Çar'ın bireysel özgürlükleri güvence altına alan ve Devlet Duma'sına yasama yetkileri tanıyan beyannamesine inanmamaya çağırıyordu.¹⁰

1907 yılında Çar hükümetinin baskıyı arttırması sonucunda Himmet Partisi'nin aydınlarının bazılarının tutuklanması, bazılarının ise yurt dışına kaçması partinin gücünü ve hızını azaltmıştı. Daha sonra ise partinin yurt dışına giden üyelerinin bir kısmı siyasi hayatlarını İran ve Anadolu'da, diğer bir kısmı ise RSDİP himayesinde sürdürmüşlerdi.¹¹

Bu dönemde Azerbaycan'ın diğer bir şehri olan Gence'de "Difai Partisi" adlı bir teşkilat kurulmuştu. Difai Partisinin amacı, Azerbaycanlılara karşı yapılan haksızlıkları önlemek ve Milli Hareketin siyasi faaliyetini güçlendirmek olmuştu.¹² 1905-1907 yıllarında faaliyet gösteren Difai Partisi, Çarlığın tehlikeli bulduğu bir teşkilat haline gelmiş ve Çarlığın yoğun baskıları sonucunda teşkilatın aydınları Azerbaycan'dan gönderilmişti. Difai Partisinin aydınlarının yurt dışına çıkarılması da teşkilatın zayıflamasına neden olmuştu. Difai Partisi, Ruslara karşı pasif davranışların yerine etkin bir tavır takınılmasını ve ancak birlik olunca başarılı olunabileceğini savunmuştu.¹³

Difai ve Himmet partilerinin kapatılmasının ardından Müsavat Partisi kurulmuştu. Müsavat Partisi, Azerbaycan siyasal hayatının en önemli partilerinden

⁹ Tadeusz Swietochowski, **Müslüman Cemaatten a.g.e.** s. 80-81.

¹⁰ İ. Hasanov, "Azerbaycan'da Marksizm-Leninizm İdealarının Yayılmasında Himmet Bolşevik Kurumunun Faaliyeti (1904-1920 yıllar)", **İlm Dergisi**, Ocak 1986, s. 6.

¹¹ Mecid Efendiyev, **Soçineniya**, 2. cilt, Bakü yayınları, 1990, s. 356.

¹² Mehmet Saray, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1996, s. 35.

¹³ Naki Keykurun, **Azerbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)**, Ankara, ilke yayınları, 1998, s. 36-37.

biri olmuştur. Müsavat Partisi'nin ileri sürdüğü fikirlerden en önemlisi bağımsız Azerbaycan devletini kurmak olmuştur. Müsavat Partisi aynı zamanda İslam'a gücünü yeniden kazandırmak üzere, aşağıdaki programı temel olarak almıştır:¹⁴

- Milliyet ve mezhep farkı gözetmeden tüm Müslümanları birleştirmek
- İstiklallerini kaybetmiş Müslüman ülkelerin yeniden bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamak
- İstiklallerini müdafaa veya ihya için çarpışan tüm Müslüman ülkelere maddi ve manevi yardımda bulunmak
- Müslüman milletlerin ve ülkelerin savunma ve taarruz kuvvetlerini arttırmak için yardım etmek
- Bu fikirlerin yayılmasına mani olan tüm engelleri yıkmak
- Müslümanların birleşmesi ve ilerlemesi için çalışan tüm partilerle bağlantı kurmak
- İnsanın refahı ve ilerlemesi için çalışan yabancı partilerle gerek görüldüğünde irtibatta ve fikir alışverişinde bulunmak
- Müslümanların yaşaması için gerekli olan ticari, sanayi ve ekonomik hayatı kuvvetlendirmek için her türlü aracı kullanmak.

Müsavat Partisi'nin siyasi hayatındaki önemli kişilerinden biri olan Mehmet Emin Resulzade, Osmanlı Devleti'nin siyasi gelişmelerine paralel bir değişiklik ortaya koymuştu. Önceleri İslamcılık temeline dayanan Müsavat Partisi, sonraları Osmanlı Devleti'nde yükselen milliyetçilik hareketine paralel bir tavır alarak Azerbaycan milliyetçiliğinin geliştirilmesi için çalışmıştır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Mehmet Emin Resulzade, gazetelerdeki siyasi ve kültürel yazılarında millet kavramını inceliyordu. Bu konudaki teorileri, daha sonra Müsavat Partisi programına girmişti. 1919 yılındaki programda “devletin milli

¹⁴ Tadeusz Swietochowski, **Müslüman Cemaatten a.g.e.** s. 107.

olduğu, milletin de sadece din ile değil, temelinde dile dayandığı ve kültürel olarak meydana geldiği düşüncesi” yer alıyordu.¹⁵

Müsavat Partisi Çar hükümetinden beklediği tavizleri sıralarken oldukça ılımlıydı. Bu ılımlılık Açık Söz gazetesinin savaşta Rusya’yı desteklemesiyle paralellik gösteriyordu ve Rus vatanseverliğinin resmi tavrına uyuyordu. Çarlık Rusya’sı ve Azerbaycan arasındaki ilişkinin iyi yönde gelişmesi, savaşın başında Karadeniz yollarının tehlikeye girmesiyle büyük düşüş gösteren petrol fiyatlarının tekrar yükselmesiyle aynı zamana rastlamıştı. Bu, özellikle Bakü’de üreticiler tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı.¹⁶

22 Şubat 1918 tarihinde Güney Kafkasya Rusya Müessisler Meclisine seçilmiş milletvekillerinin toplantısında Kafkasya Seym’inin* yaratılması ve yerel hakimiyetin bu organa verilmesi hakkında karar kabul edilmişti.¹⁷ Bir sonraki gün üç önemli partinin üyelerinden oluşan Kafkasya Seym’i toplantılarına başladı. Seym’de Gürcistan’dan sosyal-demokratlar otuz iki, Azerbaycan’dan müsavatçılar ve onlarla birlikte katılan tarafsız demokratlar otuz, “Taşnak sutyan” partisinden yirmi yedi milletvekili katılıyordu.¹⁸ Ayrıca sosyalist devrimciler, milli demokratlar Ermeni Halk Azatlık Partisi, Müslüman Sosyalist Bloğu yedi kişi, Rusya’da Müslümanlar Partisi üç kişi ve Menşevik Partisi’nden dört kişi de Seym’e katılmıştı.¹⁹

25 Mayıs 1918 tarihinde Kafkasya Seym’nin liderleri tarafından yapılan toplantıda A.Sereteli Gürcü fraksiyonu tarafından bir açıklama yaparak Kafkasya halklarının tek kimlik etrafında birleştirmenin mümkün olmadığını savundu. Kafkasya Seym’inin son toplantısında Gürcü fraksiyonu, Kafkasya Cumhuriyeti’nin dağıtılmasına Müslüman fraksiyonunun neden olduğunu söylüyordu. Karşılıklı uzun süren tartışmalardan sonra Kafkasya Seym’i tarafından, Kafkasya

¹⁵ “Müsavat Partisi’nin 1919 ve 1936 Yılları Kurultayında Kabul Edilen Programları”, **Azerbaycan Dergisi**, 1937, sayı 285, s. 40

¹⁶ Tadeusz Swietochowski, **Müslüman Cemaatten a.g.e.** s. 116-117.

*Kurul (izahı büyük ACE ansiklopedisi cilt 8., s. 330)

¹⁷ G.Jvaniya, **Velikiy Oktyabr i Pobeda Sovetskoy vlasti v Gruzii** (Büyük Ekim ve Gürcistan’da Sovyet Hükümetinin Zaferi), Tiflis, Sabçota Sakartvelo yayınları, 1987, s. 200.

¹⁸ **Pobeda Sovetskoy vlasti v Zakavkazye** (Transkafkasya’da Sovyet Hakimiyetinin Zaferi), Moskova, Politizdat yayınları, 1971, s. 206.

¹⁹ **Adres-kalendar Azerbaydjanskoy Respubliki na 1920 god** (Azerbaycan Cumhuriyeti’nde adresler ve takvim), Bakü yayınları, 1920, s. 3.

Cumhuriyetleri'nin parçalanmasını onaylayan karar kabul edilmişti.²⁰ Böylece, Kafkasya Cumhuriyetleri hakimiyeti altında kurulan Kafkasya Seym'i, iç muhalefetin keskinleşmesinden dolayı dağıtıldı.

1.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kurulması

Ekim 1917 tarihinde Bolşevikler, Rusya'da iktidarı ele geçirdiler ve icra organı olarak Halk Komiserleri Meclisini kurdular. Müsavat Partisi ve Müslüman Sosyal Teşkilatları Konseyi, Müslüman işçileri temsil etmediği gerekçesiyle Bakü Sovyet'ini tanımamıştı.²¹

Kafkasya Cumhuriyetleri'nin dağılması sonucunda Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri kuruldu. 27 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan fraksiyonundan oluşmuş Kafkasya Seym'i, siyasi durumu incelemek için toplandı. Uzun süren tartışmalardan sonra Geçici Milli Şura kurulması kabul edildi. Geçici Milli Şura'nın Başkanı Resulzade, İcra Komitesinin Başkanı ise F.H.Hoyski seçilmişti. 28 Mayıs 1918 tarihinde Tiflis'te Azerbaycan'ın bağımsızlığı hakkında beyanname kabul edildi.²² Böylece, Azerbaycan Devleti tarihinde ilk kez, anayasa tutanağı olan Bağımsızlık Tutanağı ile Azerbaycan Devleti Cumhuriyeti olarak ilan edildi. Bu siyasi ve hukuki belgede Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu ilan edilerek sınırları belirtilmiş ve devletin esas faaliyet prensipleri ortaya konulmuştu.

Güney Kafkasya'nın üç cumhuriyetinin Batum'da Osmanlı elçileriyle ayrı ayrı görüşmeleri sonucunda aynı yılın 4 Haziran tarihinde Osmanlı Devleti Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında anlaşma imzalandı. Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diğer devletlerle imzaladığı ilk anlaşma olmuştu. Daha sonra ise 24

²⁰ M.İsmayilov, D.Seyidzade, **Azerbaycan Tarihi**, Yeddi ciltte Beşinci cilt, Bakü, ELM yayınları, 2001, s. 310.

²¹ Mehman Suleymanov, **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Kafkas İslam Ordusu**, Bakü, Kafkas Üniversitesi yayınları, 2008, s. 476.

²² Mehmed Emin Resulzade, **Azerbaycan Cumhuriyeti**, Bakü yayınları, 1990, s. 46.

Eylül tarihinde Rusya elçisi İoffe Osmanlı Devleti'nin Başbakanı Talat Paşa'dan Bakü'nün boşaltılmasını, verilen zararın ödenilmesini ve Bakü'nün Sovyet organlarına verilmesini talep etti. Talat Paşa ise "Bakü'yü Sovyet Rusya'sına vermeyeceğini ve Kafkasya'daki milletlerin iç işlerine karışmadıklarını" kesin bir şekilde ifade etmişti.²³

Azerbaycan'ın dış politika tarihinde Amerika Birleşmiş Devletleri'nin (ABD) ilk kez önem kazanması da bu dönemdedir. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni diğer ülkeler tanımadığı için bazı sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu nedenle de 10 Kasım tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti Başbakanı F. H.Hoyski ve Dışişleri Bakanı Adil Han Ziyadhan Birinci Dünya Savaşının son aşamasında ABD'nin Cumhurbaşkanı Wilson'a telgraf göndererek, ondan Azerbaycan'ın bağımsızlığını dünya devletleri tarafından tanınması için yardım etmesini rica etmişlerdi. Telgrafta "Avrupa'nın büyük devletlerine başvurmadan önce, Azerbaycan halkı ve hükümeti olarak bütün ezilen küçük halkların yardımcısı olarak, sizin hümanist şahsiyetinize müracaat edip yardım almayı ve tanınmayı umut ediyoruz" deniliyordu.²⁴

Bağımsızlık beyannamesinin içeriğine de yansımış olan komşu ülkelerle samimi komşuluk ilişkilerinin sabit olması prensibi Sovyet Rusya'sını da içeriyordu. Sovyet Rusya'sıyla ilişkilerin kurulması Azerbaycan hükümeti tarafından zaruri görülerek bu yolda bazı adımlar atılmıştı. Sovyet Rusya'sı 15 Eylül 1919 tarihinde Bakü'nün bağımsızlığının kazanmasından ve Azerbaycan hükümetinin başkent olarak Bakü'ye taşınmasından ve endişelendiğini saklamıyordu. Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin (RSFSC) Dışişleri Komiseri Çiçerin 21 Eylül tarihinde Almanya Başkonsolosluğu'na gönderdiği telgrafta, Rusya'nın en önemli şehirlerinden birinin yani Bakü'nün işgal altında tutulmasına itirazını bildiriliyordu.²⁵ 1920 yılından başlayarak Rusya'nın Azerbaycan'a karşı diplomatik baskısının yanı sıra askeri baskısı da güçlenmeye başladı.

²³ Musa Gasımov, Mahir Abdullayev, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Bakü, Elimler Akademisi yayınları, 1998, s.72.

²⁴ Atahan Paşayev, **Açılmamış Sayfaların İzi ile**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 2001, s. 48-49.

²⁵ Rahman Mustafazade, **Azerbaydjan-Rossiyskie otnoşeniya v 1918-1922**(Azerbaycan-Rusya ilişkileri 1918-1922 yıllarda), Moskova, MİK yayınları, 2006, s. 56.

Azerbaycan dış politikasında Rusya'ya ilişkin farklı görüşlerin ortaya çıkması da bu dönemle başlamıştır. 11 Şubat 1920 tarihinde Bakü'de yapılan bir toplantıda Azerbaycan Komünist Partisi kurulmuştu. Böylece Bolşeviklerin Azerbaycan'da iktidarı ele geçirme planları pratiğe geçirilmiş ve Müsavat Partisi iktidarına karşı baskılar yoğunlaştırılmıştı.²⁶ Çiçerin, müttefikler tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınan Azerbaycan'ın derhal Sovyet Rusya'sı ile görüşlere başlamasını istemişti. Kızıl Ordunun gelebileceği endişesi üzerine Himmet Partisi, Rusya Komünist Partisi'ne (RKP) katılmış Dışişleri Bakanı Hoyski'nin Rusya'ya karşı sertlik yanlısı politika izlemesine karşı hükümette bölünme çıkmış ve İçişleri Bakanı Hacinski istifa etmişti. Rusya'ya karşı yumuşak politika izlenilmesini savunan Hacinski, Yusuf beyli Hükümeti'nin istifa etmesinden sonra 1 Nisan 1920 tarihinde yeni hükümet kurmakla görevlendirildi ve Bolşeviklerle ilişki kurarak onlara kendi hükümetinde Bakanlık vermeyi teklif etti.²⁷

27 Nisan 1920 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bolşeviklere devredilmesiyle ilgili toplantı gerçekleştirildi. Uzun süren toplantıda, hükümetin bazı şartları göz önünde bulundurarak Bolşeviklere devredilmesi kararı alınmıştı. Bu tarihi toplantıya katılan Resulzade'nin yazdığına göre iktidarı ele alacak Bolşevikler aşağıdaki şartlara riayet edeceklerini taahhüt etmişlerdi:²⁸

- Rus ordusu Bakü'ye girmeden demiryoluyla direk Anadolu'nun imdadına gidecek;
- Azerbaycan ordusu olduğu gibi kalacak;
- Azerbaycan siyasi partileri hürriyet ve serbestliğini müdafaa edecek;
- Eski devlet memurları ve milletvekilleri hiçbir zaman siyasi suçla itham edilmeyecek;
- Azat toplanacak Azerbaycan şuraları hükümetin idare formunu belirleyecekler.

²⁶ **Azerbaycan Komünist Partisi'nin Tarihi**, Bakü yayınları, 1958, s. 373.

²⁷ Rahman Mustafazade, **a.g.e.**, 2006, s. 75.

²⁸ Mahir Abdullayev, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Bakü, ABU yayınları, 2003, s.197.

Aynı gün Azerbaycan parlamentosu hükümeti devretmek hakkında kararı kabul etti. Bu, olay bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sonu anlamını taşıyordu. Bolşevikler ise verdikleri sözlerin hiçbirini tutmamışlardı.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması ve kısa süren döneme rağmen yirmi üç aylık faaliyeti Azerbaycan tarihinde önemli bir yeri olmuştu. Kısa da sürse kendi parlamentosu, hükümeti, ordusu ve parası olan demokratik cumhuriyet olarak ortaya çıkan Azerbaycan'da, dış politikaya ilişkin ilk farklı görüşlerde bu dönemde belirmişti.

1.3. SSCB Döneminde Azerbaycan

1.3.1. Sovyet Hakimiyetinin Azerbaycan'da Kurulması

Geçici Devrim Komitesi (GDK), Azerbaycan Sovyet hükümetinin ilk meclisiydi. Ağustos ayında Ast Komiserler Sovyet'i kuruldu. Bu kurulun görevi GDK'nin yetkisinde olan meseleleri ayrıntılı tartışmak ve hazırlamaktı.

Azerbaycan GDK, 29 Nisan 1920 tarihinde ülke adına verilen özel bir çağrıyla RSFSC ile karşılıklı itimat ve tanınmaya dayanan sıkı ittifak ilişkisi teklif etti. Azerbaycan'da Lenin'in telgrafı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) RSFSC tarafından tanınmasını gösteren tarihi belge olarak karşılandı ve bu nedenle 9 Mayıs 1920 tarihi tatil günü olarak ilan edildi. Sovyet Azerbaycan'ın resmi ilanı Sovyet Rusya'sı tarafından her şeyden önce önemli ekonomik kaynaklardan birinin kazanılması anlamında coşkuyla karşılandı. Lenin, Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulmasının önemine şöyle dikkat çekiyordu: "Dün Bakü'den aldığımız haber Sovyet Rusya'sının durumunun iyileştiğini gösteriyor. Şu an biz öyle

bir ekonomik üsse sahibiz ki bu bizim sanayimizi geliştirebilir”.²⁹ Bu saptamadan da anlaşılabilceği gibi hızla sanayileşmek zorunda olan Sovyetler Birliği için Azerbaycan coğrafyası büyük önem taşıyordu. Aynı yılın Mayıs ayının ilk günlerinde Sovyet Hükümeti Nahçıvan şehrinden başka bütün Azerbaycan’da kuruldu.

Mart 1921 tarihinde Azerbaycan SSC’nin Moskova’daki üyeleri, Transkafkasya’nın üç cumhuriyetinin birleşmesi gerekliliği konusu üzerinde tartışmalar yürüttü. Azerbaycan ve Gürcistan komite üyeleri ekonomik alanda karşılıklı işbirliği meseleleriyle ilgili konuşmalar yaptılar. Transkafkasya cumhuriyetlerinin Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti (TSFSC) terkinde Birliğe dahil olmasında önemli nedenler vardı. Ekonomik iş birliği kurmak, Transkafkasya halkları arasında dostluğu güçlendirmek ve bu halklar arasında olan milli sorunları aradan kaldırmak istiyorlardı. Azerbaycan, Ermenistan toplumsal teşkilatların Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin kurulması ve Transkafkasya Cumhuriyetleri’nin TSFSC katılmasını kararını desteklerken Gürcistan buna karşı çıkmıştı.³⁰

Transkafkasya Sovyetlerinin birinci kurultayı 10 Aralık 1922 tarihinde Bakü’de olmuştu. Neriman Nerimanov kurultayın açılış konuşmasında “Bu gün biz azatlığa, kardeşliğe ve emeğin birliğine doğru yolu açıyoruz” demişti.³¹ Daha sonra ise aynı yılın 30 Aralık tarihinde Kremlin’de Sovyet Cumhuriyetleri’nin üyeleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin (SSCB) kurulması hakkında beyanname ve anlaşma imzaladılar.

SSCB’nin kurulması kurucuların menfaatine, eski Çar Rusya’sının halkları arasında barış ve güven kurmasına, onların iktisadi ve medeni ilişkilerinin genişlemesine yardım etmeliydi. Siyasi önemine ve sosyal-iktisadi sonuçlarına göre SSCB’nin önemli bir tarihi rolü olmuştu.

²⁹C. Guliyev, A. Mammadov, **Azerbaycan Tarihi** Yedi ciltte Altıncı cilt, Bakü, Elimler Akademisi 2000, s. 12.

³⁰ Rahman Mustafazade, **a.g.e.** 2006, s. 83.

³¹ İrada Guseynova, **İstoriya Narodov Kavkaza** (Kafkasya Milletlerinin Tarihi), Bakü yayınları, 2006, s. 290-291.

1.3.2. SSCB Döneminde Rusya'nın Azerbaycan'a Karşı Ekonomik Politikası

Askeri, siyasi, diplomatik ve ekonomik bir dizi faktörün yol açtığı Birinci Dünya Savaşı'nın temel nedenleri arasında petrol mücadelesi de vardı. Savaşa hazırlanan tarafların stratejik planları Musul, İran ve Azerbaycan'ın zengin petrol yataklarına sahip olmaya ilişkin hedefleri de kapsamaktaydı. Bakü'nün zengin petrol yatakları dünyanın gelişmiş devletlerinin hemen hepsinin dikkatini çekiyordu.

Aynı şekilde Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan ve Rusya arasında ilişkilerin önemli bir boyutunu da petrol oluştuyordu. Bu dönemde Azerbaycan, SSCB'nin petrol ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü karşılıyordu. Bu nedenle petrol üretimini artırmak için önemli çalışmalar yapılıyordu.

Bakü'de Sovyet hakimiyetinin kurulmasının ardından 1918 yılında, Moskova'daki Bolşevik hükümetinin aldığı karara uygun olarak 165 bağımsız petrol işletmesi Azerbaycan'da devletleştirilmişti. Aynı yıl bağımsız Azerbaycan'ın ilanından sonra Azerbaycan hükümeti petrol endüstrisinin devletleştirilmesini iptal eden ve işletmeleri sahiplerine geri veren kararname çıkardı.³² 1920 yılında Kızıl Ordunun Azerbaycan'a girmesinden sonra Azerbaycan petrol sanayisi yeniden devletleştirilerek Bakü petrolü Rusya'ya taşınmaya başlandı.

1918 yılında petrol üretiminde hızlı bir düşüş yaşandı. Petrol üretimi önceki yılda çıkarılan toplamın yarısından az olmuştu. Petrol endüstrisinin devletleştirilmesi ve politik değişiklikler bu devirde çok önemli rol oynadı. 1919 yılında daha çok Azerbaycan'daki siyasi durumun dengede olması ve petrol endüstrisinin yeniden eski sahiplerine iade edilmesi nedeniyle petrol üretiminde belli bir artış oldu. Sonraki iki yılda, petrol endüstrisi, petrol çıkarılmasında siyasi dengesizlik ve petrol endüstrisinin yeniden devletleştirilmesi yüzünden daha büyük düşüş gösterdi.

³² H. Alimirzoev, *Azerbaydjanskaya derevnya za godı Sovetskoy vlasti* (Sovyet Hakimiyeti yıllarında Azerbaycan), Bakü yayınları, 1963, s. 35

Ancak Lenin, petrolle ilgili olarak, Azerbaycan'a bazı imtiyazlar verilmesi fikrini de savundu. Halk Komiserleri Sovyet'inin 1 Şubat 1921 tarihinde kabul ettiği kararla Bakü ve Grozni petrol bölgeleri istisna kapsamına alındı. Böyle bir istisnadan amaç ise dış ülkelerden elbise ve yiyecek takas edilmesinin sağlanarak devrim için gerekli desteğin sağlanmasıydı.³³

Petrol üretiminin artmasıyla birlikte petrol sanayisi de gelişmeye başladı. Üretimde olan engellere bakılmaksızın bu dönem Azerbaycan petrol endüstrisi için müthiş bir gelişme safhası ve aynı zamanda uygun yapının yaratılışı olmuştur. Kıyılardan uzak, denizdeki alanların işletilmesine de 1922 yılında başlandı.³⁴

1920-1945 yılları arası, petrol sanayisinin ikinci dönemi olarak kabul ediliyor. Bu dönemde petrol ve gaz sanayilerinde yüksek düzeyde gelişme olurken, maddi ve altyapı çalışmasında bazı sorunlar ortaya çıktı. 1945-1990 yılları arası ise Azerbaycan petrol üretiminin üçüncü aşaması olarak kabul edilir.

İkinci Dünya Savaşı, SSCB coğrafyasının bütün ekonomisine büyük darbe vurdu. Savaş zamanı SSCB milli servetinin yarıdan çoğunu kaybetti. Azerbaycan Almanya'nın hücumuna doğrudan maruz kalmamasına rağmen ahalî savaşın bütün zorluklarını görmüştü. Savaşın bittiği 1945 yılında, pamuk üretimi 154 bin tondan 65 bin tona, ipek üretimi 2384 tondan 1615 tona kadar azalmıştı. Büyük baş hayvanların sayısı 1382 binden 1203,5 bine düşmüştü. Azerbaycan ahalisi ise 1940 yılında 3304,1 bin kişiydi; savaş sonrasıysa bu sayı %17,65 oranında azalmıştı.³⁵

Savaşın başladığı 1940 yılına göre, Azerbaycan'da SSCB halk ekonomisini, özellikle de petrol sanayisinin kalkınması için ciddi önlemler alındı. 28 Mayıs tarihinde SSCB "Bakü'de petrol hâsılatını artırma önlemleri hakkında" özel bir kararı kabul etti. Kararda petrol sanayisini kalkındırma projesi öngörülmüştü.³⁶

1945–1950 yılları arasında SSCB halk ekonomisinin kalkınmasına dair beş yıllık planda, sanayini ve tarımın genişlemesini savaştan önceki duruma yükseltmek

³³ Rahman Mustafazade, *a.g.e.* 2006, s. 91.

³⁴ H. Alimirzoev, *a.g.e.*, s. 43.

³⁵ *Sovetskiy Azerbaydjana (Sovyet Azerbaycan)*, Bakü yayınları, 1958, s. 299.

³⁶ *Bakinski raboçiy* gazetesi, 23 Ekim 1945.

ve hatta ondanda üst düzeye çıkartmak en önemli hedef olarak ortaya çıktı. Ülkenin petrol gelirini artırmak için yeni petrol yataklarının keşfine ve üretimine büyük ihtiyaç vardı. SSCB'nin esas petrol merkezi olan Azerbaycan, savaştan sonra bütün ülkenin ihtiyacını tam olarak karşılayamıyordu. Enerji sistemi müesseselerinin bütün esas boruları yeniden yapıldı. Sumgayıt Isıtıcı Elektrik Santrali'nin gücü üç defa artırıldı. Ancak üretilen elektrik enerjisi Azerbaycan'ın ekonomisinin enerjiye olan talebini karşılamak için yeterli değildi. Enerjiyi üretmek için savaştan önce projesi yapılmış olan Mingecevir Su Elektrik Santralının (SES)büyük önemi vardı. SSCB Halk Komiserleri Sovyet'inin 6 Mayıs 1945 tarihinde kabul ettiği karara uygun olarak Mingecevir SES'nin yeniden yapılmasına başlandı.³⁷

Savaş sonrası dönemde Azerbaycan'da ulaşım alanında da önemli projeler yürütülüyordu. 1945 yılında SSCB Halk Komiserleri Sovyet'inin kararıyla bağımsız Azerbaycan Demiryolu İdaresi kuruldu. Uzunluğu 36 km olan Alabaşlı-Kuşçu köprüsü demiryolu, 27 Temmuz 1948 tarihinde kullanıma açıldı.³⁸ Diğer şehirlerde ulaşım ve taşımacılık için demiryolları yapıldı. Aynı zamanda yalnız demiryolu ulaşımı değil deniz, otomobil ve hava ulaşımının ilerlemesinde önemli başarılar elde edilmişti. Bunlar yük ve yolcu taşımada kolaylık sağlamıştı.

Bu projelerin gerçekleşmesiyle Azerbaycan ve Rusya arasındaki ulaşım ağıda önemli ölçüde artmıştı. Projeler sona erdiğinde Azerbaycan sanayisinin genel ürünleri % 78 oranında arttı. Azerbaycan'ın petrol sanayisi yeteri kadar ilerlemiş, proje tam olarak bitmese de petrol hasılatı % 28 oranında artmıştı.³⁹ SSCB döneminde petrol imalatı fabrikalarının üretim gücü arttı, ürünlerin çeşidi yelpazesi genişlendi ve kalitesi yükseldi. Aynı zamanda sanayinin diğer alanları kısa bir zamanda yeniden yapıldı ve önemli ölçüde kalkındı. Azerbaycan sanayisinin esası olan petrol-gaz hâsılatı ve onunla ilişkin diğer sanayilerin oluştuğundan ve onların Bakü-Sumgayıt bölgelerinde toplanmasından dolayı ülkenin genel sanayi ürünlerinin üretiminin esası da bu bölgelerin hissesine düşüyordu. Ülkenin diğer bölgelerinin milli kaynaklarından ve diğer olanaklarından yeteri kadar faydalanılamaması

³⁷ H. Alimirzoev, **a.g.e.**,s. 124.

³⁸ A. Nadirov, T. Gaffarov, **Azerbaycan Tarihi** Yedi Ciltte; Yedinci cilt, Bakü, Elimler Akademisi, 2003, s.111.

³⁹ Süleyman Mammadov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Çaşıoğlu yayınları, 2007, s. 326.

sonucunda onların bazılarında sanayi ürünlerinin üretme oranı düşmüştü. Lakin zamanla diğer bölgelerde de sanayi ürünlerinin artımı için önemli projeler yürütmeye başlanmıştı.

Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde SSCB döneminde uzun süreli karşılıklı bağımlılık oluşmuştu. Bu dönemde her iki ülke arasında ilişkiler özellikle ekonomik ve petrol alanlarında karşılıklı bağımlılık haline gelmişti. Aynı zamanda Azerbaycan ve Rusya halkının kültürel bakımdan da birbiriyle sıkı ilişkiler kurması karşılıklı bağımlılığı arttırmıştı. Bu karşılıklı bağımlılık SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlık kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlık sonrası dönemde de dış politikanın belirlenmesinde önemli bir etken olmuştu.

2.Bölüm

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ’NİN BAĞIMSIZLIK KAZANMASI ve İLK YILLARINDA AZERBAYCAN’IN DIŞ POLİTİKASI

2.1. Karabağ Savaşının Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Dış Politikasına Etkisi

1980’li yılların sonlarına doğru SSCB’nin çöküşe geçmesiyle birlikte eski SSCB Cumhuriyetleri’nin kendi aralarında ileri sürdükleri toprak iddiaları ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu iddialardan biri de Ermenistan’ın Azerbaycan’a karşı ileri sürdüğü Dağlık Karabağ (DK) bölgesinin Ermenistan’a katılması olmuştu. Karabağ sorunu bağımsızlık sonrası Azerbaycan dış politikasının belirlenmesindeki en önemli etkenlerden biri oldu. Bu nedenle Azerbaycan’ın genel dış politik yaklaşımlarına geçmeden evvel bağımsız bir bölümde Karabağ sorunun ortaya çıkışı ve çözümüne ilişkin çabalara değinmek gerekti. Zira bu sorun hem Rusya ile ilişkiler de hem de ABD ve diğer batılı ülkelerle kurulan ilişkilerde belirleyici bir rol oynadı, oynuyor.

2.1.1. Karabağ Savaşı’nın Başlaması

Dağlık Karabağ, 1988 yılının başlarından başlayarak ortaya çıkan ve bölge açısından önemli sonuçlar doğuran bir sorun oldu. Azerbaycan ve Ermenistan arasında tarihe dayanan ve SSCB döneminde zorunlu olarak askıya alınan anlaşmazlık, büyük bir patlama yaratarak savaşa dönüşmüştü. Gorbaçov’un glasnost ve perestroyka politikaları ile birlikte Azerbaycan’a bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk

Vilayeti (DKÖV) Ermenistan'la birleşmeyi resmen talep etmişti. Azerbaycan ise bu talebi ulusal çıkarlarına tecavüz olarak nitelendirmişti.⁴⁰

Bu talebin ardından Ermenistan'da büyük çaplı gösteriler başlamıştı. Sovyetler Birliği döneminde nüfus politikalarıyla, bu bölgeler etnik açıdan heterojen bir yapıya dönüştürülmüştü. SSCB'nin son döneminde Ermenistan'da başlayan gösterilerin temel amacı Ermenistan'da yaşayan Azerbaycanlıları ülkeden kovup, Ermenistan'ı etnik açıdan monolitik bir devlet haline getirmektir. Çünkü burada Azerbaycanlı toplumun bulunması gelecekte Ermenilerin DK'da yaptıkları gibi yaşadıkları topraklarda bağımsızlıklarını ilan etme tehlikesi yaratabilirdi. Böylece Ermenistan'daki Azerbaycanlılar, zorla göç etmek durumunda kaldılar.

Ermenistan'daki olaylara tepki olarak Azerbaycan'da da hareketlilik başlamıştı. Bakü başta olmak üzere tüm kent ve şehirlerde Ermenilere karşı baskı giderek güçlendi. Hatta Sumgayıt şehrinde Ermenistan'dan kovulmuş Azerbaycanlılarla burada yaşayan Ermeniler arasında, onlarca kişinin öldüğü ve yaralandığı büyük çaplı çatışmalar yaşandı.

12 Temmuz 1988 tarihinde DKÖV'nin yerel meclisi Azerbaycan'dan ayrılma kararını aldı. Daha sonra ise SSCB Yüksek Sovyet Başkanlığı her iki cumhuriyetin kararlarını değerlendirerek bir karar aldı. Kararda, Azerbaycan ve Ermenistan sınırlarının ve anayasayla belirlenen toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin mümkün olmadığı bildiriliyordu. Sınırların değiştirilmesi için her iki ülkenin anlaşması gerekiyordu. Bu karar Ermenilerin tepkisine neden oldu ve Azerbaycan'dan ayrılma yönündeki faaliyetlerini daha da artırdı.⁴¹

Ermenistan Parlamentosu'nun 1990 yılı bütçesini onaylarken, ekonomik plan kapsamına Karabağ'ı da dahil etmesi gelişmeleri daha da hızlandırdı. Azerbaycan'da hem Moskova yönetimine, hem de Azerbaycan yönetimine karşı protesto gösterileri arttı.⁴² Ocak ayı ortalarında Azerbaycan bölgesinde yaşayan Ermenilerle

⁴⁰ Fahrettin Çiloğlu, **Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar**, İstanbul, Sinatle yayınları, 1998, s. 143.

⁴¹ Araz Aslanı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", **Avrasya Dosyası**, Azerbaycan Özel, 7. Cilt, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 397-398.

⁴² Musa Gasımov, Mahir Abdullayev, **a.g.e.** s. 98.

Azerbaycanlılar arasında onlarca insanın öldüğü ve yaralandığı çatışmalar yaşandı. Olayların daha da trajik boyut kazanmasını neden gösteren Moskova yönetimi, başta Bakü olmak üzere Azerbaycan'ın birçok bölgesinde olağanüstü hal uygulamasını başlattı. 19 Ocak 1990 tarihinde olağanüstü hal ilan edilirken, aynı saatlerde Kızıl Ordu birlikleri havadan, karadan ve denizden Azerbaycan'a çıkartma yaptı.⁴³ Bu çıkarmanın amacı daha çok Azerbaycan'daki bağımsızlık yanlılarını ezmek olmuştur.

Azerbaycan'da olan olaylara Türkiye de kayıtsız kalmadı. Türkiye, Karabağ konusunu Demirel'in 11 Şubat 1992 tarihinde ABD'ye ziyaretinde dile getirdi ve ABD'nin DK sorununda Ermenistan'ı desteklememesi gerektiği vurgulandı. Karabağ sorunuyla birlikte ABD ve Türkiye, Azerbaycan dış politikasında uzun Sovyet döneminin ardından, yeniden önemli aktörler olarak ortaya çıkıyordu. 1992 yılında olaylar şiddetini artırırken Türkiye, sorunu bir yandan NATO (North Atlantic Treaty Organization)Siyasi Komisyonunun gündemine getirmiş, öte yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Karabağ sorununu görüşmüştü. Aynı dönemde Türkiye'nin Doğu Anadolu'da askeri tatbikat yapması Ermenistan'da gövde gösterisi olarak algılanırken, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) silahlı kuvvetleri başkumandanı Mareşal Şapaşnikov, Türkiye'nin Kafkasya'daki gelişmeleri hiçbir tarafı kışkırtmayacak derecede duyarlılıkla izlediğini ifade etmişti.⁴⁴

1992 yılında olaylar şiddetlendiği sırada iktidara gelen Azerbaycan Halk Cephesi (AHC), ulusal ordu kurulması ve Karabağ savaşının yürütülmesinde önemli adımlar attı. Ancak AHC'nin Türkiye ve Batı yanlısı politika izlemesi Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltma ve Rusya'yla eşit siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma çabaları, doğal olarak Rusya'yı memnun etmemekteydi. Bu nedenle de Rusya, Ermenistan'a ve DK Ermenilerine yardım etmeye başlamıştı.

Bu sırada Kelbecer'in işgaliyle ülkede yaşanan karmaşıklıktan istifade ederek Rusya'nın desteğiyle Albay Süret Hüseyinov darbe girişiminde bulunmuştu. Amaç AHC'ni iktidardan düşürüp yerine Rusya yanlısı bir hükümet oluşturmak olmuştu. AHC iktidardan düşerek Haydar Aliyev iktidara gelmişti.

⁴³ Tadeusz Swietochwski, **Russia and Azerbaijan**, Bakü, Hazar Üniversitesi yayınları, 2000, s. 279.

⁴⁴ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, ASAM yayınları, 2001, s. 128.

Aliyev'in iktidara gelişi herkeste Rusya'nın Azerbaycan'a karşı politikasının deęiŖeceęi kanaatini yaratıyordu. Ancak Rusya'nın desteğini alan Ermenistan ardı arası kesilmeden Azerbaycan topraklarına saldırılarını sürdürüyordu. Azerbaycan dış politikasında dengeyi sağlamaya alışan Aliyev, Rusya'nın bu tutumuyla karşılaşınca sorunun Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AĞİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) ilkeleri çerçevesinde çözümlemesinden yana olduğunu bildirmişti.

Başta da vurguladığımız gibi Karabağ sorunu bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan'ın hem iç, hem de dış politikasını etkileyen en önemli faktör oldu.

2.1.2. Karabağ Sorununun özümüne Yönelik alışmalar

9 Ağustos 1993 tarihinde Roma'da AĞİT Minsk Grubunun (MG) Azerbaycan ve Ermenistan temsilcileriyle görüşmelere başlandı. Görüşmeler sırasında Ermenistan askerlerinin Azerbaycan bölgesinden çıkarılmasını öngören "Acil Eylem Planı" müzakere olundu⁴⁵. Dağlık Karabağ Ermenilerinin temsilcileri bu plana itirazlarını bildirerek bazı değişiklikler yaptırdı.⁴⁶ Uzun görüşmelerden sonra ise Rusya'nın da katılımıyla ateşkes anlaşması 5 Mayıs 1994 tarihinde Kırgızistan'ın Bişkek şehrinde bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan Parlamento Başkanları ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni ve Azerbaycanlı temsilciler tarafından Bişkek Anlaşması Protokolü imzalandı. Bu anlaşma 9 Mayısta Bakü'de, 10 Mayısta Erivan'da kabul edilmiş, 12 Mayıs tarihinde ise yürürlüğe girmişti.⁴⁷ Rusya'nın devreye girmesiyle ateşkes anlaşmasının imzalanması, Rusya'nın bölgedeki gücünün de bir göstergesiydi.

Ateşkes imzalandıktan sonra Rusya'nın MG'daki temsilcisi Vladimir Kazimirov Bakü, Erivan ve Hankendi'ni ziyaret ederek görüşmelerde bulundu. Kazimirov ziyaretinin amacı ateşkesin güçlendirilmesi ve siyasi anlaşmanın

⁴⁵ Halk gazetesi, 14 Ağustos, 1993.

⁴⁶ Nezavismaya gazetesi, 20 Ağustos, 1993.

⁴⁷ İğor Aleksandroviç Rossiysko-Azerbaydjanskie Otnaşeniya (Rusya-Azerbaycan ilişkileri) <http://diss.rsl.ru/diss/03/1105/031105030.pdf>. s. 134. (19.12.2008).

hazırlanması olmuştur. Bu anlaşma da Rusya'nın amacı bölgede Rus ordusunun bulunması ve sorunun çözümünü kendi kontrolünde tutmaktır.⁴⁸ Batı devletleri ise bölgenin Rusya'nın etki alanında olmasına karşı çıkıyordu. Bu nedenden de Rusya'nın kendi askeri güçlerine, BM barış kuvvetleri statüsü verilmesi talebine itiraz ediliyordu. Rusya'nın planladığı anlaşmanın uygulanmasında AGİT ile Rusya arasında olan gerginliğin nedeni AGİT'in sorunun çözümünde bir arabulucunun olmasını istememesi olmuştur.⁴⁹ Karabağ sorunu, bir anlamda Batılı güçler ile Rusya'nın bölgedeki ilk ciddi karşı karşıya gelişlerinin de nedeni olmuştur.

AGİT Budapeşte zirvesinde tek başkanlı MG içerisinde, ikili eşbaşkanlı sistemi oluşturmuştu. Rusya'ya MG içerisinde eşbaşkanlık statüsü verilirken NATO ve Rusya'nın ortak barış gücü oluşturarak DK'a yerleştirebileceği karara bağlanmıştı.⁵⁰ AGİT, Rusya'ya MG'da eşbaşkanlık görevini vererek sorunun çözümünün AGİT çerçevesinden çıkmasını ve Rusya'nın tekeline geçmesini önlemeye çalışmıştı.

Ateşkes sonrası Karabağ sorunun çözümünün Azerbaycan'ın dış politikasında büyük bir rolü olduğu gören Aliyev farklı bir politika izlemeye çalışıyordu. Bu nedenden de birçok adımlar atmıştı. Bunların içerisinde en önemlisi 20 Kasım 1994 tarihinde Batılı petrol şirketleri arasında yapılan "Asrın Anlaşması" olmuştur.⁵¹ Bu anlaşmayla Azerbaycan Batı'nın ilgi odağı haline geldi. Uzun süreli bu anlaşma sonucu Batılı devletler bölgedeki siyasi sorunların bir an önce çözülmesini ve bölgede barışın sağlanmasını istemekteydi.

AGİT başkanı ve diğer eşbaşkanları sürekli bölgeyi ziyaret ediyordu. Ziyaret sırasında AGİT başkanı Azerbaycan sınırları içerisinde DK'a yüksek özerklik statüsü verilmesine ilişkin Azerbaycan'ın teklifini desteklediğini ve çatışmanın çözümlenmesi için her türlü yardımın yapılacağını bildirmişti. F.Kotti bu türlü çatışmaların çözümünde yalnız uluslararası örgütlerin değil aynı zamanda tarafların

⁴⁸ V.Mitayev "Rossiya i Zapad v Karabakskom Konfliktke" (Karabağ Sorununda Rusya ve Batı), www.zakafkazy.org (14.10.2008.)

⁴⁹ Zerkalo gazetesi, 10 Eylül, 1994.

⁵⁰ Azer Azimli, **Azerbaycan-NATO ilişkileri**, Bakü, Adiloğlu yayınları, 2001, s. 143.

⁵¹ S.V.Vostrikov, Karabahskiy Krizis i Politika Rossii na Kavkaze(Karabağ krizi ve Rusya'nın Kafkasya'daki politikası), **Nezavismaya** gazetesi, 12 Ağustos, 1996.

barışı sağlamak için bir araya gelmeleri gerektiğini vurgulamıştı.⁵² Rusya ve ABD arasında DK sorununun çözümünde gizli rekabet olmasına rağmen her iki tarafın da sorunun çözümündeki tutumu aynıydı. ABD temsilcisi C.Mareska, çatışmada en önemli sorunun özerklik konusu olmadığını belirtiyordu.⁵³

Ateşkes sonrası gerçekleşen uluslararası toplantılarda Karabağ sorunu gündemdeki yerini almıştı ve çözümüne yönelik çabalar gösterilmişti. Farklı ülkeler arabuluculuk tekliflerini dile getirmişti ama teklifler taraflarca farklı şekilde karşılanmıştı. Karabağ sorunun çözümünde yönelik önlemlerin en önemlisini MG eşbaşkanı olan üç ülkenin grup çerçevesinde ve bireysel çabaları oluşturmuştu. MG eşbaşkanları birçok kere bölgeyi ziyaret etmiş ve ülke yetkileri ile çözüm önerileri üzerinde görüşmeler yapmıştı. Eşbaşkanlar tarafından üç çözüm önerisi ortaya konulmuştu. Bu taslakların her üçünde de ekonomik unsurlar ön plana çekilerek bölgenin kalkınması, yaşam standartlarının yükselmesi, bölgeye yabancı yatırımın gelmesi için barışın şart olduğu ifade edilmişti.⁵⁴

17 Temmuz 1997 tarihinde ilk tasarı olan “Toptan Çözüm” sorunun çözümüne ilişkin tüm önemli noktaları içeren bir anlaşmayı öngörmektedir. Bu nedenle iki anlaşma imzalanmalıydı. Bunlardan birisi barışın şartlarını, diğeri ise DK’nın statüsünü belirlemeliydi. Daha sonra aynı yılın 2 Aralık tarihinde sunulan “Aşamalı Çözüm”, öncelikle barışın tam olarak yerleşmesini, mültecilerin geriye dönmelerinin şartlarının hazırlanmasını, DK’nın statüsü, Laçın, Şuşa ve Şaumyan ilçelerinin durumuyla ilgili görüşmelerin daha sonra yapılması konusunda anlaşılmasını öngörmektedir. Sonuncu tasarı olan “Ortak Devlet” tasarısı 7 Kasım 1998 tarihinde DK Cumhuriyeti kurulmasını ve bu cumhuriyetin Azerbaycan sınırları içinde, onunla ortak devlet oluşturmasını öngörmektedir. Taslakta diğer tasarılardakine ek olarak DK’nın resmi dili olarak Ermenice gösterilmekte, DK’nın isterse kendi parasını basabileceğine de yer verilmektedir.⁵⁵ Fakat bunlardan biri Azerbaycan diğeri ikisi ise Ermenistan tarafından kabul edilmediği için uzlaşma sağlanamadı.

⁵² **Azerbaycan** gazetesi, 1 Mart, 1996.

⁵³ **Azerbaycan** gazetesi, 25 Ocak, 1996.

⁵⁴ Araz Aslanı, **a.g.e.** Azerbaycan Özel, s. 418.

⁵⁵ **A.e.**, s. 419.

Ateşkes imzalandıktan sonra bunun gibi birçok önlemler alınmış fakat sonuca varılmamıştır. Şimdide bu yönde yeni adımlarda atılmaktadır. Karabağ sorunun çözümünden dolayı bazı ülkelerle siyasi ilişkilerinde zamanla gerginlikler de yaşanmıştı. Tüm bunlara rağmen Karabağ sorunun çözümü için Azerbaycan dış politikasında denge politikası yürütmeye çalışmıştı. Bu nedenle de Azerbaycan yetkili ülkelerle ilişkiler kurarken ilk olarak Karabağ sorunun çözümüne etkisi olacağı durumda ilişkisini ilerletmeye çalışmıştı.

2.2. SSCB'nin Dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık İlanı

Günümüzden uluslararası sistemin geleceğine baktığımızda, bir anlamda birbirleriyle çelişkili gibi gözüken iki farklı sürecin beraberce gelişmekte olduğu söylenebilir. Bu iki süreç, uluslararası sistemdeki ayrışma ve bütünleşme eğilimleridir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması ile belirginleşen ayrışma süreci giderek, federatif yapıların sorunu olmaktan çıkıp üniter nitelikli devletleri de etkileyecek gibi gözükmektedir. En azından, Sovyet ve Yugoslav federasyonlarının çöküşü ile ortaya çıkan yeni devletlerin kendileri, bu süreçten başı en fazla ağrıyacak birimler olmaya adaydılar. Nitekim Azeri-Ermeni çatışması, Abhazların Gürcistan yönetimine karşı ayaklanmaları, Rusya'daki Tatar ve Çeçenler'in özerklik talepleri, Ukrayna'nın Kırım sorunu, Moldavya'daki Rus azınlık ile yönetim arasındaki anlaşmazlık, konuya Sovyetler Birliğinin mirasçıları açısından verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır.⁵⁶

Seksenli yıllarının ortalarında Sovyet toplumunun siyasi, iktisadi ve manevi hayatında önemli bir kriz başlamıştı. SSCB'nin dağılmasının en önemli nedenlerinden biri üretimin önceki yıllara nazaran 1981-1985 tarihleri arasında

⁵⁶ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi yayınları, 2000, s. 703.

azalmasıydı.⁵⁷ İktisadi ve siyasi alanda perestroyka ve glasnost politikaları, parti üyelerinin önemli bir kesiminin ciddi direnişi sonucunda başarılı olmadı. Perestroyka ekonomiyi etkiledi, toplumu siyasileştirdi, Komünist partisinin üyelerini sarstı ve krizi daha da derinleştirdi.⁵⁸ 80’li yılların sonlarında Sovyetler Birliği’nin hemen her köşesinde farklı nedenlerle gösteriler ortaya çıkmaya başladı. Sovyetler Birliği’nin zayıflamasına paralel olarak bu gösteriler hızla bağımsızlık talebine yönelmeye başladı. Azerbaycan’da da benzer gelişmeler yaşandı.

2.2.1. Bağımsızlık Hareketinin Başlaması ve AHC’nin Yükselişi

1988 yılının başlarında ilk toplumsal muhalefet hareketleri Azerbaycan’da da başlamıştı. Bu hareketler ilk başlarda örgütsüz bir biçimde ortaya çıkmıştı. Birçok yeni siyasi örgüt kurulmaya çalışılıyordu. 1987 yılının sonlarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi’nde kurulmuş “Yurt” örgütü, 1988 yılında faaliyete başlayan “Çenlibel”, “Bağımsızlar”, “AHC” ve diğer örgütler bu toplumsal muhalefet hareketini yönlendirmeye çalışıyorlardı. Lakin yeni kurulmuş ve siyasi deneyimi olmayan bu örgütleri birleştirip ortak bir yöne, ulusal sorunların çözülmesine yönlendiren ortak bir kuvvet yoktu.

Muhalefet hareketi, Azerbaycan’ın bölünmesine Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’a verilmesine karşı itirazlarını ilk önce Merkezi Komite’ye (MK), ülke ve cumhuriyet yöneticilerine itiraz telgrafları, mektupları göndermekle, imza toplamakla gösterdiler. İlk muhalefet mitingi 19 Şubat tarihinde Bakü’de yapıldı. Bu dönemde sık sık mitinglerin yapıldığı görülüyor. Mitinglerde aydınlar konuşuyor, halkı ve yöneticileri cumhuriyetin hukukunu savunmaya çağırıyorlardı.

Muhalefet hareketinin mitingleri Kasım ayında daha da keskinleşti. 17 Kasım tarihinde Devlet Üniversitesi, Akademisi, Teknik ve İktisat Üniversitelerinin karşısında toplananlar polisin engellerine rağmen M.A.Sabir parkına, oradan ise

⁵⁷ **Vsemirnaya istorya**, (Dünya Tarihi), Moskova yayınları, 2001, s. 464.

⁵⁸ **Moskovskaya pravda** gazetesi, 17 Eylül, 2002.

şehrin büyük meydanına geldiler. Meydanda muhalefetin talepleri okunuyordu. Mitinglere milyonlarca kişinin katıldığı hesaplanmıştı. Muhalefet, meydana SSCB bayrağıyla gelmesine rağmen birkaç gün sonra 1918-1920 yıllarında mevcut olan Azerbaycan Cumhuriyetinin bayrağını çıkarttılar.⁵⁹

Muhalefet hareketi, Azerbaycan SSC'inin SSCB dahilinde iktisadi ve kültürel egemenliği uğrunda mücadele etmeyi, hukuk devleti kurmayı programında ilan eden, lakin yeteri kadar siyasi deneyimi olmayan liderlerin temsilciliği altında faaliyet gösteren AHC etrafında birleşmeye başladı. 13 Mart 1989 tarihinde AHC ve "Varlık" komitesi arasında siyasi anlaşma esasında AHC'nin geçici merkezi belirlendi. Aynı yılın 16 Haziran tarihinde Bakü'de AHC'nin konferansı yapıldı.⁶⁰ Konferansta idare heyeti seçildi ve Ebulfaz Elçibey AHC'nin başkanlığına getirildi.

Radikal hareketlere önem veren halk cephesi liderleri 29 Temmuz tarihinde Bakü'de bir miting organize ettiler. Önceleri böyle mitinglerin aleyhine olan AHC idare üyeleri miting ve işe gitmeme hareketinin genişlendiğini görüp onu idare etmeyi zorunlu gördüler. Sonraki mitingler AHC'nin yöneticiliğiyle devam etti ve üç renkli ay yıldızlı bayraklar sembol haline getirildi. Bu mitinglerde Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet'ini toplantıya çağırması, AHC temsilcilerinin de bu toplantıya katılmasıyla DKÖV'de Özel Yönetimin iptal olunması sorununa bakmak, ekonomik bağımsızlık, vatandaşlık hakkında kararları kabul etmek, Bakü ve diğer şehirlerde olağanüstü durumu iptal ettirmek, AHC'ni resmi olarak tanınması ve diğer demokratik talepler ileri sürülüyordu.⁶¹ Vezirov ise bu talepleri kabul etmiyordu. 14 Ağustos tarihinde Bakü'de bir günlük, 21-22 Ağustos da ise Bakü ve Sumgayıt'ta iki günlük uyarı grevleri yapıldı. Bu grevler sonrası, AHC ve Azerbaycan Komünist Partisi (AzKP) MK arasında müzakerelere başlandı. 13 Eylül tarihinde özel anlaşma protokolü imzalandı. Daha sonra ise 15 Eylül tarihinde Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet'i toplantı yaptı. Bu toplantıda DKÖV'de Özel Yönetimin iptali, Azerbaycan SSC anayasasına cumhuriyetin sınırlarına yalnız toplumun referandumu yolu ile değişikliğe gidilmesi yolunun eklenmesi; egemenlik, vatandaşlık ve iktisadi

⁵⁹Tahir Gaffarov, **Azerbaycan Cumhuriyeti asra beraber on yıl 1991-2001**, Bakü yayınları, 2001, s. 37-38

⁶⁰ Ebulfaz Aliyev, **Bu benim taleyimdir**, Bakü yayınları, 1992, s.49.

⁶¹ **Azerbaycan** gazetesi, 5 Ağustos, 1989.

bağımsızlık hakkında kanunun geniş müzakereye verilmesi hakkında karar kabul edildi.⁶²

Azerbaycan SSC Bakanlıklar Sovyet'i 5 Ekim 1989 tarihinde AHC'ni resmi olarak kabul etti. AHC'nin bu zamana kadar yayınladığı "Bülten'i" "Azatlık" gazetesini adıyla devam etti. AHC artık nüfuzlu bir toplumsal örgüte dönüşmüştü. AHC saflarında üç yüz bine kadar üye ve taraftar birleşiyordu. Lakin toplum içerisinde Aliyev'in de nüfuzu hala çok güçlüydü.

2.2.2. Azerbaycan'da Bağımsızlığın İlanı ve Anayasa'nın Kabul Edilmesi

SSCB'nin dağılması süreci, AHC'nin yükselişinin de durmaya başladığı döneme rastlar. AHC önderleri 17 Mayıs tarihinde yeni bir şura kurdular. Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet'inin bir sonraki gün yapılan toplantısında muhalefetin engelleriyle karşılaşmadan Ayaz Mütellibov'u Cumhurbaşkanı ilan ettiler. Demokratlara yeni seçimlerde milletvekilliği vaat edildi. 21 Mayıs tarihinde Cumhurbaşkanı kararnamesiyle 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulduğu gün "Azerbaycan Devlet Kuruluşunun Kalkınma Günü" ilan edildi. Demokratik kuvvetler Azerbaycan Cumhuriyeti'nin üç renkli bayrağını yeniden Azerbaycan parlamentosu binası üzerine astılar. Olağanüstü durum olmasına rağmen Bakü'de, Gence'de ve diğer bölgelerde 28 Mayıs günü mitinglerle geçirildi.⁶³ Lakin bütün bunlara rağmen toplum, AHC önderlerinin mevkilerini görüp teşkilattan uzaklaşmaya başladılar. Bu nedenle de AHC'nin üyelerinin sayısı önemli ölçüde azaldı. AHC'den kopan Aliyev'e yöneliyordu. Ocak olaylarından sonra toplumun büyük bir kısmı kendi lideri etrafında toplanacak diye endişelen cumhuriyet liderleri Aliyev'e karşı baskı planları hazırladılar ve bunları hayata

⁶² Hayat gazetesi, 16 Eylül, 1989

⁶³ Süleyman Mammadov, a.g.e. s. 335.

geçirdiler. Bütün bunlara rağmen Aliyev, 20 Temmuz tarihinde Bakü'ye geldi ve iki gün sonra ise Nahçıvan'a giderek orda düzenlenen mitingde konuşma yaptı.

Azerbaycan SSC ve Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (NÖSSC) halk milletvekilleri Sovyetleri için seçim kampanyası başlaması ile birlikte 28 Temmuz tarihinde, demokratik kuvvetlerin forumunda yirmiden fazla toplumsal örgütün katıldığı "Demokratik Blok" kuruldu.⁶⁴ Aliyev, Azerbaycan SSC ve NÖSSC Yüksek Sovyet'ine milletvekili seçildi.

3 Ekim tarihinde cumhurbaşkanı ve AHC liderlerinin görüşmesinde Milli Şura kurulması yönünde anlaşma sağlandı. Aliyev taraftarları topluma, demokrasiye karşı yönelmiş bu ayrılıkçılığa karşı çıktı, AHC'nin Milli Şuraya katılması teklifini kabul etmedi. Yüksek Sovyet'in gelecek toplantısında "Cumhuriyetin iktisadi ve toplumsal-siyasi hayatını istikrarlaştırma yönünde ilave tedbirler hakkında" kanun kabul edilmesiyle Azerbaycan cumhurbaşkanına ilave yetkiler verildi.⁶⁵ Bununla da cumhurbaşkanı anayasada değişiklikler ve ilaveler yapmak yetkisi kazandı.

Sovyetler Birliği'nde merkezi iktidarın yeniden hakim hale gelmesini bekleyen cumhuriyet liderleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı hakkında kanunun kabul olunmasını uzatmaya çalışıyordu. Lakin 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Yüksek Sovyet'inin toplantısında "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı Hakkında Anayasa Akti" kabul edildi. Bu anayasal belgeye göre, Azerbaycan devleti bağımsız bir devlettir. SSCB'nin Azerbaycan topraklarında bulunan her şey Azerbaycan Cumhuriyeti'nin mülkiyetinde kabul ediliyordu. Siyasi, iktisadi, medeni hayatını kendi tarihi ve milli törelerine, diğer devletlere uygun olarak genişletmek Azerbaycan halkının ayrılmaz, paylaşılmaz hukukuydu.⁶⁶

8 Aralık tarihinde Brest şehrinde Rusya, Ukrayna ve Belarus cumhuriyetleri temsilcileri Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulması hakkında anlaşma sağladı. "Bolovejsk Anlaşması" adlı anlaşma ise SSCB'nin hukuki varlığına son verildiği ilan edildi. Brest üçlüsü geçmiş SSCB'yi oluşturan cumhuriyetleri de bu birliğe katılmak

⁶⁴ **Azatlık** gazetesi, 11 Ağustos 1990

⁶⁵ Süleyman Mammadov, **a.g.e.** s. 343.

⁶⁶ Musa Gasimov, **Azerbaycan Uluslar arası İlişkiler Sisteminde (1991-1995)**, Bakü, Genclik yayınları, 1996, s. 10.

için davet etti. Orta Asya cumhuriyetleri ve Kazakistan temsilcileri Aşkabat şehrinde görüşüp BDT'ne katılmak istediklerini bildirdiler. Daha sonra ise Kazakistan'ın Almatı şehrinde Brest "üçlüsü", Aşkabat "beşlisi", Ermenistan, Moldova ve Azerbaycan temsilcilerinin görüşmelerine geçildi. Burada SSCB'nin feshedilmesi ve bununla ilişkin sorunların ortadan kaldırılması hakkında beyanname kabul edildi.⁶⁷ Almatı görüşmesinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı, BDT ile ilişkileri belirleyen anlaşmayı imzaladı. Ancak Azerbaycan parlamentosu 7 Ekim 1992 tarihinde bu anlaşmayı onaylamadı.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 29 Aralık tarihinde oylama yapıldı. Referandum bültenine tek bir soru yazılmıştı: "Siz Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Bağımsızlığı hakkında Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'inin kabul ettiği Anayasaya taraftar mısınız?". Oylamaya katılma hakkı olanların %95'inden fazlası referanduma katılmıştır. Azerbaycan halkı cumhuriyetin devlet bağımsızlığının taraftarı oldu.⁶⁸ 27 Mayıs 1992 tarihinde Milli Meclis Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Marşı'nı, 23 Şubat 1993 tarihinde ise üç renkli dairevi kalkan üzerinde, içerisinde alev olan sekiz panolu yıldız tasvirli devlet arması kabul edildi.⁶⁹

2.2.3. Bağımsızlık Sonrası AHC İktidarı ve Rusya ile Olan İlişkiler

18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanından sonra 29 Aralık tarihinde bu kararın halk tarafından oylanarak kabul edilmesi Azerbaycan'da yeni bir dönemin başlangıcıydı. Siyasi gelişme ve süreçlerde bağımsızlık artık temel etken olarak olayları etkilemekteydi.

Politik arenada iktidar ve muhalefet arasında gerginlik yaşandığı bu dönemde 13-17 Temmuz 1991 tarihinde AHC ilk Kurultayının birinci oturumunu yaptı. Kurultayda konuşma yapan Elçibey, AHC'nin amacının bağımsız, birleşik,

⁶⁷ Halk gazetesi, 24 Aralık, 1991.

⁶⁸ Halk gazetesi, 8 Ocak, 1992.

⁶⁹ İğrar Aliyev , Elmar Maharramov, **Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet sembolleri**, Bakü, Nurlan yayınları, 2000, s. 33.

demokratik Azerbaycan devleti kurmak olduğunu bildirmişti.⁷⁰ Daha sonra ise Moskova'daki başarısız darbe girişimi ve ardından SSCB'deki hızlı siyasi gelişmeler 25-27 Ocak 1992 tarihlerinde Kurultayın ikinci oturumunun yapılmasına neden olmuştu. Kurultayın ikinci oturumunda iki farklı tasarı vardı. Bu tasarılarından birincisi Arif Rehimov, Firudun Celilov, Nesir Ağayev, Tahir Kerimli, Ali Mesimov ve Aydın Kerimov tarafından hazırlanan temelde milliyetçilik, dayanışmacılık, halkçılık, demokrasi ile hürriyet ve adalet ilkelerine dayanan muhafazakar milliyetçi bir çizgiye sahipti. Buna karşılık Hikmet Hacızade, Sabit Bağırov, İsa Gemberov, Penah Hüseynov, Tofiq Gasımov, Zaur Aliyev, Kamran Aliyev ve Ali Kerimov tarafından hazırlanan ikinci tasarı sivil toplum ve hukuk devleti ilkeleriyle demokratikleşme, insan hakları, milli egemenlik ve yasaların üstünlüğüne daha fazla vurgu yapan liberal bir çizgiyi savunuyordu.⁷¹ Ayrıca, her iki tasarı da AHC'yi, yakın amacı Kuzey Azerbaycan'da bağımsız ve demokratik hukuk devleti kurmak isteyen ve nihai hedefi bağımsız, demokratik, birleşik Azerbaycan olan bir sosyo-politik örgütlenme biçiminde tanımlıyordu. 25 Ocak tarihinde başlayan ve iki gün süren kurultayın sonunda kabul edilen yeni program bir anlamda her iki tasarinın sentezi niteliğindeydi. Yeni programda AHC, "bağımsız, birleşik, demokratik Azerbaycan için mücadele eden kişi ve kurumları birleştiren sosyo-politik örgüt" olarak tanımlanmıştı.⁷²

SSCB'nin çökmesi ve ulus-devletlerin kurulması sürecini geçiş dönemi olarak nitelendiren programda, AHC'nin görevleri, müstemlekecilik, totalitarizmin ve diktatörlük rejiminin ortadan kaldırılması, piyasa ekonomisine geçiş, halkın refahının temin edilmesi, dünyadaki demokratik güçlerle sıkı işbirliği ve Azerbaycan'ın nükleer silah bulunmayan ülke ilan edilmesi olarak sıralanmıştı.⁷³

Bakü'de siyasi tansiyon artarken Karabağ' da stratejik öneme sahip Hocalı kentinin durumu giderek kötüleşiyordu. DK'daki tek havaalanının bulunduğu yedi bin nüfuslu Hocalı, 1991 yaz ve sonbaharındaki Ermeni saldırıları sonucu kuşatma

⁷⁰ Edalet Tahirzade, **Meydan 4 Yıl 4 Ay**, Bakü, Ay-Yıldız yayınları, 2. cilt, 1997, s. 171.

⁷¹ Rövşen Hacıyev, "AHC'nin Meramnamesi", **Azatlık** gazetesi, 14 Ocak, 1992.

⁷² Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** s. 36.

⁷³ **A.e.**, s. 37.

altına alınmıştı ve ulaşım sadece helikopterle sağlanıyordu⁷⁴. Ermeniler açısından Hocalı'nın ele geçirilmesi Askeren ve Hankendi arasındaki yolun açılarak, Şuşa dışındaki bütün DK'nın Ermeni kontrolü altına geçmesi açısından önemliydi. Bu kadar stratejik önemi haiz olmasına ve Hocalı yöneticilerinin işgal tehlikesinin yüksek olduğu yolundaki uyarılarına rağmen, Ayaz Mütellibov iktidarı Hocalı'nın savunulması yönünde gerekli çabayı gösteremedi. Sonuçta 26 Şubat 1992 tarihinde Hocalı Ermeniler tarafından işgal olundu.⁷⁵

Azerbaycan halkı olayın şoku içindeyken, Mütellibov Moskova'da BDT Ortak Ordusu'na katılma anlaşmasının da bulunduğu çeşitli anlaşmaları imzaladı. Bu imza olayı ülkede muhalefetin radikalleşmesine neden oldu. Muhalefetin talebiyle 5 Mart tarihinde olağanüstü toplanan Yüksek Sovyet'te, Başbakan Elmira Gafarova istifa etti ve yerine Yakup Mammadov seçildi. Sonraki gün muhalefet milletvekillerinin ve parlamento önüne toplanmış kitlenin baskısı ile Mütellibov'un istifa etmesi üzerine devlet başkanlığı yetkileri Meclis Başkanı Yakup Mammadov'a geçti.⁷⁶

Mart ayının ilk günlerinde olağanüstü toplantıda Yüksek Sovyet, devlet başkanlığı kurulunun kaldırılmasını isteyen AHC'ye koalisyon hükümeti kurma teklifinde bulundu. Toplantının ardından Başbakan Hasan Hasanov'la AHC Başbakanı arasında koalisyon kurmak için niyet protokolü imzalandı, fakat protokolde bu hükümetin AHC Yüksek Meclisi'nin 8 Mart tarihindeki taleplerinin yerine getirilmesinin ardından oluşturulacağı belirtiliyordu. Daha sonra ise Yüksek Sovyet'in olağanüstü toplantısında muhalefet milletvekillerinin yeni anayasa kabulüne kadar devlet başkanlığı sisteminin kaldırılması önerisi kabul edilmedi. Görüşmeler sırasında AHC başkanı yaptığı konuşmada; "Devlet başkanının seçimi için acele ediyorsunuz, seçin, fakat üç ay sonra seçeceğiniz devlet başkanını bir yıl sonra düşüreceksiniz. Devlet başkanı o ülkede seçilir ki, orada iktidarı elinde tutabilsin. Halk cephesi veya başka bir siyasi güç onu düşüremesin. Öyle kurumlar

⁷⁴ Oktay Sultanov, **20. Asrın Seksenli Yıllarının Sonu Doksanlı Yıllarının Evvellerinde Azerbaycan'da Siyasi Mübareze**, Bakü yayınları, 1996, 155.

⁷⁵ Süleyman Elyarlı, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1996, s. 154.

⁷⁶ Edalet Tahirzade, Mircelal Yusifli, **Elçi Düşünceleri**, Bakü, Yeni Müsavat yayınları, 2002, s. 72.

oluşturulmalıdır ki, devlet başkanını savunabilsin veya devlet başkanının diktatöre dönüşmesine engelleyebilsin” diye uyardı.⁷⁷

Muhalefetin itirazlarına rağmen, Yüksek Sovyet’in olağanüstü toplantısında verdiği kararla devlet başkanlığı seçimi 7 Haziran tarihinde yapılması kararı alındı. Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine AHC Yüksek Meclisi seçime katılma kararı olarak 9 Nisan tarihinde Elçibey’i aday gösterdi.

Seçim sürecinde ülkedeki siyasi durum gerginleşmeye ve Yüksek Sovyet’in önünde çeşitli muhalif güçlerce gösteriler yapılmaya başladı. 25 Nisan tarihinde yapılan gösteride bir grup gösterici devlet başkanlığına yaş sınırlaması getiren anayasanın değiştirilmesi ve dönemin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (NÖC) Meclis Başkanı Aliyev’in adaylığını kabul edilmesini talep etti. Seçim sonucunda AHC adayının seçileceği giderek belirginleşirken, Mayıs ayında Türkiye’den dönemin Başbakanı Demirel ile Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in Bakü’yü ziyaretleri ve Türkeş’in Elçibey’i destek mitingine katılması, AHC liderinin devlet başkanlığı şansını daha da pekiştirdi.⁷⁸

253 milletvekilinin katıldığı 14 Mayıs tarihindeki Yüksek Sovyet’in olağanüstü toplantısında Hocalı Soykırımını araştıran Meclis Komisyonu’nun, ilgili olayda Mütellibov’un hataları olduğu, fakat suç unsuru taşıyan sorumluluğu bulunmadığını belirten raporu okundu⁷⁹. Bunun ardından verilen teklif üzerine Mütellibov’un istifasını kabul eden karar iptal edildi. Aynı zamanda seçimlerin yapılmasına ilişkin 25 Mart tarihinde alınan kararı da iptal ederek seçim kampanyasının durdurulması kararı verildi.

Mütellibov’un iktidar dönüşünün engellenmesinin ardından ülkede iktidar fiilen AHC’nin eline geçti. 14 Mayıs kararlarının yasal temellerini ortadan kaldırmak için Yüksek Sovyet Başkan Yardımcısı ve AHC üyesi Tamerlan Garayev’in girişimleri ile Milli Meclis toplanarak Yüksek Sovyet’in karar yetersayısı bulunmadığı gerekçesiyle o gün alınan kararların anayasaya aykırı olduğunu ilan

⁷⁷ Edalet Tahirzade, **Kurtuluş ve Bütövlük Yolu**, Bakü, Elçibey kütüphanesinin yayınları, 2003, s. 74-75.

⁷⁸ Fazil Gazenferoğlu, **Tarihten Geleceğe Ebülfaz Elçibey**, Bakü, Prestij yayınları, 1998, s. 118.

⁷⁹ Oktay Sultanov, **a.g.e.** s. 144.

etti.⁸⁰ Lakin bu sefer de devlet başkanlığı görevini yürüten Yakup Mammadov'un bu kararı imzalamaması yeni bir kriz doğurdu. Yüksek Sovyet, daha sonraki toplantısında Yakup Mammadov'un yerine başkanlık görevine AHC'den İsa Gemberov seçildi. Mütellibov'un ülkeden ayrılışının ardından AHC liderlerinden Gemberov'un Yüksek Sovyet Başkanı seçilmesi, AHC siyasi arenadaki gücünün muhalefetten iktidar alanına taşınmakta olduğunu en önemli göstergesiydi. Bu durum Elçibey'in başkanlık seçimlerindeki şansını artırdı ve muhalif adaylardan Etibar Mammadov'un adaylıktan çekilmesinden etkili oldu.

İnisiyatifi tamamen ele geçiren AHC, seçim sürecinin devam etmesini ve 7 Haziran 1992 tarihinde devlet başkanlığı seçimlerinin yapılmasına karar verdi. Merkez seçim Komisyonunun 13 Haziran tarihinde yaptığı resmi açıklamaya göre geçerli oyların %59,4'ünü alan Elçibey'in yemin ederek devlet başkanlığı görevini devralmasıyla bir sene sürecek AHC iktidarı resmen başladı.

2.3. AHC Döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dış Politikası

2.3.1. Bağımsızlığın İlk Yıllarında Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Bağımsızlıktan sonra da Azerbaycan'ın dış politikasında Rusya önemli bir yer tutmaktaydı. Komşu ülke olan Rusya tarihsel süreç içinde Azerbaycan'ın kaderini etkileyen en önemli etken olmuştu. SSCB ismi altında Rusya 1991 yılına kadar devam etmiş ve Azerbaycan'ın 18 Ekim tarihinde bağımsızlığını ilan etmesi ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştı. Bağımsızlık sonrası Rusya'nın Azerbaycan politikasında önemli değişiklikler olmuştu. Bu değişikliklerde İran'ın Azerbaycan'da aktifleşme girişimleri ve buna bağlı olarak ABD Dışişleri Bakanı Baker'in 12 Şubat tarihindeki Azerbaycan'a ziyaretinin yanı sıra, Azerbaycan'ın BDT'nin Kiev toplantısında olumsuz tutumu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın

⁸⁰ Tadeusz Swietochwski, **a.g.e.** s. 200.

(AGİK) Karabağ sorunu ile doğrudan ilgilenmeye başlaması gibi faktörlerin etkili olduğundan bahsetmek mümkündür. Sonuçta, Rusya 4 Nisan tarihinde Azerbaycan'ı resmen tanıyan ve diplomatik ilişkiler kuran yüz sekizinci ülke oldu.⁸¹

Bağımsızlığın ilan edilmesinin ardından, Mütellibov iktidarının Rusya ağırlıklı bir politika izlediği görülmektedir. Bu politika çerçevesinde Mütellibov iktidarı muhalefete rağmen, eski Sovyetler Birliği'nin devamı niteliğini taşıyan BDT'nin 21 Aralık 1991 tarihi Almatı Bildirisi'ne imza atmıştır.⁸²

Rusya'nın bölgede etkinliğini koruma çabalarını hızlandırdığı bir dönemde iktidara gelen AHC, Rusya ile ilişkilerde büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Öncelikle, AHC'nin liderliğine göre halk hareketi, temelinde Sovyet Birliği'nden kurtulma mücadelesiydi.⁸³ AHC iktidarının Rusya'ya yönelik politikasının ilk unsurları Elçibey'in başbakan seçilmesinden sonra şekillenmeye başladı. Elçibey, yeni bağımsızlık kazanan devletlerle ilişkilerde eşitlik, sınırların korunması ve içişlerine karışmama ilkelerine dayanan geleneksel ekonomik ve kültürel ilişkilerin korunması ve geliştirilmesinin gerekli olduğunu ifade ediyordu. Ayrıca yabancı askeri güçlerin ülkeye yalnız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin (AC) hükümeti ile imzalanmış özel devletlerarası anlaşmalarla yerleştirilebileceğini vurgulamıştı.⁸⁴

Elçibey dış politika amaçlarına ilişkin görüşlerini dile getirirken bunlar içerisinde esas amaç olarak Rusya'nın askeri ve siyasi etkinlik alanından kurtulmayı ortaya koyuyordu. AHC iktidarı askeri ve siyasi açıdan Rusya'dan bağımsızlaşma politikasını birkaç noktada gerçekleştirmeye çalıştı.⁸⁵ Bu doğrultudaki en önemli adım Rus ordusunun Azerbaycan topraklarından çıkarılmasıydı. Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması için 7 Ağustos tarihinde Moskova'da Azerbaycan Büyükelçisi Hikmet Hacızade ile Rusya'nın Azerbaycan Büyükelçisi Valter Şoniya arasında imzalanan anlaşma ile Rusya'nın sınır kuvvetlerinin geçici statüsü belirlenerek, iki yıl içinde sınır kuvvetlerinin teçhizatının tamamen Azerbaycan'a devredilmesi öngörülmüştü. Rusya'nın ordusunun bütünüyle ülkeden çıkarılması

⁸¹ Elçin Abdullaoğlu, "Halk Cephesi ilerliyor", **Azatlık** gazetesi, 7 Nisan, 1992.

⁸² Cemil Hasanov, Eldar İsmayılov, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Öğretmenler yayınları, 1995, s. 110.

⁸³ Edalet Tahirzade, Mircelal Yusifli, **a.g.e.** s. 26

⁸⁴ **Azatlık** gazetesi, 3 Haziran, 1993.

⁸⁵ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** s. 96.

konusu 12-13 Ekim tarihlerinde Moskova’da gerçekleşen Yeltsin Elçibey zirvesinde gündeme geldi.⁸⁶ Elçibey, Rus ordusunun bütünüyle Azerbaycan’dan çıkarılmasını Yeltsin’den istediğini, ancak Yeltsin’in buna karşı çıktığını belirtmiştir. Buna karşılık Rus ordusunun Azerbaycan’dan, halk tarafından mutlaka çıkarılacağını ifade eden Elçibey, kendisinin bu tutumunun Yeltsin’i yumuşattığını, fakat Yeltsin’in yine de bunun bir iki seneye yayarak gerçekleştirilmesini istediğini ifade etmişti.⁸⁷

AHC iktidarı için Rusya ile ilişkilerde en önemli zorluk, Rusya’nın Azerbaycan’ı eşit haklara sahip bir ülke olarak görmesini sağlamak ve onunla iki bağımsız ülke arasında imzalanan türden anlaşmalar imzalamaktı. Rusya on dokuzuncu yüzyılın başlarından beri kendi yönetimi altında bulundurduğu Azerbaycan’ı bağımsız ülke olarak görmekte zorluk çekiyordu. Bunun en önemli göstergesi iktidarda Rusya’ya demokrasi sağlama iddiasında olan Yeltsin’in bulunmasına rağmen Azerbaycan’ı, bağımsızlığını ilan ettikten beş buçuk ay sonra ancak tanımasıydı. Rusya, Azerbaycan’ı tanıyarak diplomatik ilişkiler kursa da Azerbaycan’la diğer eski SSCB ülkeleriyle imzaladığı gibi bir Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması imzalaması Ekim ayına kadar uzamıştı. Azerbaycan’ın Rusya büyükelçisi Hikmet Hacızade daha Ağustos ayında anlaşmanın hazır olduğunu belirtmişti, anlaşmanın hazırlama sürecinde Rusya’nın ortak bir ekonomik bölge oluşturma ve tarafların topraklarındaki etnik azınlıklara özerklik verme hususundaki önerilerinin Azerbaycan tarafından kabul edilmediğini belirtmişti.⁸⁸ Azerbaycan ve Rusya arasında ekonomik ve siyasi ilişkiler 30 Eylül tarihinde Rusya başbakanı Yegor Gaydar’ın Azerbaycan hükümetinin daveti ile Bakü’ye gelmesiyle başlamıştır. Görüşmeler sonucunda iki ülke arasında serbest ticaret, 1993 yılında ticari ve iktisadi işbirliğinin kurulması, karşılıklı ticari temsilciliklerin açılması, para kredi ve döviz politikaları uygulanmasına ilişkin anlaşmalar imzalandı.⁸⁹

Daha sonra 12 Ekim tarihinde Elçibey’in Moskova’ya ziyareti Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuş, yapılan görüşmelerin ardından Azerbaycan’la Rusya arasındaki dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik

⁸⁶ **Azerbaycan** gazetesi, 14 Ekim, 1992

⁸⁷ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** s. 98.

⁸⁸ Bahaddin Hazıyev, “Rusya’nın dış politikası”, **Azatlık** gazetesi 13 Ağustos, 1992.

⁸⁹ **Azerbaycan** gazetesi, 2 Ekim, 1992.

anlaşmaları imzalanmıştı. Anlaşmaya göre her iki ülke de birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstererek, içişlerine müdahale etmeden, toprak bütünlüğü, sınırların değiştirilemezliği, güç kullanmama ve güç kullanma tehdidinde bulunmama, insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin sorumluklara uyma ve uluslararası hukuk çerçevesinde ilişkilerini geliştirme taahhüdünde bulunuyordu.⁹⁰ Bu anlaşma beş yıllığına imzalanmıştı ve önceden yazılı bildirim ile beş sene daha uzatılabilecekti. Daha sonra Bakü'ye döndüğünde basın toplantısı yapan cumhurbaşkanı Rusya ile ilişkilerin iki taraflı anlaşmalar çerçevesinde ve Azerbaycan'ın bağımsız olduğu kabul etme ilkesine dayanarak geliştirildiğini belirtiyor ve Rusya'nın Azerbaycan'la eşit taraf ve bağımsız devlet gibi anlaşma imzaladığını belirtmişti.⁹¹

Daha sonra iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmesi parlamentolar arasındaki gelişmenin sağlanması için 14 Kasım tarihinde Rusya Federasyonu (RF) Yüksek Milletler Sovyet'i başkan yardımcısı Ramazan Abdullatibov'un Bakü'ye gelişi ve iki parlamento arasında ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin protokol imzalanmıştır.

2.3.2. AHC Döneminde Azerbaycan'ın Türkiye ile Yakınlaşma Politikası

18 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'ın Türkiye ile olan ilişkileri özel bir önem arz etmektedir. Bu, Azerbaycan'ın Türkiye'yi komşuları arasındaki kendisine tarihsel, kültürel ve stratejik açılarından en yakın ülke olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.

Elçibey'in iktidara gelmesi ile Azerbaycan'ın dış politikasında bir stratejik tercih değişimi ile Türkiye, Azerbaycan dış politikasında özel bir konuma oturtulmuştur. İdeolojik görüş itibarıyla Türk milliyetçisi olduğunu belirten ve

⁹⁰ Vagif Memmedoğlu, "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik anlaşması", madde 1, **Azerbaycan Diplomasisi** dergisi, 1993, N.1. s. 27

⁹¹ **Azerbaycan** gazetesi, 16 Ekim, 1992.

Atatürk hayranlığını sık sık dile getiren cumhurbaşkanı “Türkiye, Azerbaycan’ın dış politikasının başköşesinde yer alacaktır” diyerek Türkiye’ye atfettiği önemi ortaya koymuştur. İlişkilerin başlanması 24-27 Haziran tarihlerinde Elçibey’in Türkiye’ye ziyaretiyle olmuştur. Elçibey ziyareti sırasında Ankara’da Azerbaycan, Arnavutluk, Bulgaristan, Ermenistan, Yunanistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna devlet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirilen Karadeniz Ekonomik İş Birliği Zirvesi’ne katılmıştır.⁹²

AHC iktidarı döneminde ilişkilerin güçlendirilmesi yönündeki yeni girişimler, Ağustos ayında Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tofik Gasimov’un Ankara’ya ziyareti sırasında gündeme gelmiştir. Ziyaret sırasında Musa Gasimov, ülkesinin dış politikada merkez olarak Ankara’yı görmek istediğini belirterek, diğer ülkelerle diplomatik ilişkiler kurarken uzman eğitimi ve mali sorunlarda Türkiye’den yardım istemiştir. Ziyaret sırasında her iki ülkenin dışişleri bakanlıkları arasında işbirliği ve danışma toplantıları yapılmasına ilişkin anlaşma ve konsolosluk protokolü imzalanarak Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın diplomatik görevlerin yetiştirilmesinde Azerbaycan’a yardımcı olması kararı alınmıştır.⁹³

Elçibey’in 28 Ekim-5 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Elçibey’in Türkiye’ye gelmesi sırasında ilk önce Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ve daha sonra 31 Ekim tarihinde Ankara’da yapılan Orta Asya Devletleri Zirvesi’ne katılarak ortak beyanname imzalamıştı. Birkaç gün sonra Ankara’da Azerbaycan Büyükelçiliği açılmış, iki ülke arasında işbirliği ve dayanışma anlaşması dahil ticaret, ulaşım ve suçluların iadesi konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin ekonomik alanda geliştirilmesi amacıyla Türkiye’nin iş adamlarının Azerbaycan’a yatırımlarda vergi indirimleri sağlanmıştır.⁹⁴ Elçibey yönetimi Türkiye ile ilişkileri her alanda geliştirme yönündeki girişimlerini sürdürerek, Batılı şirketlerle imzalanacak petrol anlaşmasında Türkiye’nin de yer almasını istemiştir.

⁹² **Halk** gazetesi, 30 Haziran, 1992.

⁹³ Azerinform, “Azerbaycan’ın Dışişleri Bakanının Türkiye’ye ilk resmi ziyareti sona erdi”, **Halk** gazetesi 15 Ağustos, 1992.

⁹⁴ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** s. 125.

Azerbaycan ve Türkiye arasında ilişkilerin en önemli boyutlarından biri de Karabağ sorunun gelişimi ve iki ülkenin bu konudaki yakın görüşleri olmuştur. Haziran ayında MG çerçevesinde barış görüşmeleri sürerken Türkiye görüşmelerde yer almış, bu arada Ermenistan'la ilişkilerini geliştirmek ve DK'nın Azerbaycan özerk bölgesi olarak tanınmasının iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine sağlayacağı yararları anlatmak için Erivan'a bir heyet göndermiştir. Bu yakınlaşma girişiminden olumlu bir sonuç çıkmamışsa da, Ankara ABD'nin baskılarıyla Ermenistan'da Taşnaklara oranla daha ılımlı gözüken devlet başkanı Petrosyan'la iyi ilişkiler geliştirme çerçevesinde bir takım adımlar atmıştır. Türkiye'nin bu girişimleri Azerbaycan tarafından tepkiyle karşılanmış, Cumhurbaşkanlığı basın merkezinde yapılan açıklamada Türkiye'nin bu hareketi "saldırgana açıkça destek vermek" biçiminde yorumlanmıştır.⁹⁵

Bütün bunların yanı sıra, Türkiye BM çerçevesinde girişimlerini artırmış, Kelbecer'in işgal nedeniyle yapılan BM görüşmelerinde en sert üslupla açıklama yapılması önerisi Türkiye tarafından verilmiştir. Ancak Türkiye'nin Ermenistan'ın şiddetle kınanması ve ciddi uyarılarda bulunulması önerisi Rusya ve Fransa'nın karşı çıkması ile yumuşatılmıştı.⁹⁶ Buna rağmen sonuçta Türkiye BM'nin Kelbecer'in boşaltılması kararını almasında aktif rol oynamış ve bu bölgenin boşaltılması için ABD ve Rusya ile ortak plan hazırlanmıştır.

2.3.3. Elçibey Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikasında ABD'nin Rolü

⁹⁵ A.e., s. 129.

⁹⁶ *Azerbaycan* gazetesi, 10 Nisan, 1993.

Azerbaycan-ABD ilişkileri SSCB'nin son yıllarından itibaren gelişmeye başlamıştır. 1989 yıllarından itibaren Amerikalı akademisyenler, işadamları, gazeteciler ve sivil toplum örgütleri Azerbaycan'ı ziyaret etmeye başlamıştı. Daha sonra ise Bakü'de ABD ve Azerbaycan'ın çeşitli kurumları ve şirketleri arasında işbirliği imkanlarının öğrenilmesini sağlamak amacıyla "Azerbaycan-Amerika" konulu sempozyum gerçekleştirilmişti. Sempozyumda Bakü ve Houston şehirler kardeş şehir olarak ilan edilmiş ve iki şehir arasında kültür alanındaki ilişkileri geliştirmek için projeler gerçekleştirilmişti.⁹⁷

SSCB'nin dağılmasını takip eden günlerde ABD'nin bölgedeki politikalarındaki temel yaklaşım, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbott'un desteklediği "Russia first" diye adlandırılan, Rusya'ya öncelik veren bir politika olmuştu. ABD'nin Rusya'ya öncelik veren tavrı bölgede uzun yıllar içinde oluşan politik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdan sanayi altyapısına kadar hemen her alanda Rusya Federasyonuna bağımlı olan bu ülkelerin bağımsızlıklarını güçlendirmelerini sağlamanın aksine engelleyici rol oynamıştı.⁹⁸ Rusya'yı bölgede istikrar getirici unsur olarak değerlendiren ABD'ye göre enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması için gerekli altyapının büyük bir çoğunluğunun Rusya üzerinden olmasından dolayı bu ülke ile ilişkilerin iyi tutulması zorunlu görünüyordu.

Bağımsızlık kazandıktan sonra AC'ni ilk tanıyan ülkelerden biri de ABD olmuştu. Azerbaycan ile ABD arasında ilişkilerin başlanması yönündeki ilk girişim ABD Başkanı George Bush'un 25 Aralık 1991 tarihinde televizyonda yaptığı bir açıklama ile oluşmuştu.⁹⁹ Bush açıklamasında ABD'nin, bütün eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını tanıdığını, bu cumhuriyetlerden Ukrayna, Ermenistan, Kazakistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan ile diplomatik ilişkiler

⁹⁷ **Azerbaycan Öğretmeni** gazetesi, 26 Şubat, 1991.

⁹⁸ James M. Goldgeier, "Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia After the Cold War", **World Policy**, Winter, 2003. <http://www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj03-4stent.html> (21.04.2009)

⁹⁹ Musa Gasimov, **Azerbaycan Uluslararası İlişkiler Sisteminde (1991-1995) a.g.e.**, s. 61.

kuracağını, geri kalan cumhuriyetlerin ABD'nin benimsediği güvenlik ve demokrasi ilkelerine uyması durumunda diplomatik ilişkiler kuracaklarını belirtmişti.¹⁰⁰

12 Şubat 1992 tarihinde ABD'nin Dışişleri Bakanı Baker'in Azerbaycan'a ziyareti sırasında Elçibey, devlet bakanları ve muhalefet parti başkanlarıyla görüşerek Azerbaycan'ın iç ve dış politika hedefleri, ekonomik reformlar ve Karabağ sorunuyla ilgili Azerbaycan'dan bilgi alarak, bu meseleyi Azerbaycan-ABD ilişkileri açısından değerlendirmişti.¹⁰¹

15 Mayıs 1992 tarihinde AHC'nin fiilen iktidara gelmesinin ardından ABD'nin Azerbaycan'a yönelik ilgisini artmıştır. ABD yönetimi, AHC başbakanının devlet başkanı seçiminin ertesi gün yaptığı açıklamada, seçimin demokratik biçimde yapıldığını ve bunun Azerbaycan'ın yeni yönetiminin uluslararası hukuk ve yasal normlara sadık olacağını kanıtladığını belirtmiştir.¹⁰²

AHC iktidarı döneminde Azerbaycan'ın izlemiş olduğu dış politika, Rusya ve İran'ı dışlayan, Batı ve ABD'ye öncelik veren bir politika olarak nitelendirilebilir.¹⁰³ Bu bağlamda Elçibey, ABD ile ilişkileri geliştirmek için bir yandan bu ülkenin karşılıklı ilişkileri geliştirmede öne sürdüğü koşulları bir an önce yerine getirmek yolunda adımlar atmıştı. Aynı zamanda bununla bağlantılı olarak bölgede ABD'nin Rusya'yı dengeleyecek bir güç olarak yer almasını sağlamak için petrol şirketlerinin Azerbaycan'a yatırım yapmasını sağlama almaya çalışmıştı. Batılı petrol şirketlerinin çağdaş teknolojiye ve yatırım yapacak mali güce sahip olmaları da bu çabanın ekonomik mantığını oluşturmuştu.¹⁰⁴

Devlet başkanı Elçibey'in 8-10 Temmuz 1992 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AGİK toplantısına katılması, Azerbaycan'ın Batıya açılması ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi yolunda önemli bir aşama olmuştur. Bu toplantıda iki ülke arasında ilişkiler ABD'nin eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde ağırlığı Rusya'ya verme

¹⁰⁰ Halk gazetesi, 9 Ocak, 1992.

¹⁰¹ Vişka gazetesi, 13 Şubat, 1992.

¹⁰² Edalet Tahirzade, **Elçi Bey**, Bakü, Cumhuriyet gazetesi yayınları, 1999, s. 80.

¹⁰³ Elman Nesirov, "Azerbaycan-ABD ilişkileri Batı Tarihinde", **Azerbaycan 20. Asırdan 21. Asra**, 2002, s. 214.

¹⁰⁴ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** s. 139.

politikası ve Karabağ sorununun gölgesinde sürdürülse de, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bazı adımlar atılabilmiştir. Eylül 1992 tarihinde “Denizaşırı Özel Yatırım Şirketinin Kurulması” anlaşması ile 12 Nisan tarihinde iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin anlaşma imzalanmıştı.¹⁰⁵

Azerbaycan Parlamento Başkanı İsa Gember ve beraberindeki heyetin Mayıs 1993 tarihinde gerçekleştirdiği ABD ziyareti sırasında Washington’da Azerbaycan büyükelçiliği açılmış, yetkililerle ve basın mensupları ile yapılan görüşmelerde ilişkilerin geliştirilmesi ve Azerbaycan’la ilgili gerçeğin ABD’de anlatılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. ABD yönetimi 4 Haziran darbesi sırasında Elçibey yönetimini desteklediğini, ancak 10 Haziran tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığının yaptığı açıklama ile belirtmiştir.

AHC yönetiminin iktidara gelmesi ile Batılı petrol şirketlerinin Azerbaycan’ın petrolüne yatırımları artmıştır. AHC iktidarı siyasi ve iktisadi gerçeklerle daha fazla batılı şirketin, özellikle de ABD petrol şirketlerinin Azerbaycan’a yatırım yapması için çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu kapsamda 7 Eylül 1992 tarihinde Çırak ve Şahdeniz yatakları için ABD şirketleri Statoil ve İngiliz BP (British Petroleum), 1 Ekim tarihinde Güneşli yatağı için yine ABD şirketi Penzoil ve İngiliz Ramco ile anlaşmalar yapmıştır. İmzalanan bu anlaşmalarla BP ortaklığı Azerbaycan’a otuz milyon dolar imza ikramiyesi ödemiş ve Penzoil şirketi de petrol üretimi sırasında atmosfere atılan bir buçuk milyar m³ zehirli gazın zararsızlaştırılmasını üstlenmiştir.

Yeni şirketler birliği Kasım ayında başlayan teknik görüşmeler süreci Mayıs 1993 tarihinde ortak işletimi düzenleyen altı anlaşmanın imzalanması ile sonuçlanmış, Haziranda Azeri, Çırak ve Güneşli yataklarının ortak işletilmesi için beyanname imzalanmış, aynı ay içinde Londra’da petrol görüşmelerinin sürdürülmesi planlaştırılmıştır.¹⁰⁶ Görüşmelere Elçibey’in de katılması bekleniliyordu. Ancak 4 Haziran darbesi bu görüşmeleri engelledi. Ardından iktidara gelen Aliyev yönetimi, 23 Haziran 1993 tarihinde Batılı şirketlerin Azerbaycan’daki faaliyetlerinin ve banka hesaplarının geçici olarak dondurulduğunu açıkladı.

¹⁰⁵ Elman Nesirov, **Azerbaycan ABD ilişkileri (1991-1997)**, Bakü, Kanun yayınları, 1998, s. 92.

¹⁰⁶ A.e., s. 147

AHC iktidarda olduğu dönemde ABD Azerbaycan ilişkilerini etkileyen temel faktör Karabağ sorunu olmuştur. Karabağ sorunun çözülmesine ilişkin, ABD üç boyutlu bir yaklaşım izlemiştir. Öncelikle, Azerbaycan ve Ermenistan yöneticilerine sorunun çözümü için çağrıda bulunmuş, Türkiye aracılığı ile sorunun çözümüne katkıda bulunmak istemiş ve son olarak da kendisinin de temsil edildiği uluslararası kurumlar aracılığı ile soruna müdahale etmiştir. ABD'nin doğrudan sorun mahallini yerinde incelenmesi ile ilgili ilk girişimi eski Dışışleri Bakanı Cyrus Vance'in başkanlığındaki BM inceleme heyetinin Mart 1992 tarihinde Dağlık Karabağ'ı ziyaret etmesidir. Rusya Dışışleri Bakanı Kozırev ve İran Dışışleri Bakan yardımcısı Vaiz'in başarısız arabuluculuk girişimlerinin ardından gerçekleşen ziyaret sırasında Cyrus Vance'in topladığı verileri esas alan Washington, bu tarihten sonra sorunun AGİK aracılığı ile çözümü üzerinde durmaya başlamıştı. Bu bağlamda AGİK çerçevesinde Karabağ sorunun çözümüne destek veren ABD, Mayıs ayında Helsinki'deki Yüksek Komiserler görüşmesinde ikili tutum sergilemiş, bir yandan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunma önerisinde bulunurken, öte yandan Azerbaycan ve Türkiye'nin saldırganı belirleme önerisine karşı çıkmıştır. ABD yönetimi 9 Mayıs tarihinde Şuşa'nın işgali ve Nahçıvan'ın top ateşine tutulması karşısında daha açık ve kesin tutum takınarak yaptığı açıklamada; DK, Nahçıvan veya diğer bölgelerin statüsünün güç kullanılarak değiştirilmesini kesinlikle kabul etmeyeceklerini ifade etmişti.¹⁰⁷

AHC döneminde, Azerbaycan-ABD ilişkilerini belirsiz kılan ilişkilerin gelişimini engelleyen bir takım faktörler vardı. Azerbaycan'daki demokrasi sorunu, insan haklarının korunması alanındaki problemler ve ülke genelinde rüşvetin yaygınlaşarak normal karşılanması bu faktörlerin başında gelmektedir. Ayrıca, özellikle ilk yıllarda ABD'nin Azerbaycan'a karşı ilgisizliğinde, ABD'deki güçlü Ermeni lobisinin çalışmaları sonucunda kamuoyunda oluşturulan olumsuz Azerbaycanlı imajının etkisi de büyük olmuştu. Bu çalışmaların sonucu olarak da

¹⁰⁷ Nazim Cafarsoy, **Elçibey Dönemi a.g.e.** 2001,s. 143

ABD Kongresi Azərbaycan aleyhine bir takım kararlar alarak iki ölkə ilişkilerinin gelişimine engel olmuştu.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Elman Nesirov, **a.g.e.**, s. 117.

3.Bölüm

ALİYEV DÖNEMİ AZERBAYCAN-RUSYA İLİŞKİLERİ ve BU İLİŞKİLERDE DİĞER DEVLETLERİN ROLÜ

3.1. Aliyev Dönemi Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Türkiye, ABD, NATO’nun Etkisi

3.1.1. AHC Sonrası Azerbaycan-Rusya İlişkilerine Türkiye’nin Etkisi

Aliyev’in iktidara gelmesinin ardından Azerbaycan’ın dış politikasında iki farklı dönem olmuştur. Bunlardan birincisi Rusya’yı yatıştırma politikası dönemi olarak görülebilecek 1993-1994 dönemi, ikincisi ise Rusya’nın Azerbaycan’daki “makul çıkarlarını” karşılayarak Rusya’yı kızdırmama, fakat önceki iktidarın Batı ile bu bağlamda Türkiye ile yakınlaşma politikasını sürdürme dönemi olarak nitelendirebileceğimiz Şubat 1994 döneminden günümüze kadar olan dönem.

3.1.1.1. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin Gelişmesi

Azerbaycan-Rusya ilişkileri doğrultusunda Azerbaycan’ın Türkiye’ye yönelik dış politikası, Rusya’nın Kafkasya ve Orta Asya politikası yüzünden daha çok araştırılması gereken bir konudur. Türkiye ve Rusya’nın, Azerbaycan’ın da parçası olduğu Avrasya bölgesinin iki güçlü bölge devleti olması, diğer devletleri bu gerçeği hesaba katarak politika belirlemeye itmektedir. Türkiye’nin bütünleştirmeye çalıştığı Avrupa merkezi güç odaklarının uzun yıllar ideolojik düşman tanımlaması çerçevesinde yer alan Rusya ile bu bölgede kesişmesi ise Türkiye-Rusya ilişkilerini

bölgesel konumdan global karşı karşıya gelire çevirmektedir. Ekonomik ilişkilerden bölge ülkelerinde iktidarın el değiştirilmesine kadar bütün meseleler zamanla Batı veya Rusya uzantılı politikalar şeklinde sınıflandırılmaktadır.¹⁰⁹

Aliyev yönetimi Türkiye'nin, Azerbaycan'ın Rusya ile yaklaşmasından duyduğu endişeyi gidermek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan Devlet Başkanlığı'nı vekaleten yürüten Parlamento Başkanı Aliyev 8 Eylül 1993 tarihinde iki günlük ziyaret için Rusya'da bulunan Türkiye Başbakanı Tansu Çiller'le Moskova'daki Türkiye'nin büyükelçiliğinde bir görüşme yaptı. Görüşmeye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve Azerbaycan'ın Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov da katıldı. Çiller görüşmeden sonra gazetelere yaptığı açıklamada, "Ermenistan'ın Azerbaycan'ı işgal etmesine seyirci kalmayız. Kardeş ülke Azerbaycan'a bu konuda her türlü yardımı yaparız. Rusya ile işbirliği için her türlü adım atmaya karar verildi" dedi.¹¹⁰ Aliyev de Rusya ile ilişkilerinin iyileşmesinin Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin bozulması anlamına gelmediğini belirterek, "Bizim Rusya ile ilişkilerimiz uzun yıllar sürdü, bunları kırmak, ayırmak olmaz" diyerek, Rusya'yı "yatıştırma" politikasında ısrarcı olacağının işaretini verdi.¹¹¹

İlişkilerde asıl dönüşüm Şubat 1994 tarihinde Aliyev'in Ankara'ya karşılıklı soğukluğu sona erdiren bir resmi ziyarette bulunması ile başladı. Aliyev'in 8-10 Şubat tarihlerinde gerçekleştirdiği iki günlük resmi ziyareti sırasında Demirel'le on yıl süreli bir dostluk ve işbirliği anlaşmasının yanı sıra, ticaret, yatırım, bilimsel ve kültürel işbirliğini öngören on beş anlaşmayı da imzaladı. Daha sonra ise iki lider tarafından on yıl süre için imzalan "Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma" ile Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden dış pazara sunulması konusunda AHC döneminde var olan mutabakatın geçerli olduğunu onaylandı. Anlaşmada, taraflardan birinin üçüncü bir ülke veya ülkeler tarafından saldırıya uğraması durumunda, diğerinin "saldırının ortadan kaldırılması amacıyla

¹⁰⁹ F. Talipov, Tsentralnaya Aziya kak prostranstvo Politika, narod i sudba (Bölge olarak Orta Asya; politika, halk ve kismet) **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz** dergisi, N: 2, 2005, s. 12.

¹¹⁰ Mahir Abdullayev, **Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, Bakü, Mütercim yayınları, 1998, s. 112.

¹¹¹ Tayfun Atmaca, **Yirminci Yüzyılın sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, Ankara, 1999, s. 199.

gerekli önlemleri alması ve gerekli savunma tertiplerinin alınmasına önem verilmesi” hükmü yer aldı.¹¹²

Aliyev, imza töreninde önce yaptığı açıklamada, Türkiye ziyareti sırasında imzalanan anlaşma ve protokollerle iki ülke arasında yeni bir sayfanın açıldığını belirterek, “Türkiye ile dostluk ebedidir. Buna sadık olacağız ilişkileri geliştireceğiz ve hiçbir kuvvet bizi yolumuzdan döndüremeyecek” dedi.¹¹³

7 Aralık 1995 tarihinde Demirel, Aliyev’in resmi konuğu olmuştu. Bakü havaalanında açıklama yapan Demirel, iki ülkenin kardeş olduğunu, dostluk ve iyi ilişkilerin devam edeceğini belirtti.¹¹⁴ Taraflar arasındaki diplomatik görüşmeler 14 Nisan 1996 tarihinde Başbakan Mesut Yılmaz’ın resmi ziyarette bulunmak üzere Azerbaycan’a gitmesiyle devam etti. Başbakan Yılmaz, Aliyev’le yaptığı görüşmede, Azerbaycan’ın, ihtilaflı olduğu Ermenistan ile Türkiye arasındaki Alican sınır kapısının, Erivan’ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmediği sürece, açılmayacağı güvencesini verdi.¹¹⁵ Bu görüşmelerin genel konusunu Türkiye’nin öteden beri savunduğu Azerbaycan’ın bağımsızlığının korunması, Karabağ sorunu, Kafkaslardaki gelişmeler ve ülkelerarası karşılıklı işbirliğini geliştirme hususları oluşturmaktaydı.

Rusya’nın baskısına karşı Türkiye’nin verdiği siyasi ve diplomatik desteklerden biri 2000 yılının Ocak ayında yaşandı. Aliyev, Çeçenistan sorununu nedeniyle Rusya tarafından suçlanan Azerbaycan üzerindeki baskısını hafifletmek için 9 Ocak tarihinde Ankara’ya iki günlük ani bir ziyaret yaparak Kafkasya’daki son gelişmeleri Demirel’le görüşmüştü. Ziyaretin resmi gerekçesi olarak Bakü-Ceyhan gümrük tarifelerinin görüşülmesi olarak gösterilmesine rağmen, Aliyev’in Türkiye Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ile de görüşmesi ve ayrıca bu ziyaretin ardından Demirel’in Gürcistan’a gidererek Kafkas İstikrarı Paketi önerisinde bulunması, görüşmenin “gümrük tarifelerinden” daha fazla bir anlam taşıdığının göstergesiydi. Aliyev’in bu ani ziyaretinin esasında Azerbaycan ve Gürcistan

¹¹² Haydar Aliyev, **Bağımsızlığımız Ebedidir**, 1. Kitap, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997, s. 386.

¹¹³ Tayfun Atmaca, **a.g.e.**, 1999, s.201.

¹¹⁴ **Azerbaycan** 8 Aralık, 1995.

¹¹⁵ **Hürriyet** 15 Nisan, 1995

üzerindeki Rusya'nın baskısının zayıflatılması için Türkiye'nin öncelik kullanmasını istemek olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶

Aliyev'in ziyaretinin ardından Demirel'in 15 Ocak tarihinde Gürcistan'a gerçekleştirdiği ani ziyareti sırasındaki bölgede istikrarın sağlanabilmesi için AGİT şemsiyesi altında Kafkasya İstikrar Paketi (KİP) oluşturma önerisi, esasında Rusya'nın bölgesel güvenliği tehdit girişimlerini dengelenmeyi amaçlamakta, ayrıca AGİT üyesi İran'ı da dışlamış gözükmektedir. Türkiye'nin bu önerisini destek amacıyla Demirel'in ABD, Batı Avrupa ve bölge ülkeleri liderlerine gönderdiği KİP'e destek mektupları konunun uluslararası gündemde geniş tartışmalara neden olmuştu.¹¹⁷

Daha sonra Azerbaycan ve Türkiye arasında olan ilişkiler Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 11-12 Temmuz 2000 tarihinde Azerbaycan'a ziyareti ile iki ülke arasında ilişkilerin daha da ilerlemesine neden olmuştu. İki ülke cumhurbaşkanlarının görüşmeleri sırasında karşılıklı ilişkileri bir daha göz önünden geçirerek yeni projeler ortaya koymuşlardı.

1 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan'ın Savunma Bakanı Sefer Ebiyev, Türkiye Genelkurmay Başkanlığı Savunma Planlaması ve Kaynakların Yönetimi İdaresi Başkanı Tümgeneral Şerafeddin Telyaza'nın başkanlık ettiği heyetle görüşmüştü. Görüşmede iki ülke arasında askeri ilişkilerin ilerlemesi için Azerbaycan ile Türkiye arasında karşılıksız askeri yardım anlaşması ve Azerbaycan Savunma Bakanlığı ile Türkiye Genelkurmay Başkanlığı arasında mali yardım protokolü imzalanmıştı.¹¹⁸

17 Eylül 2001 tarihinde Bakü'yü ziyaret eden Ahmet Necdet Sezer, Aliyev'le görüşerek ülkeler arasında olan iktisadi gerginliği aradan kaldırmaya çalışmıştı. Özellikle de Türkiyeli yatırımcılara ve Türk TIR'larına, İran ve Rusya benzerleri ile kıyaslandığında olumsuz şartlar sağlandığı konusunda müzakereler yürütüldü.¹¹⁹

¹¹⁶ Nazim Cafersoy, **Eyalet-Merkezi Düzeyinde Eşit Statüye Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, Ankara, ASAM yayınları, 2000, s.41.

¹¹⁷ Nazim Cafersoy, "Tarihten Günümüze Kafkas Evi Girişimleri ve Türkiye", **ASAM**, Cilt 1, Sayı 7, Kasım 2000, s. 33.

¹¹⁸ **Bizim Asır** gazetesi, 2 Mart, 2001.

¹¹⁹ **Yeni Müsavat** gazetesi, 18 Eylül, 2002.

Daha sonra bu sorunlar 2003 yılının başlarında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından da dile getirildi.

Cumhurbaşkanı seçilen Abdullah Gül'ün resmi ziyareti ilk olarak Azerbaycan'a olmuştu. Cumhurbaşkanı geziyi iki ülke ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirdi. Abdullah Gül'ün ilk resmi ziyaretinin Azerbaycan'a gerçekleştirmesi, kendi ifadesiyle “Türkiye Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a verdiği önemin bir göstergesi” olmuştu. Her iki ülke arasındaki askeri, ekonomik ve kültürel alandaki işbirliğinin geçmişte olduğu gibi gelecekte de sürmesi iki ülke için de önem arz ediyordu.¹²⁰

3.1.1.2. Azerbaycan ve Türkiye Arasında Enerji İlişkileri

Azerbaycan ve Rusya ilişkilerinde en önemli nokta enerji ilişkileri olmuştur. Rusya'nın en büyük enerji üreticilerinden biri olarak bölgeye yönelik politikası, kendisi gibi enerji kaynaklarına sahip Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan'ın alternatif enerji başvuru kaynağına dönüşmesini engellemekti. Azerbaycan'la yaşanan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) anlaşmazlığı, Ukrayna ile yaşanan 2005-2006 doğal gaz sorunu bu yönde gösterilebilecek örneklerdir. Azerbaycan-Türkiye-Rusya üçgeninde ilgili sorun Türkiye ve Rusya şirketlerinin oluşturulan uluslararası petrol konsorsiyumunda yer almasıyla aşılabılmıştır.¹²¹

İlk başlardan Azerbaycan'dan Rusya'ya petrol Bakü-Novorossiysk boru hattıyla ulaşılmıştı. Ancak Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan petrolünün taşınması için başka projeler yapılmıştı. Bu projeleri hayata geçirmek için diğer ülkelerle enerji alanında ilişkiler kurmaya başlanmıştı. Bu ülkeler arasında Türkiye'nin önemli bir rolü olmuştur. Son yıllarda Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasında petrol ve Bakü-Ceyhan Boru Hattı özellikle yer almıştır. Azerbaycan

¹²⁰ Oya Eren, “Cumhurbaşkanı Gül'ün Azerbaycan Ziyareti Heyecan Uyandırdı”, **ASAM**, sayı 92, Aralık, 2007, s. 17.

¹²¹ R. Morningstar, Hazar Havzasında Enerji Siyaseti ile Bağlı Diplomatik Yollar, **Dirçeliş-XXI Asır**, dergisi, N: 14,1999, s. 19.

petrolleri projelerine Türkiye'nin katılımı için ilk girişimler Elçibey iktidarı döneminde yapılmışsa da, 4 Haziran darbesi, enerji projelerinin bir dönem durmasına neden olmuştu. Daha sonra ise Batılı şirketlerle enerji projeleri görüşmelerini tekrar başlatan Aliyev bu süreç içerisinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) da yer almasını sağladı. Enerji kaynaklarına yapılacak yatırımları için yapılan görüşmeler “Asrın Anlaşması” ile sonuçlandı. TPAO ilk başta %1,75 oranla ile bu anlaşmada yer alırken daha sonra bu pay %5 daha artırılarak %6,75 çıkarıldı. İki devlet arasında “Asrın Anlaşması” projesi ile çıkarılacak petrolün Bakü-Ceyhan boru hattı ile taşınması konusunda tam bir mutabakat mevcuttu.¹²²

Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinde Akdeniz’e taşınması ilk kez Elçibey döneminde gündeme gelmişti. Ancak gerekli petrol anlaşmalarının imzalanmaması nedeniyle bu öneri sadece düşünce biçiminde kalmış ve bu konuda ilk somut adımlar 1997 yılında atılmaya başlanmıştı. Azeri-Çırac-Güneşli petrol kaynaklarının işletilmesi için oluşturulmuş AIOC (Azerbaijan International Operating Company) şirketi Haziran 1997 yılında yaptığı toplantıda petrolün uluslararası piyasaya çıkarılması için Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Ceyhan boru hattı seçenekleri önermiştir. Azerbaycan ve Türkiye esas petrolün taşıma kemerinin Bakü-Ceyhan olması için yoğun çaba göstermişlerdir. Bu bağlamda 29 Ekim 1998 tarihinde Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan, Kazakistan ve Özbekistan böyle bir hattın gerekliliği konusunda Ankara beyannamesini imzaladılar. 18 Kasım 1999 tarihinde AGİT İstanbul zirvesinde bir araya gelen Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan liderleri Çırağan Sarayı’nda her üç ülke topraklarından geçecek BTC ana petrol hattının yapılması konusunda uzlaşmaya vardılar.¹²³

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan uzmanlarından oluşan ortak çalışma gruplarının ilk toplantısı Tiflis’te daha sonraki toplantı ise 4-5 Mayıs 1995 tarihlerinde Bakü’de yapılmıştı. Bakü’deki toplantı sonunda imzalanan protokolde projeye “Kars-Ahalkalek-Tiflis-Bakü Yeni Demiryolu Projesi” ismi verilmişti. Bakü’de “Uluslararası Bakü-Tiflis-Kars (BTK) Demiryolu Koridoru’nun

¹²² Yaver Camalov, **Haydar Aliyev’in Petrol Stratejisi Devam Ediyor, “Asrın Anlaşması”**, Bakü, Kismet yayınları, 2004, s. 74-75.

¹²³ Nesip Nesibli, **Azerbaycan’ın Jeopolitiği ve Petrol**, Bakü, Hazar Üniversitesi yayınları, 2000, s. 45-46.

Oluşturulması Deklarasyonu”, Azerbaycan ve Gürcistan Devlet Başkanlarıyla Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmış, böylece, söz konusu projeye resmi onay verilmişti. Daha sonra 15 Ağustos tarihinde Kars Ahalkelek-Tiflis-Bakü Yeni Demiryolu Projesi’nin uygulama projesi ve fizibilite etüdüne başlatılmıştı.¹²⁴

Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan’ı demiryolu ile bağlayacak olan proje, sadece bu üç ülkeye değil Avrupa’dan Asya’ya uzanan çok geniş bir coğrafyayı ilgilendirmektedir. Kafkasya ve Orta Asya Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bölgesel çatışmalar ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasındaki rekabet tartışmalarıyla gündeme gelmiştir. Bölgenin uluslararası pazarlara bağlanması ve zenginleşmesi için önemli bir adım olacak olan BTK demiryolu projesinin fikrîsel temeli daha önceye dayanmasına rağmen en önemli somut adım 21 Kasım 2007 tarihinde Gürcistan’da atılmıştı.¹²⁵

BTK, doğudan Hazar üzerinden Kazakistan’ın Aktau Limanı ile Çin arasında inşa edilecek demiryolu hattıyla, Batıda ise Boğaz geçişli Marmaray tüp geçidi üzerinden Avrupa demiryolu ağıyla eklemlenerek Asya ile Avrupa arasındaki önemli bağlantılardan birini oluşturacak. Böylece, Bakü-Hazar-Türkmenbaşı-Almatı-Çin güzergahı marifetiyle, Trans-Asya demiryolu ağının da bir parçası haline gelebilecek. Tek hat olarak yapımı düşünülen söz konusu projenin 2011 yılı sonunda bitirilmesi öngörülmüyor. BTK’nin inşa aşamasına gelmesiyle birlikte Güney Kafkasya’da yeni bir demiryolu hattının daha yapımı gündeme geldi. Kars-Iğdır-Nahçıvan (KIN) Demiryolu Projesi ile Ermenistan’ın izole ettiği Nahçıvan’ın Kars üzerinden demiryoluyla Avrupa’ya açılması öngörülmüyor. 4 Haziran tarihinde Azerbaycan’a bağlı NÖC’de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile bir araya gelen Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı İ. Aliyev, KIN Projesi’ne olumlu baktıklarını ve demiryolunun yapımı için gerekli olan finansmanın Azerbaycan tarafından karşılanabileceğini ifade ettiler.¹²⁶

¹²⁴ Hasan Kanbolat, “Kafkasya’da Demir İpekyolu”, **ASAM**, sayı 83, Mart 2007, s. 66-67.

¹²⁵ Doç. Dr. Kamer Kasım, “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu”, Makale Çağrısı: **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi** <http://www.tumgazeteler.com/?a=3934966> (15.01.2009.)

¹²⁶ Hasan Kanbolat, “Güney Kafkasya’da Yeni Bir Demiryolu Hattı” **ASAM**, sayı 99, Temmuz 2008, s. 8-9.

3.1.2. Haydar Aliyev Dönemi ABD'nin Azerbaycan-Rusya İlişkilerine Etkisi

3.1.2.1. Azerbaycan-ABD İlişkilerinin Gelişmesi

İktidara gelen Aliyev, Rusya ile olan ilişkilerin o kadar da iyi olmadığını görerek ABD, Türkiye ve diğer Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirmeye yönelik bir politika izlemiştir. Lakin 24 Ekim 1992 tarihinde 2532 sayılı “Özgürlüklere Yardım Yasası” ve ek olarak 907 sayılı maddenin ABD Kongresi tarafından onaylanması Azerbaycan ve ABD ilişkilerinde soğukluk yaşatmıştır. Bu maddede Sovyet Cumhuriyetlerine başlangıç olarak 460 milyon dolar yardım yapılması düşünülmüyordu. Fakat bu maddeye 907 sayılı madde eklenmiştir. Ek maddeye göre, “Bu ve benzeri yasalar kapsamında Azerbaycan’a ekonomik yardım, sadece ABD Devlet Başkanı’nın, Azerbaycan yönetiminin Ermenistan ve Dağlık Karabağ’a yönelik tüm ambargoları ve her türlü kuvvet kullanımını sona erdirdiğini tespit ettiği ve bu konuda Kongre’ye bilgi verdiği zaman” yapılabilecekti.¹²⁷

Aliyev, iktidara geldikten sonra ABD ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler de gelişmeye başlamıştır. İlişkilere başlangıç Nisan 1993 tarihinde Washington’da Azerbaycan büyükelçiliğinin açılması olmuştur. Hafız Paşayev, Azerbaycan’ın Washington büyükelçisi olarak atanmıştır. Beyaz Saray yetkilileri ve özellikle de Clinton’un daha dengeli bir politika izlemeye ve 907 sayılı kararı yürürlükten kaldırmaya çalışıyorlardı. Aliyev de Eylül ayında B.Clinton’a, Başkan Yardımcısı Al Gore’a, Kongre Başkanı Thomas Foley’ye mektup göndererek, Azerbaycan-ABD ilişkilerinin gelişmesine ciddi bir şekilde engel olan 907 sayılı kararın yürürlüğünü durdurulmasının zaruri olduğunu ve meseleyle ilgili somut adımların atılması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁸ Daha sonra ise Strobe Talbott Bakü’yü

¹²⁷ Azerbaijan International, (6.4), Winter, 1998, s. 54-55.

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html
(15.05.2009)

¹²⁸ Haydar Aliyev, a.g.e., 1. Kitap, s. 125-126.

ziyaret etmiş ve Aliyev’le görüşmesinde Clinton’un mektubunu Aliyev’e sunmuştu. Mektupta 907 sayılı karara da değinerek bu meseleyle ilgili zorlukların kısmen de olsa giderilmesi için ABD’nin Azerbaycan’a sivil toplum örgütleri aracılığıyla yardım edeceği belirtiliyordu.¹²⁹

15 Mayıs 1997 tarihinde Aliyev ABD’nin Bakü büyükelçisi Richard Kauzlarich’i kabul etti. İkili görüşme sonrası, büyükelçi Aliyev’e Clinton’un mektubunu takdim etti. 10 Mayıs 1997 tarihli mektupta Clinton Aliyev’i ABD’ye resmi ziyarete davet ediyordu.¹³⁰ Clinton’un bu davetiyle, Aliyev 27 Temmuz - 7 Ağustos tarihleri arasında ABD’ne ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi. Aliyev’in ziyareti iki yüz milyar varil petrol yataklarına sahip Hazar petrollerinin çıkarılması, işlenmesi ve dağıtılması konusundaki uluslararası rekabetin yoğun olduğu günlere rastlıyordu. Aliyev’in bu ziyareti iki ülke arasında ilişkilerin düzenlenmesi ve ilişkilerin geliştirilmesine yönelik hukuki normlara uygun senetlerin imzalanması, ABD’de Azerbaycan’a yönelik oluşan olumlu tavırda göz önünde tutularak, ilişkilerin daha da güçlendirilmesine neden olmuştu. Aliyev’in bu ziyareti sırasında iki ülke ilişkilerinin stratejik yönde gelişimini engelleyen 907 sayılı kararın yürürlükten kalkması gerekliliğini sürekli vurgulamıştı.¹³¹

Aliyev, 30 Temmuz tarihinde Georgetown Üniversitesinde “ABD ve Ortaklık” başlıklı foruma katıldı. Forumda konuşma yapan ABD eski Başbakanı Jimmy Carter döneminde Beyaz Saray Ulusal Güvenlik danışmanı olan Z.Brzezinski, ABD’nin Güney Kafkasya ile ilişkilerindeki önceliklerini sıralayarak ilk olarak ABD’nin Karabağ sorunun çözümünde çalışmalarını arttırması ve somut adımlar atılmasının önemini vurguladı. Brzezinski ABD’nin bugüne kadar Azerbaycan’la ilişkilerinde objektif davranmadığını, bunun için de 907 sayılı kararın bir an önce kaldırılması gerektiğini vurguladı. Bölgenin Avrupa’ya entegrasyonunun sağlanması yolunda “Türkiye’siz Kafkasya politikasının olmayacağını” belirten Brzezinski bölgenin dünya devletlerine entegrasyonunun sağlanmasının, bölgenin uluslararası işbirliği

¹²⁹ Nizami Rehimli, “Gündelikteki her Üç Sorun”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Eylül 1993.

¹³⁰ AzerTaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ABD’nin Büyük Elçisiyle Görüşmüştü”, **Azerbaycan** gazetesi, 11 Mayıs, 1997.

¹³¹ Ali Hasanov, **Azerbaycan Dış Politikası: Avrupa Devletleri ve ABD**, Bakü, Azərneşr yayınları, 1998, s. 174-175.

alanına dönüştürülmesine bağlı olduğunu belirtti. Ayrıca bölgede Rusya'nın da çıkarlarının gözetilmesi gerektiği de ifade etti.¹³²

Başkanlar arasında başlamış olan ilişkiler Azerbaycan-ABD ilişkilerinin yönünün belirlenmesinde ve gelişmesinde en önemli faktörlerden biri oldu. Washington'u ziyaret eden ilk Azerbaycan Cumhurbaşkanı olan Aliyev, Bakü-Washington ilişkilerinin gelişimini öngören anlaşmaların imzalanmasında sonra yapmış olduğu açıklamada, "Ekonomik ilişkilerimizin gelecekteki gelişmesinin temellerini attık" diye konuşmuştu. Ortak Beyanat'ın imzalanmasının ardından, Azerbaycan hükümeti ile ABD Hükümeti arasında "Yatırımın Karşılıklı Korunması ve Teşvik Edilmesi" ile ilgili anlaşma imzalandı.¹³³ İki taraflı yatırım anlaşması ABD ile bağımsızlığını yeni kazanmış devletler arasında sermayenin serbest bir şekilde dolaşımını garanti etmekte ve yatırımların güvenliğinin sağlanmasını amaçlamaktaydı. ABD'yi bu anlaşmaları imzalamaya teşvik eden, sanayinin gelişimi açısından Hazar'ın zengin petrol yataklarının cazibesi ve ihraç boru hatları konusundaki işbirliğidir.

Daha sonra ise ABD Başkan yardımcısı Albert Gore ve Aliyev tarafından, Azerbaycan ve Amerika'nın enerji sektöründe işbirliğine ilişkin anlaşma ve Chevron, Exxon, Mobil şirketleri ile SOCAR (State Oil Company of Azerbaijan Republic) arasında Abşeron, Nahçıvan ve Oğuz petrol yataklarının işletilmesi konusunda anlaşma imzalanmıştı.¹³⁴ Bunların yanı sıra AMOCO (American Oil Company) şirketiyle İnam yatağına ilişkin işbirliği anlaşması da imzalanmıştı. Bu anlaşmalardan anlaşılacağı gibi ABD'nin Azerbaycan'la yakınlaşmasının en büyük destekçisi ABD'nin önde gelen petrol şirketleri olmuştu.

22-24 Nisan 1999 tarihlerinde Aliyev, NATO'nun ellinci yıl kutlama törenine katılmak için yeniden ABD'ye gitti. Ziyaret sırasında, ABD başkanı Clinton ve Dışişleri Bakanı Albright ile gerçekleştirilen görüşmeler sırasında 907 sayılı ek madde gündemin en önemli konularından biri oldu. Bu yıl içerisinde de ABD

¹³²Tahir Aydınoglu, "Brzenski'nin Güney Kafkasya planının altı prensibi", **Halk** gazetesi, 16 Ağustos, 1997.

¹³³**Azerbaycan** gazetesi, 2 Ağustos, 1997.

¹³⁴Ramiz Mirzayev, **Heydar Aliyev and New Oil Strategy of Independent Azerbaijan**, Bakü, Göytürk yayınları, 1999, s. 123.

yetkilileri 907 sayılı ek maddenin kaldırılması için ellerinden geleni yapacaklarını ifade ettiler. Bütün bunlara rağmen bu yılda 907 sayılı ek maddede değişiklik olmadı.

Bush'un Başkan seçilmesiyle birlikte Azerbaycan'ın konuya ilişkin umutları daha da arttı. Nitekim Nisan 2001 yılında Karabağ sorununun çözümü konusunda ABD'de gerçekleştirilen Key West görüşmelerinden, hemen sonra Azerbaycan ve ABD Devlet Başkanları arasındaki görüşmelerde Aliyev ile senatörler ve diğer ABD yetkilileri arasında gerçekleştirilen toplantılarda konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmış, anılan maddenin kaldırılması için girişimlerin süreceği ifade edilmişti.¹³⁵ 16 Haziran 2001 tarihinde Bakü'de ABD'nin Azerbaycan Sahil Güvenlik birimlerine hibe ettiği hücumbot, düzenlenen törenle denize indirilmiştir. ABD'nin Bakü büyükelçisi Ross Wilson, törende yaptığı açıklamada on beş metre uzunluğundaki hücumbotun Azerbaycan'a yapılan programı çerçevesinde hibe edildiğini ve Azerbaycan karasularının güvenliğinin korunmasına kullanılacağını söylemiştir. Wilson, bu tür yardımların devam edeceğini kaydetmiştir. Daha sonra ise Azerbaycan'ın Rusya ve İran arasında Hazar'ın paylaşmasına ilişkin çıkan kriz, ABD'nin bölgede Azerbaycan'ı yalnız bırakmaması gerektiği yorumlarına neden olmuştur. Kriz sırasında ABD'nin diğer ülkeleri suçlayıcı ve Azerbaycan'ı destekleyici mahiyette açıklama yapması da olumlu gelişme olarak dikkat çekmişti.¹³⁶

3.1.2.2. 11 Eylül Sonrası Azerbaycan-ABD İlişkileri

11 Eylül terör saldırılarından zarar gören ABD, istikrarsızlıkların olduğu bölgeleri terörün kaynağı olarak gördü. ABD'nin sadece ekonomik değil askeri açıdan da Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da istikrarsızlığın olduğu yerlerde varlığını gösterme politikası çerçevesinde Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle askeri

¹³⁵ Hidayet Orujov, **Heydar Aliyev and National Policy in Azerbaijan**, Bakü, Batı-Doğu yayınları, 2002, s. 74-75

¹³⁶ Kamer Kasım, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", **OAKA**, cilt 1, No: 1, 2006, s. 33.

işbirliğine gidip buralarda askeri üsler elde etmesi, Avrasya coğrafyasında bölgesel güçlerin üzerinde ABD'ye etki imkan sağladı. ABD'nin terörle mücadele kapsamında bölgeye yönelik yeni stratejisi, Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan ile daha yakın ilişkileri beraberinde getirdi.¹³⁷

Rusya, 11 Eylül olaylarından sonra Batı'nın Çeçenistan konusunda Rusya'ya daha anlayışlı davranacağını ve 11 Eylül sonrası uluslararası ortamdan yararlanacağını hesaplarken, diğer yandan bölge ülkelerinin hava sahalarının ABD'ye açmaları ve üs vermelerinden rahatsızdı. Tüm bunlara rağmen Rusya'nın Cumhurbaşkanı Putin, ABD'nin oluşturmaya çalıştığı terörizme karşı koalisyonla girmekteki isteğini hemen belirterek, saldırının yalnız ABD'ye değil tüm insanlığa yönelik olduğunu ifade etmişti.¹³⁸

11 Eylül sonrası gelişmeler ABD yönetimine, uzun zamandan beri ifade ettiği 907 sayılı ek madde konusunda birtakım adımlar atma olanağı sağladı. Dünya çapında herkesin dikkati “terör karşıtı mücadeleye” yönelmişken ve Azerbaycan bu harekatı tam olarak desteklediğini ifade etmekteyken, ABD yönetimi de Afganistan'daki operasyonları ve genel olarak terör karşıtı operasyonları kapsamında Azerbaycan ile de işbirliği yapacağı ifade etmiştir. Bu bağlamda Azerbaycan'a resmi kanallarla yardım yapılabilmesi için 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının durdurulması yönünde girişim başlatılmıştır. Bush yönetimi Kongre'ye mektupla müracaat ederek, 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının durdurulması konusunda Başkana yetki verilmesini istemişti.

24 Ekim 2001 tarihinde Senato, daha sonra Kongrenin iki kanadı arasındaki uzlaşma komisyonu, Aralık ayında ise Temsilciler Meclisi “2002 yılının sonuna kadar 907 sayılı ek maddenin uygulanmasının durdurulması konusunda” ABD Başkanı'na yetki verilmesine ilişkin kararı onayladı. Bu nedenle de ABD Başkanı ülkenin güvenliği ve çıkarları, yürütülen terörle mücadele operasyonunun başarısı açısından gerekli görürse, Azerbaycan'a resmi yollardan yardım yapılmasına karar verebilecekti. Bu arada Azerbaycan ve ABD Devlet Başkanları arasında gerçekleşen

¹³⁷ A.e., s. 34.

¹³⁸ A.e., s. 34-35.

telefon konuşmasında, alınan karara ilişkin memnuniyet ve iki ülkenin askeri alanda işbirliği yapabilecekleri dile getirildi.¹³⁹

11 Eylül olaylarından sonra ABD'nin Azerbaycan politikasındaki en önemli değişiklik, uzun süre yürürlükte kalan 907 sayılı kararın kaldırılması oldu. ABD'nin Azerbaycan'a yönelik politikalarında meydana gelen bir diğer önemli değişiklik, Washington'dan yapılan resmi açıklamalarla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün daha fazla desteklenmesi olmuştur. ABD, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü diplomatik ilişkiler kurulurken yapılan ikili anlaşmalarla daha önce tanımıştır. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nde Karabağ sorunu için 1993 yılındaki oylamada ve birçok uluslararası toplantıda, ABD'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığı belirtilmişti.¹⁴⁰

11 Eylül saldırılarının ardından Azerbaycan'a verilen önemin artmasından sonra Washington resmi çevreleri Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen birçok beyanatta bulunmuştu. Resmi açıklamalarda, ABD'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklediği ve DK'nın gelecekteki statüsünün MG görüşmeleri sürecinde belirlenmesinden yana olduğu belirtilmişti.¹⁴¹

Aliyev, Bush'un resmi davetiyle 23 Şubat 2003 tarihinde ABD'ye ikinci resmi ziyaretini gerçekleştirmişti. Bir sonraki gün Aliyev, ABD Ticaret Bakanı Donald Ewance'la görüştü. Görüşmede Aliyev, BTC projesine değinerek, bu projenin gerçekleştirilmesinin önünde engellerin varlığından söz etmiş ve bu konuda ABD'den daha çok destek beklediklerini vurgulamıştı. Ewance da, ABD hükümetinin Hazar bölgesinin dünya ekonomisine entegrasyonuna bağlı olarak BTC projesine tam destek verdiğini ve Azerbaycan'la hem petrol-gaz sektöründe, hem de diğer sektörlerde ikili ilişkileri güçlendireceklerini ve buna yönelik olarak da gemicilik, telekomünikasyon ulaştırma alanlarında ilişkilerin genişlendirilmesini öngören adımlar atacaklarını belirtmişti. Aynı gün Aliyev ABD'nin AGİT MG'daki temsilcisi Büyükelçisi Rudolf Prina'yı kabul etmiş ve görüşmede Karabağ sorununun

¹³⁹ Kenan Hasanlı, "Yahudi Lobisinden Azerbaycan'a destek", **525-ci** gazetesi, 31 Ekim, 2001.

¹⁴⁰ Tabib Hüseyinov, "Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Karşısında Etnik Çıkarlar", **Stradigma** http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_04html (05.04.2009)

¹⁴¹ Ross Wilson, "Policy of the United States and the Development of the Energy Sector in Azerbaijan", **Journal of Qafqaz University**, no. 11., Spring 2003, s. 206.

en yakın zamanda çözümlenmesi ve çözüm için ABD'nin girişimlerinin artırılması gerektiği bildirmişti.¹⁴²

25 Şubat tarihinde Washington'da "Amerikan-Azerbaycan Ticaret Konseyi", "Amerika-Gürcistan İş Konseyi" ve "Amerika-Türkiye Konseyinin" birlikte düzenlediği "Doğu-Batı Enerji Koridoru Bir Gerçektir" konulu uluslararası bir konferans gerçekleştirildi. Konferansta konuşma yapan Aliyev, BTC projesinin Azerbaycan'ın 1994 yılından itibaren başarılı bir şekilde uygulandığı petrol stratejisinin bir parçası olduğunu ve Güney Kafkasya'daki güvenliği sağlayacağını belirtti. Konferansın ardından Aliyev'in "Uluslararası Kurumu" Başkanı Woyke ve ABD Enerji Bakanı Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üyeliğini desteklediği ve bununla ilgili olarak gerekli çalışmaların yapılacağı vurgulanmıştı.¹⁴³ ABD Azerbaycan'ın DTÖ'ye üyelik çalışmaları için bir milyon dolar yardım ayırmıştı. Bir sonraki gün Aliyev Beyaz Sarayda Bush'la görüştü. ABD Dışişleri Bakanı Powel, Savunma Bakanı Rumsfeld ve Bush'un Ulusal Güvenlik Sekreteri Rice'in katıldığı görüşmede, BTC projesinin mevcut durumu, Karabağ sorununun barışçı yollarla çözümü, uluslararası terörizme karşı birlikte mücadele ve bölgedeki durumla ilgili fikir teatisinde bulunuldu. Görüşmeler sonrasında Bush, Azerbaycan'la ilişkilere önem verdiklerini ve çeşitli sektörlerde ilişkilerin geliştirilmesine hükümet olarak hazır olduklarını belirtti.¹⁴⁴

Daha sonra ABD Enerji Bakanı yardımcısı Armitage ve Aliyev'in de katılımıyla ABD ile Azerbaycan arasında Uluslararası Ceza Mahkemesinin Roma Kriterlerinin doksan sekizinci maddesiyle ilgili anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan anlaşamaya göre, ABD Azerbaycan vatandaşlarının iki ülke sınırları içerisinde işledikleri cinayetlere göre Uluslararası Ceza Mahkemesine başvuru yapmaması gerekiyordu.¹⁴⁵

2001 yılında Hazar'daki Alov-Araz-Şark yataklarının işletilmesi konusunda İran'ın dostane olmayan tutumuyla iki ülke ilişkilerinde gerginlik zirve noktasına

¹⁴² **Azerbaycan** gazetesi, 26 Şubat, 2003

¹⁴³ **İki Sahil** gazetesi, 4 Şubat, 2003.

¹⁴⁴ Asgar İbrahimov, "ABD Azerbaycan'ın karşılaştığı sorunların aradan kalkmasına yardım edecek",

Azerbaycan gazetesi, 27 Şubat, 2003

¹⁴⁵ **A.e.**

ulaşmıştı. Bununla birlikte, son yıllarda söylem düzeyinde ilişkilerde bir yumuşama gözlenmektedir. Göreli iyileşmeye rağmen, Bakü'nün Tahran'a karşı kaygılı bakışı sürmektedir. Bu bakımdan İran'ın nükleer bir güç haline gelmesi Bakü tarafından arzu edilir bir şey değildi. Bununla birlikte olası bir savaşın bölge için yıkıcı etkileri, Bakü'yü daha fazla tedirgin etmektedir. Bu sebeple de, İran konusunda Batı'yla aynı duyguları taşımakla birlikte, Azerbaycanlı yetkililer Washington-Tahran gerginliğine tarafsız kalmaya özen göstermektedir. Aliyev de kesin bir biçimde askeri bir seçenekte Washington'un yanında yer alamayacağını bildirmiştir. "Ben yükümlülük almaya değil, eşit ortak ve dost olarak görüşmeye geldim" diyerek bu konudaki söylentilere son verilmesi gerektiğini belirtmişti.¹⁴⁶

ABD, 2003 yılından itibaren Azerbaycan'da üs kurmak için görüşmelere devam etmektedir. Aliyev, Rusya, İran ve ABD arasında başarılı bir şekilde denge politikası izlemiş, bu konuda kesin bir yanıt vermeyerek kendi manevra alanının kısılmasına imkan vermemiştir. Ancak 2004 yılında ABD'nin Azerbaycan'da askeri üs edinmesi konusu yeniden gündeme geldi. ABD'nin Azerbaycan'da askeri üs isteğinin gündeme taşındığı bir dönemde Devlet Başkanı İlham Aliyev Ağustos ayının ilk günlerinde Azerbaycan Milli Güvenlik Kanunu onaylanarak yürürlüğe soktu. Bu yasa gereğince Azerbaycan sınırları içinde yabancı ülke askerlerinin konuşlandırılması yasaklanmaktadır. Bununla Azerbaycan, Rusya ve İran'ın endişelerini belli ölçüde azaltmış, ABD için ise pazarlık şartlarını daha da zorlaştırmıştı.¹⁴⁷

Rusya, ABD'nin eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde askeri üs edinmesinden rahatsız olmuş ve bunu çeşitli vesilelerle dile getirmişti. ABD'nin Azerbaycan'dan askeri üs talebi gündeme geldiğinde, Rusya'nın Azerbaycan Büyükelçisi Nikolay Ryabov yaptığı açıklamada, ABD'nin Azerbaycan'da askeri üs edinmesi durumunda, Azerbaycan'ın Karabağ sorununun çözümünde ciddi sorunlarla karşılaşabileceğini bildirmişti.¹⁴⁸ ABD, Rusya'yı ikna etmeden önce

¹⁴⁶ Kamil Ağacan, "ABD'den Azerbaycan'a İran ve Rusya Markajı", **ASAM**, sayı 74, Haziran 2006, s. 9.

¹⁴⁷ Hatem Cabbarlı, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve ABD'nin Azerbaycan'dan Askeri İsteği" **ASAM**, sayı 55, Kasım, 2004, s. 68.

¹⁴⁸ **A.e.**, s. 69.

Azerbaycan ABD'ye askeri üs verirse, özellikle Karabağ konusunda ciddi sorunlarla karşılaşabilirdi.

3.1.3. NATO'nun Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Rolü

3.1.3.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Rusya'nın NATO'ya Karşı Tutumu

1991 yılında Varşova Pakı'nın dağılmasına rağmen, NATO'nun yeni politikalarla bir dönüşüm sürecine girmesi Rusya tarafından kaygıyla izlenmişti. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO kapsamına alınmasına karşı çıkan Rusya tehdit içerikli açıklamalarda bile bulunmuştu. Rusya'nın bu tepkisinin ardından ABD Barış İçin Ortaklık (BİO) Programı gündeme getirilmiştir. Bu girişimin onaylanmasından sonra NATO tüm Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) üyelerine bir davette bulunarak BİO'ya katılmalarını istemiştir. Rusya BİO'ya katılma teklifine iki koşul öne sürerek yanıt verdi. Bu koşullardan birincisi Rusya'ya NATO içerisinde diğer ortak üyelerden imtiyazlı bir statü verilmesi idi. İmtiyazlı statüden kastedilen Moskova yönetimine NATO'da veto hakkı verilmesidir. Rusya'nın öne sürdüğü ikinci koşulda ise NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini üye olarak kabul etmekten vazgeçmesi istenmişti.¹⁴⁹

RF daha sonra 1994 yılında Budapeşte'de yapılan AGİK Zirvesi'nde NATO'dan özel statü talebini yenilemiş, fakat zirve sonunda ABD'nin kararlığı ile bu iki önemli talebinden vazgeçmiştir. Bu toplantıdan sonra ABD ve RF arasındaki stratejik ortaklığın iki ülke arasındaki uluslararası olaylarla bağlantılı olarak zaman zaman zorlanmış olmasına rağmen 1993 yılından sonra Rusya'da yaşanan iç siyasal değişimlerin aşırıya kaçmasının engellenmesi amacı ile Moskova ile var olan

¹⁴⁹ Alex Pravda, "Russia and European Security: The Delicate Balance", **NATO Review**, Sayı 3, 1995, s. 19.

stratejik ortaklığın zor da olsa sürdürülmesi gerektiğine ilişkin bir inanç belirmişti. ABD, BİÖ ile ilgili olarak Rusya'nın BİÖ süreci dışında olmadığını hem Rusya'ya, hem de NATO üyesi ülkelere anlatmış ve kabul ettirmiştir. ABD'nin bu tedbirli tutumu ve NATO ile RF arasında KAIK çerçevesinde 1991 yılından başlayan görüşmeler, Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozyrev'in 22 Haziran 1994 tarihinde Brüksel, NATO karargahında yapılan Kuzey Atlantik Konseyi toplantısında BİÖ Çerçeve Dokümanı'nı imzalaması ile sonuçlanmıştı.¹⁵⁰

Rusya Federasyonu'nun hem BİÖ sürecine hem de NATO'nun genişleme sürecine olumsuz etkilerini önlemek, dolayısıyla güvenlik yapılanmasını sağlam bir temele oturtmak ve işbirliğini sürekli kılabilmek için NATO, Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalarda bulunmuştu. Bu temaslar sonucunda 27 Mayıs 1997 tarihinde "Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe İlişkin Kurucu Senet" Yeltsin ve NATO üyesi ülkelerin devlet başkanları tarafından Paris'te imzalanmıştı.¹⁵¹

2000 yıllarında gelindiğinde uluslararası konjonktürdeki değişiklikler NATO-Rusya ilişkilerini de doğrudan etkilemişti. Özellikle ABD'deki 11 Eylül terör saldırısından sonra Rusya ile NATO arasında daha yakın ilişki kurulması için girişimler de Rusya ile Batı arasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştı. Rusya, ABD'nin Anti-Balistik Füze Antlaşmasından çıktığını açıklamasına karşı çıkmaması aksine ABD ile aynı yerde yer alması karşısında da fazla bir tepki göstermeyerek, Batı ile yakınlaşmak istediği izlenimini vermiş ve bu ilişkilere önemli etkisi olmuştu.¹⁵²

28 Mayıs 2002 tarihinde NATO ile Rusya arasında imzalanan Roma Deklarasyonu sonucu resmen kurulmuş olan NATO-Rusya Konseyi, Moskova'yı bir zamanlar düşman olduğu NATO'ya "küçük ortak" yapmıştı. Avrupa'nın ve Batı medeniyetinin bütünleşmesi ve birleşmesi açısından tarihi bir adım olarak

¹⁵⁰ Mahir Abdullayev, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, 2. cilt, Bakü, Mütercim yayınları, 2000, s. 259-260

¹⁵¹ "Founding ACT on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation" www.nato.int/docu/basic/txt/fndact-a.htm (27.03.2009)

¹⁵² www.nato.int/docu/2002/issue2/turkishart4.html.htm (14.04.2009.)

adlandırılan Roma Deklarasyonu aynı zamanda Soğuk Savaş sonrasının çarpıcı bir değişim olarak da vurgulanmıştı.¹⁵³

NATO ve Rusya askeri kuvvet ve teçhizatlarının, füze savunma sistemlerinin analizinin birlikte çalışabilirliğini artırma konusunda çalışmalarını daha da arttırmıştı. 2004 yılında NATO-Rusya Konseyi geniş kapsamlı terörizm konusunda eylem planını onayladı. Bu plan törer eylemlerini önlemek, bunlarla mücadele etmek ve bu eylemlerin sonuçlarıyla başa çıkmak konusunda bazı somut girişimleri kapsamıştı. 2006 yılında Rus Deniz Kuvvetlerine ait unsurların İttifak'ın terörle mücadele için Akdeniz'de bulunan deniz devriye gemilerine katılmasıyla Rusya, NATO üyesi olmadığı halde 5. maddede yer alan toplu savunma operasyonuna katkıda bulunan ilk ülke oldu.¹⁵⁴

Her zaman “arka bahçeyi” etki altında tutmaya yönelik geleneksel Rusya'nın politikası göz önünde bulundurulduğunda, sınır komşuluğuna kadar ilerleyen NATO genişlemesine tepkinin bu kadar yüzeysel kalması, Putin ile başlayan Batı ile işbirliği politikalarına ve ekonomik olarak eski güçten yoksun olmasına bağlanabilir.

3.1.3.2. Barış İçin Ortaklık Çerçevesinde Azerbaycan-NATO İlişkilerinin Gelişmesi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlık kazanan Azerbaycan'ın oluşmakta olan dış politikasının esas istikametlerinden birisi de uluslararası kuruluşlarla ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesidir. Bu anlamda Azerbaycan'ın dış politikasında NATO ile ilişkiler önemli yer tutmaktadır. Şubat 1992 tarihinde Belçika ziyareti sırasında Hasan Hasanov'un, NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner ve üye devlet temsilcileri ile görüşmesi bağımsızlığın yeni kazanmış bir

¹⁵³ Paul Fritch, “Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak”, **NATO Dergisi**, Sayı 3, 2003, s. 3.

¹⁵⁴ “NATO-Rusya Ortaklığı: Göründüğünden Daha Fazlası”, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issuez/turkish/analysis1.html>. (18.05.2009.)

ülkenin, istikametlerini belirlemeye çalıştığı dış politikasında önemli bir noktaydı. Bu görüş hem siyasi, hem de askeri bakımdan zor şartlarda olan Azerbaycan'ın uluslararası arenada tanınmasına önem vermişti.

15 Mayıs 1992 tarihinde SSCB kotasının paylaşımını resmileştiren Taşkent toplantısında dönemin Azerbaycan Savunma Bakanı Rahim Gaziyeu başkanlığındaki Azerbaycan heyeti ortaya atılan Ermenistan ve Gürcistan'la eşit kota önerisini kabul etmiş antlaşma şartları Haziran 1992 tarihinde AGİT'in Helsinki Zirve toplantısı sonrası yürürlüğe girmişti.¹⁵⁵

KAİK'in başlattığı işbirliği ortamına dayanarak, Avrupa'nın tümünün yanı sıra KAİK coğrafyasında güvenlik ve işbirliğini geliştirmek için yeni bir adım atılmış ve Brüksel Zirvesi'nde ileri sürülen BİO Programı, Azerbaycan-NATO ilişkileri de bu program çerçevesinde yeni bir boyut kazanmıştı. NATO ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi Azerbaycan için gelecekte tehlike olarak öne çıkabilecek oluşumların ve baskıların önünün alınmasında önemli rolü vardı.¹⁵⁶ Burada NATO'nun Azerbaycan'a yönelik görüşlerinde de değişikliklere ihtiyaç vardı. Bu ise mevcut durumda, NATO üye devletleri ile ikili işbirliğinin geliştirilmesi ve BİO programının faaliyetlerine yüksek derecede katılma sağlanabiliyordu.

8-11 Şubat 1994 tarihlerinde KAİK Dışışleri Bakanlarının İstanbul toplantısında Azerbaycan'a BİO programıyla ilgili belgeler sunulduktan sonra programı daha yakından incelemek için Azerbaycan hükümeti NATO'ya resmi müracaatta bulunmuş ve bu müracaata cevap olarak Türkiye'nin NATO'daki temsilcisi Tugay Özçeri'nin başkanlığında bir heyet Azerbaycan'a gelmişti. Azerbaycan tarafı BİO programını işbirliği programı olarak kabul ettiğini ve bu programa katılma niyetinde olduğunu, fakat dönem itibariyle Azerbaycan'ın durumunu dikkate alarak bazı konuların incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir süre

¹⁵⁵ Ali Hasanov, **Azerbaycan ve ATET**, Bakü, Işık yayınları, 1997, s. 133.

¹⁵⁶ Musa Gasimov, **Azerbaycan'ın Dış Politikası: Konsept Meseleleri**, Bakü, Mütercim Yayınları, 1997, s. 90.

sonra Brüksel’de BİO programının Çerçeve Dökümanı Aliyev tarafından imzalanmıştı.¹⁵⁷

6 Haziran 1995 tarihinde NATO’nun Avrupa’daki Askeri Birlikleri kumandan yardımcısı Mckenzy başkanlığındaki heyetin Azerbaycan ziyareti doğrudan BİO çerçevesinde NATO-Azerbaycan işbirliği üzerine yoğunlaşmıştır. Mckenzy, BİO çerçevesinde NATO-Azerbaycan işbirliği alanlarının belirtildiği belgelerin görüşüldüğü toplantıda, bu işbirliğinin Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri’nin yeniden oluşumunda ve onun bütçesinin ayarlanmasında, askeri birlikler üzerinde demokratik denetimin oluşturulmasında, Azerbaycan için önemli olan işbirliği alanlarında Azerbaycan’a yapılacak yardımlarda önemli rol oynayacağı üzerine durmuştu.¹⁵⁸ Aynı zamanda BİO’ya üye devletlerin işbirliği merkezinin faaliyeti üzerinde durularak, Azerbaycan’ın temsilciliğinin bulundurulması gerektiği belirtilmişti.

1997 yılının öncelerinde NATO genel Sekreteri Solana’nın bazı BDT ülkelerine ziyareti NATO’nun genişleme politikasına ilişkindi. Bu çerçevede Azerbaycan’da bulunan Solana, Azerbaycan askeri kuvvetlerinin uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi yönünde ve Karabağ sorununun çözüm yollarının bulunmasında gerekli yardımın yapılacağını vurgulamıştı. Aynı zamanda Azerbaycan’ın yürüttüğü dış politika çizgisine de değinerek, Azerbaycan’ın Mayıs 1994 yılında BİO’ya katılımıyla Avrupa-Atlantik bölgesinde diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğin geliştirme niyetini açıkça ortaya koyduğunu belirtti.¹⁵⁹ Daha sonra ise BİO programı çerçevesinde 28 Haziran 1997 tarihinde ABD’nin Virginia eyaletinin Norfolk kentindeki operasyonlara Azerbaycan’ın Silahlı Kuvvetleri’nin temsilcileri de katılmış, 4-6 Kasım tarihlerinde ise Bakü’de “Cooperative Best Effort” operasyonlarının planlamasıyla BİO çerçevesinde ikinci seminer yapılmıştı.¹⁶⁰

Nisan 1999 yılında Washington’da NATO’nun kuruluşunun ellinci yılı Zirve Toplantısında hareket alanının genişlendirilmesi ve BM Güvenlik Konseyi kararı

¹⁵⁷ Haydar Aliyev, **Azerbaycan Uluslararası Alemde**, Cilt 1, Bakü yayınları 1995, s. 168.

¹⁵⁸ **Azerbaycan** gazetesi, 8 Mayıs, 1995.

¹⁵⁹ AzerTaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve NATO’nun baş katibi H.Solana’nın görüşü ve danışıkları”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Şubat, 1997.

¹⁶⁰ **Azerbaycan** gazetesi, 11 Kasım, 1997.

alınmadan İttifakın müdahale edebilme imkanları tartışılacaktı. İttifak, BİO çerçevesinde ortakların Yeni Stratejik Konsept’le ilgili olarak nabzını tutuyordu ki, aynı dönemde Solana’nın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine seferi de bu amaçlar doğrultusunda idi.

NATO’nun Washington Zirve Toplantısında, Güncelleştirilmiş Stratejik Konsept ile alan dışı müdahaleye açık bir şekilde zemin hazırlanmıştı. Konsept’in elli üçüncü maddesinde NATO birliklerinin barış zamanında da coğrafi yerleşiminin NATO alanında ve dışı bölgelerde herhangi bir operasyon uygun olduğu, aynı zamanda herhangi bir operasyon durumunda bölgesel ve uluslararası görüşlerin dikkate alınacağı belirtiliyor ve çevre bölgelerde güvenliği tehdit edici istikrarsızlık, kriz veya çatışmalara İttifakın müdahale edebileceği vurgulanıyordu. Bu madde NATO’nun faaliyet alanının genişlediğine işaretle, Avrupa güvenliğini tehdit etmesi halinde Kafkasya’daki herhangi bir çatışmaya da müdahale yolunu açıyordu.¹⁶¹

Washington zirvesinin Azerbaycan için bir başka önemli üyesi olduğu Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın (GUAM) Washington Zirvesi sırasında, Özbekistan’ın da katılımıyla GUUAM olarak genişlemesi olmuştu. GUUAM’ın, Avrupa’da istikrar ve güvenlik ortamının sağlanmasında önemli yer tutan NATO’nun Zirve toplantısı sırasında genişlemesi, uluslararası kamuoyunun dikkatinin çekilmesi ve örgütün bölgesel nitelik kazanmasının hızlandırılması bakımından önemli bir gelişmeydi. Örgüt üyeleri genişleme sonrası kabul ettikleri beyanatta GUUAM ve Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) çerçevesinde işbirliğinin geliştirilmesinden yana olduklarını belirtmişler.¹⁶²

Azerbaycan-NATO işbirliğinde önemli gelişmelerden biri de Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine ait bir birliğin Kosova Uluslararası Barış Gücüne katılması oldu. Azerbaycan, NATO’nun Kosova’da başlattığı operasyonun ilk günlerinde Azerbaycan’dan da bir birliğin gönderileceğini açıklamış ve NATO Genel Sekreteri Azerbaycan’ın İttifak temsilciliğine mektup göndererek, Kuzey Atlantik Konseyi’nin (KAK) Azerbaycan’a Kosova’daki operasyona katılması için resmi davet kararı

¹⁶¹ “The Alliance’s Strategic Concept” <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm> (17.05.2009)

¹⁶² Abbas Piriye, **Siyasi Stratejiya ve Milli Tehlukesizlik Problemi**, Bakü, BDU yayınları, 2002, s. 319.

aldığını belirtmiştir. 28 Temmuz tarihinde Bakü’de Türkiye yetkilileriyle Azerbaycan yetkilileri arasında Kosova Taburu terkinde Kosova’ya gidecek Azerbaycan birliğinin faaliyetiyle ilgili anlaşma imzalanmıştır. Eylül 1999 yılından itibaren Azerbaycan kendi barış gücü ordusunu ilk defa olarak bölgeye göndermişti. Daha sonra ise 18 Kasım 2002 tarihinde Azerbaycan Afganistan’a barış gücü ordusunun gönderilmesiyle ilgili karar kabul etti ve otuz üç kişiden oluşan heyeti gönderdi.¹⁶³

1999-2003 yıllarında BİO programı çerçevesindeki ilişkilerin gelişmesine paralel olarak Azerbaycan’da da faaliyetler artmıştır. 27 Mayıs 1999 tarihinde NATO’ya bağlı Politika Eşgüdüm Grubunun toplantısı Bakü’de yapılmıştı. Bu grubun eski Sovyetler Birliği ülkelerinden birinde yapmış olduğu ilk toplantıdır. NATO ve AAOK üyelerinin katıldığı ve iki gün devam eden bu toplantıda Avrupa-Atlantik alanında kolektif güvenliğin, işbirliğinin, aynı zamanda BİO çerçevesinde ortaklığın daha da genişletilmesi, krizlerin önünün alınma yolları, NATO’ya yeni üyelik, İttifakın yeni stratejik kavramları tartışılmıştır. Oturumlara başkanlık yapan NATO Genel Sekreterinin siyasi danışmanı Klaus-Peter Klaiber Azerbaycan Parlamentosu, Dışişleri Bakanlığı düzeyinde NATO-Azerbaycan ilişkilerinin geliştirilmesi, GUUAM-NATO işbirliği, Kafkasya’daki siyasi gelişmeler konularında görüşmeler yapmış ve NATO bünyesinde faaliyet gösteren Roma Koleji’nin Azerbaycan Savunma Bakanlığına bağlı subayların eğitimiyle ilgili davet mektubunu iletmişti.¹⁶⁴

19 Mayıs 2004 tarihinde NATO karargahını ziyaret eden İlham Aliyev KAK’daki ülke temsilcileri ve NATO Genel Sekreteri Jaap de Hop Scheefer ile görüşmüş ve Azerbaycan’ın Bireysel Ortaklık Planını sunmuştur. Genel Sekreterle yapılan görüşmede, karşılıklı ziyaretlerin NATO-Azerbaycan ilişkilerini daha da

¹⁶³ Cesur Sümerenli, **İleriye, NATO’ya Doğru**, Bakü, Abilov, Zeynalov ve oğulları yayınları, 2007, s. 31.

¹⁶⁴ Şamama Hasanlı, “NATO Kafkasya’da gerginliğin karşısını alabilir”, **Halk** gazetesi, 28 Mayıs, 1999.

geliştirdiği ve Azerbaycan'ın Batı'yla bütünleşmesine katkıda bulunduğu vurgulanmıştı.¹⁶⁵

3.1.3.3. Azerbaycan-NATO İlişkilerinde Rusya Faktörü

NATO Genel Sekreteri Lord George Robertson'un Bakü ziyareti İttifak'la ikili ilişkilerde bazı noktalara açıklık getirmesi bakımından önemliydi. Özellikle NATO-Azerbaycan ilişkilerinde Rusya faktörü ve Karabağ sorunun çözümünde NATO'nun rolü konuları ön plana çıkmıştı. NATO Genel Sekreteri İttifak'ın Rusya ile nükleer güvenlik, silahların kontrolü, uluslararası terörizmle savaş gibi konularda işbirliğini artırmada istekli olduğunu belirtmişti. NATO'nun Kosova operasyonu sırasında Kremlin tarafından dondurulmuş ikili ilişkiler Rusya'nın Çeçenistan'daki askeri operasyonlarının devam ettiği bir döneme rastlayan Şubat 2000 yılında Robertson'un Moskova seferiyle normal seyrine dönmüştü. Robertson'un Çeçenistan'daki gelişimlerin NATO-Rusya ilişkilerini aksatamayacağı açıklamaları da bu yönde atılmış adımlardandı. Aynı zamanda Kafkasya güvenliğiyle ilgili Tiflis'te düzenlenen konferansta da Rusya'nın katılımı olmadan bölge problemlerinin çözümsüzlüğünü, Kosova krizi NATO-Rusya ilişkilerinin Soğuk Savaş kalıplarından kurtulamadığını ortaya çıkarsa bile bütün bunların aşılması gerektiğini, çünkü Rusya olmadan ne Avrupa'da, ne de Kafkasya'da güvenliğin tam olarak sağlanamayacağını vurgulamıştı.¹⁶⁶

Robertson'un Azerbaycan ve Ermenistan'a ziyareti zamanı NATO'nun her zaman ortaklarının bölgesel faaliyetlerini anlayışla karşıladığını ve NATO'yla Rusya'nın askeri konularda işbirliği içinde olduğunu belirterek, bölge ülkelerinden herhangi birinin Rusya'yla olan ilişkisinin NATO'yla olan ilişkisine etki

¹⁶⁵ "Joint Press Point with NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and Mr. İlham Aliyev, President of the Republic of Azerbaijan" NATO Speeches <http://www.nato.int/docu/speech/2004/s040519b.htm> (27.04.2009.)

¹⁶⁶ Sabir Efendiyev, "NATO ve Müasir Dünya", *Dirçeliş-XXI Asır*, N: 56, 2002, s. 155.

etmeyeceğini vurgulamaya çalışmıştı.¹⁶⁷ Azerbaycan'ın NATO'yla beraber Rusya'yla da ilişkileri geliştirme çalışmaları Ermenistan'ı rahatsız etse de, Robertson, BİO üyesi Rusya'yla Azerbaycan'ın ikili ilişkilerinin Azerbaycan-NATO veya Rusya-NATO ilişkilerini negatif yönde etkileyeceğini düşünmediğini, Azerbaycan'la Rusya arasında yapılan askeri kadro yetiştirilmesiyle ilgili anlaşmanın da BİO programı çerçevesindeki kadro yetiştirme anlaşmasına ters düşmediğini belirtmişti. Robertson'un bu açıklamaları bir anlamda bölgede Rusya nüfuzuna karşı NATO vasıtasıyla denge oluşturma'nın kolay olmayacağı içeriğini de taşımaktaydı. Aynı zamanda Kafkasya ülkelerine gönderdiği mektupta İttifak'la ilişkilerini askeri ve sivil işbirliğinin daha da geliştirilmesi, bölgesel krizlerin önünü alacak ikili ve çok taraflı mekanizmaların geliştirilmesi gibi istikametlerde güçlendirmelerinin daha yararlı olacağını iletmişti.¹⁶⁸

Robertson'un NATO'nun Karabağ sorununa siyasi ve askeri anlamda herhangi bir müdahalesinin söz konusu olmayacağını belirtmesine karşın, Kafkasya'daki sorunların çözümünde Rusya'nın katılımını "olmazsa olmaz" şartlardan biri olarak göstermişti. Bu açıklama, Prag Zirvesi sonrası yedi ülkeye çağrı yapan ve Haziran 2004 yılında gerçekleşmiş İstanbul Zirvesi sonrası Rusya sınırlarına dayanacak olan NATO'nun, Rusya'dan gönül alma girişimi olarak algılanabilir. Azerbaycan'daki konuşmalarında Rusya'nın müdahalesi olmadan Karabağ sorununun çözümünün olumsuzluğunu belirtmesi ve Azerbaycan'ın Rusya ile ikili ilişkilerinin, geliştirilmesi gerektiğini vurgulaması Rus basınında "NATO Karabağ'ın çözümünü Rusya'ya bıraktı" yorumlarına yol açmıştı.¹⁶⁹ Rusya'nın siyasi, ekonomik ve askeri bakımından Kafkasya'ya olan etkisi göz önüne alınırsa NATO'nun takındığı çekimser tavır anlaşılabilir.

3.2. Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Gelişim Süreci

¹⁶⁷ F. Asim, "NATO Stavit Azerbaydjan Pered Vıborom"(NATO Azerbaycan'ı seçim karşısına bıraktı), **Zerkalo** gazetesi, 17 Ocak, 2001.

¹⁶⁸ Casur Sümerenli, **a.g.e.**, s. 52.

¹⁶⁹ Yegane Mammadova, "Pakistan ve Rusya ile askeri işbirliği", **Bizim Asır**, 16 Mayıs, 2003

3.2.1. Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Rusya Federasyonu ile Politik İlişkilerin İlerlemesi

Azerbaycan'da yaşanan siyasi krizden dolayı Aliyev 15 Haziran 1993 yılında Bakü'ye davet edilerek Parlamento Başkanı seçildi. 3 Ekim 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmişti. Aliyev, Rusya'nın kızgınlığını yatıştırmak için farklı politika izlemişti.

Aliyev'in 5-8 Eylül 1993 tarihleri sırasında Moskova'ya ziyareti Azerbaycan ve Rusya arasında ilişkilerin iyileşmesine ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Rusya yönlü bir politika izlediğinin gösteriyordu. Aliyev bu ziyaretleri sırasında Yeltsin, Başbakan Çernomirdin, Meclis Başkanı Haspolatov, Savunma Bakanı Graçov, Dışişleri Bakanı Kozırev'le görüşler geçirdi. Bu görüş sırasında da Aliyev farklı dış politika yürüteceğini, daha önce yapılan yanlışları düzelteceğini, Rusya ile ilişkileri güçlendireceğini ve BDT'ye üye olma isteğini beyan etmişti. Aynı zamanda 20 Eylül tarihinde Azerbaycan Parlamentosu'nda BDT üyeliği meselesi görüşülürken, buna karşı çıkanlara yönelik olarak, “peki sizin önerdiğiniz müttefik kim?” sorusunu da sormuştu.¹⁷⁰ Aynı gün Azerbaycan Parlamentosu BDT'ye üyelik anlaşmasını onaylamış ve 24 Eylül tarihinde Aliyev, Moskova'ya giderek, BDT'ye üyelik anlaşması ve diğer anlaşmaları imzalamıştı.¹⁷¹

Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin ilerlemesine yönelik bir adım da Rusya Federasyonu tarafından geldi. Rusya Federasyonu ilişkilere daha da derinleştirmek için Dışişleri Bakanının Yardımcısı Adamiş'i Azerbaycan'a göndermişti. Adamiş, Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile görüşmeler yaptı. Görüşmeler sırasında Azerbaycan ve Rusya arasında karşılıklı ilişkiler ve güvenlik sorunları müzakere edildi.¹⁷²

¹⁷⁰ Nesib Nesibli, “Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahrir İttifakının Jeopolitik Kuşatması”, **Stratejik Analiz**, Ankara, Ağustos 2000, Cilt 1, Sayı 4, s. 65.

¹⁷¹ **Cumhuriyet** gazetesi 30 Aralık 2001 yılı.

¹⁷² Musa Gasimov, **Azerbaycan Uluslararası ilişkiler Sisteminde (1991-1995) a.g.e.**, s. 203.

Yeltsin- Graçev yönetimiye artık toparlanma zamanının geldiği görüşündeydi. İlk kez “Near Abroad” tanımlanması SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan cumhuriyetler için kullanılmaya başlandı. Eski Sovyet Cumhuriyetleri SSCB’nin mirasçısı bağlamında Rusya için sıcak nüfuz bölgeleri sayılmaya başlandı. Rusya Dışişleri Bakanlığı’nın resmi yayın organı Diplomatik Bülten’in Ocak 1993 tarihli sayısında “Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Kavramı” başlıklı belgede “yakın çevre” siyaseti şöyle açıklanıyordu¹⁷³:

- Yakın çevredeki ülkelerin, ekonomi ve güvenlik açılarından Rusya Federasyonu’yla bütünleşmelerinin sağlanması ve bunun hukuksal ve kurumsal tabana oturtulması hayati önemdedir.
- Yakın çevrelerdeki ülkelerin diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmeleri, ekonomik kalkınmalarına yardımcı olabilir. Söz konusu ilişkiler Rusya’nın da çıkarlarına uygun düşüyorsa desteklenirler. Aksi takdirde diplomatik ve politik yolla engellenirler.
- Yakın çevrenin güvenlik ve istikrarından sorumlu olan ve bu bölgeye müdahale hakkı bulunan tek devlet Rusya’dır. Esasen dünyanın ileri gelen demokrasileri de, eski SSCB topraklarının oluşturduğu jeopolitik alanda istikrarın korunmasını önem vermekte ve Rusya’nın bu politikasını desteklemektedirler.

Bütün bunlara rağmen Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra BDT’nin kurulması Rusya’nın dış politikasında “yakın çevre” ile ilişkilerinde sorunlar ortaya çıkarttı. BDT’nin kurulduğu ilk yıllarda Rusya olayların merkezinden ve ekonomik ilişkilerden uzak kaldı. Yevgeyin Primakov bu dönemi şöyle değerlendiriyordu: “1992-1993 yıllarında çok iş görülebilirdi lakin Rusya’nın başı çok karışık idi ve bu yıllar boşa harcandı. Bu yıllarda Rusya, ABD ile sıkı ilişkiler kurmak niyetindeydi.

¹⁷³ Yevgeyin Primakov, **Godi v bolşoy politike** (Büyük siyasette yıllar) Moskova yayınları, 1999, s. 315.

Rusya, SSCB ülkelerinden kurtulmak istiyordu. Aynı zamanda Rusya bölge ülkelerinin ekonomi bakımından Rusya'ya bağımlı olacağını düşünüyordu".¹⁷⁴

Nisan ayının sonunda Yeltsin dış politikasının esasını biçimlendirdi. Rusya, BDT dahilinde yeni politikası her ülke ile farklı politika yürütmek idi. Bu da yeni teşkilatların ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Aliyev, yönetime gelinceye kadar Azerbaycan-Rusya ilişkileri bakımından bazı noktalar özellikle dikkat çekici olmuştur: Özellikle bağımsızlık mücadelesi sırasında açıkça Rusya yanlısı davranmamanın bedelini, Elçibey iktidarını kaybederek ödemişti. Bunun yanında, Azerbaycan da devlet olarak bu dengesiz politikalardan nasibini almış olup, ülke topraklarını Ermenistan tarafından işgal edilme ve ülke etnik nedenlerle bölünme tehlikesi meydana gelmişti. Kuşkusuz Rusya'nın Ermenistan'a her türlü destek vermesi, sadece Azerbaycan'daki yönetimi cezalandırma amacıyla değildi ve daha geniş stratejik hedefler doğrultusunda idi. Nitekim göreve yeni geldiğinde Aliyev'in açıkça Rusya yanlısı söylem ve politika izlemesi, Rusya destekli Ermenistan işgallerini durdurmamış, hatta Azerbaycan en önemli kayıplarını Aliyev'in göreve geldiğinden sonraki ilk altı ay içerisinde vermişti.¹⁷⁵

Rusya'nın Karabağ sorunundaki desteğinden umudunu büyük ölçüde yitiren Aliyev yönetiminin, kendi gücü ile Aralık ayında kaybedilen toprakları almak için yaptığı başarısız ve büyük asker kaybına neden olan saldırısı, 1994 başlarından itibaren Batılı şirketlerle petrol görüşmelerine yeniden başlanması ve 8-10 Şubat 1994 tarihlerindeki Türkiye ziyareti, Batıyla yakınlaşma politikası döneminin yeniden başladığını göstermiştir. Fakat Elçibey dönemindeki Batıya yakınlaşmadan farklı olarak Aliyev'in bu kez sürekli Rusya'yı çok fazla incitmemeye özen gösterdiğini, Rusya'nın olası tepkilerini dikkatli söylemleri, petrol anlaşmalarında

¹⁷⁴ A.e., s. 385.

¹⁷⁵ Araz Aslanlı, "Denge Politikasının Doğal Sonucu: H. Aliyev'in Moskova Ziyareti", **Stratejik Analiz**, Ankara, Mart 2002, Cilt 2 Sayı 23, s. 49.

Rusya'ya pay verilmesi ve Azerbaycan'ın Rusya ile ikili ve BDT çerçevesinde ilişkileri geliştirme biçiminde dengelemeye çalışmıştı.¹⁷⁶

Aliyev döneminde, Rusya'nın Azerbaycan politikasının, AHC iktidarı döneminde tahribata uğrayan mevkilerin Yakın Çevre Doktrini'ne uygun olarak onarılması, bu bağlamda Rus ordusunun yeniden Azerbaycan'a yerleşmesi, Batının bölgeye müdahalesinin engellenmesi olmuştu.

Azerbaycan Milli Meclisi Başkanı Kuliyev'in 25-29 Nisan 1994 tarihlerinde Rusya Federasyon Şura'sının Başkanı Şumeyko'nun davetlisi olarak Moskova'ya ziyarette bulunması parlamento üyelerinin son yıllarda gerçekleştirilen en önemli ziyaretiydi. Bu ziyaret önemli sonuçlara neden olmuştu. Milli Meclis'in birçok komisyon başkanlarının ve bakanların da olduğu Azerbaycan tarafı ve Rusya'nın hükümet başkanı Çernomirdin ve diğer yetkili kişilerle toplantılar yapılmış. Yapılan toplantıların sonunda basın toplantısı düzenlenmiş ve Azerbaycan-Rusya ülkelerinin parlamentoları arasında iş birliği konusunda anlaşma imzalanmıştı.¹⁷⁷

Tüm bunlara rağmen iki ülke arasında bazı sorunlar halen çözülememişti. Azerbaycan'ın kuzey demiryolu işletmesi ülke ekonomisine darbe vuruyordu; askeri-politik konularda, Azerbaycan'ın İran ve Türkiye ile sınırlarına Rusya Federasyonu'nun ordusunun sınırlara yerleştirilmesiyle ilgili baskılar devam ediyordu. Azerbaycan tarafı Azerbaycan'ın İran'la olan sınırının büyük bölümü Ermenistan tarafında işgal edildiğini ve kontrol dışında olduğunu belirtiyordu. İşgal sona erdirildikten ve topraklar Azerbaycan'a geri verildikten sonra bu konunun müzakere edilmesini istiyordu.¹⁷⁸

Aliyev'in yürüttüğü denge politikası sayesinde 1995 yılında Azerbaycan-Rusya ilişkileri daha da iyileşmeye doğru gidiyordu. 9 Nisan tarihinde Rusya Devlet Başkanı'nın Uluslararası İşlerle ilgili yardımcısı Yurikov Bakü'yü Devlet Başkanı Aliyev ile görüşmek için ziyaret etmişti. Rusya Federal Güvenlik Kurumu Başkanı Stepaşin'in Azerbaycan'a ziyaretinde, Azerbaycan Milli Güvenlik Bakanı Abbasov

¹⁷⁶ Minodor Mitrica, **The Revival of Azerbaijan**, Romani, Paideia yayınları, 2003, s. 185.

¹⁷⁷ **Azerbaycan** gazetesi, 2 Mayıs, 1994.

¹⁷⁸ Tadeusz Swietochwski, **a.g.e.**, s. 310.

ile iş birliği hakkında anlaşma imzaladı. Azerbaycan Milli Güvenlik Bakanının söylediği gibi görüşmeler sırasında eski Devlet Başkanı Mütellibov'un geri verilmesi müzakere edilmiştir. Aynı zamanda RF Sınır Korunması'nın Başkanı Nikolayev ile Bakü'de devlet sınırlarının korunmasıyla ilgili anlaşma imzalanmıştı.¹⁷⁹

3.2.2. Rusya Federasyonu'nun Avrasya Politikasında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Rolü

Rusya'nın uzmanlarının "Avrasya" terimi ile belirledikleri bölgeler şimdi BDT üyeleri olan ülkeleri kapsıyor. Sovyetler Birliği döneminde ise "Avrasya" Rusya için daha geniş anlamı kapsıyordu. Bu bölgeye şimdiki BDT üyelerinden ve eski Doğu Avrupa sosyalist devletlerinden başka Türkiye, İran, Afganistan ve Moğolistan da katılmıştı. Lakin şimdi Rusya için "Avrasya" anlayışı esasen BDT üyelerini, Türkiye ve İran'ı kapsıyor.

Ali Hasanov'a göre: Sovyetler Birliği dağıldıktan, Doğu Avrupa sosyalist ülkelerinin kontrolden çıkmasından sonra Rusya'nın dış politikasında üç önemli faktör vardı ki bunların her biri Avrasya ile ilgiliydi:¹⁸⁰

- ABD, Avrupa İttifakı ve NATO'nun Doğu'yu kuşatma hareketinin engellenmek;
- Eski Sovyet coğrafyasına Batı devletlerinin müdahalesini ve yeni bağımsız devletlerin Batı'ya yönelmesini engellemek;
- Rusya Federasyonu'nun bütünlüğünü, milli güvenliğini korumak.

¹⁷⁹ Halk gazetesi, 11 Haziran, 1995.

¹⁸⁰ Ali Hasanov, **Müasir Uluslararası İlişkilere ve Azerbaycan'ın Dış Politikası**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 2005, s. 554.

BDT'nin kurulması Rusya'ya daha çok kendi menfaatlerini temin etmek, Batı'nın bu bölgelerde etkisini zayıflatmak, üye ülkelerin dış politikasını yapabildiği kadar idare etmesiydi. Çünkü Ukrayna ve Beyaz Rusya bölgesinden Batıya Rusya'nın esas ulaşım telekomünikasyon hatları, doğal gaz ve petrol boruları çıkıyor ve Baltık ülkelerinden Kaliningrad vilayetine hareketi temin ediliyor. Rusya'nın Batı sınırları Beyaz Rusya, güney sınırları Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan geçiyordu.¹⁸¹ Bu bölgeleri yitirerek Rusya kendi güvenliğini tehlikeye düşürebilirdi.

Rusya'nın Avrasya politikasında Azerbaycan'ın bütün dönemlerde önemli bir yeri vardı. Çarlık Rusya'sı döneminde Hazar denizinden çıkış, Azerbaycan'ın işgali ve bu bölgeden İran, Türkiye ve diğer Doğu devletlerine müdahale ve tesir gibi kullanılması Rusya'nın faaliyetinde önem taşımıştır. Rusya-İran, Rusya-Türkiye savaşları, Kafkasya'nın işgali ve diğer hadiselerde Azerbaycan sorunu her zaman önemli olmuştur.

1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya, Azerbaycan'ı bağımsız devlet olarak tanımasına rağmen onun tamamıyla yitirilmesi Batı ülkeleri ve Türkiye ile yakınlaşmasını uzun zaman kabullenmedi. Azerbaycan'la karşılıklı faydalı işbirliği, samimi komşuluk ilişkileri kurmak isteyen Rusya uzun zaman olumlu sonuç alamadı. Aslında bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan liderleri de Rusya ile sivil ilişkiler kurulması bölümünde önemli adımlar atamamışlardı. 1991-1993 yıllarında iki ülke arasında ilişkiler normal değildi. Bugün ise Rusya, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve Kafkasya bölgesinin nüfuzlu, olanakları geniş olan devlet statüsü ile kabullenmiş ve onunla karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler kurmak gerektiğini kabul ediyor. Azerbaycan Rusya için birkaç alanda önemlidir:¹⁸²

- Azerbaycan, Müslüman Doğuya ve Türkiye'ye çıkış alanıdır;
- Azerbaycan Doğu-Batı ulaşım ve telekomünikasyon koridorlarının merkezindedir;

¹⁸¹ Rahman Mustafazade, **Azerbaydjan-Rossia, Novie Vzaimootnoşeniya, Novie Gorizonti** (Azerbaycan-Rusya, Yeni İlişkiler, Yeni Ufuklar), Bakü, Nural yayınları, 2002, s. 123.

¹⁸² Ali Hasanov, **a.g.e.** Bakü 2005, s. 556-557.

- Azerbaycan'ın zengin hidro karbon zenginliklerine sahip olması; bunun üretimi ve ihracatı Rusya için önemlidir;
- Azerbaycan, Rusya malları için satış pazarıdır;
- Azerbaycan'da önemli oranda Rus dilli nüfus, Rusya'da ise benzer biçimde Azerbaycanlılar vardır, bu faktör de Rusya açısından önemlidir;
- Azerbaycan coğrafyası Rusya'nın güvenirliliği bakımından çok büyük önem taşımaktadır.

1997 yılında Rusya hükümetinde olan değişiklik, Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olarak Batıyla ilişkilerinin ilerlemesi ve diğer ülkelerin Azerbaycan'ı desteklemesi, Aliyev'in Moskova'ya resmi ziyareti ve öne sürdüğü görüşler Rusya'nın dış politikasında önemli değişikliğe neden oldu. 1997-2000 yılları iki ülke arasında karşılıklı güvensizliğin azalmasına başladı. 2001 yılının başlarında Rusya'nın yeni Cumhurbaşkanı Putin'in Azerbaycan'a resmi ziyareti bu yönde mevcut olan sorunların çözümüne büyük etkisi olmuştur.¹⁸³

3.2.3. Rusya Federasyonu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Petrol Politikası

Petrol ticari amaçla kullanılmaya başlamasından bu yana enerji kaynağı olarak ekonomik önemini her geçen gün daha da arttırmıştır. Bu ekonomik önem petrole zamanla politik ve stratejik bir konum kazandırdı. Bir dönem, savaşların sonucunu belirlemede ciddi bir etken olan petrol, şimdi dünya insanının değişik ihtiyaçlarını karşılayan enerji kaynağı olarak üretilmektedir.

¹⁸³ A.e., s. 558.

20. Yüzyılın sonunda petrolün sahip olduğu ekonomik, politik ve stratejik önem bir yandan petrol kaynakları üzerinde güç merkezlerinin mücadelesini daha da artırmış, diğer yandan ise ülkelerin petrol üzerinden politik ve ekonomik alanda büyük stratejiler üretmesine neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması güç merkezleri arasındaki belli bir dengenin tek tarafı olarak bozulması, eski Sovyet coğrafyasındaki enerji kaynaklarının yeniden paylaşımı sorununu gündeme getirmiştir. Bu paylaşma, önemli petrol kaynaklarını denetlemek imkanına sahip olan taraflara 21. Yüzyılda büyük küresel güç olma imkanını da sağlayacaktır.

Son yıllarda, Azerbaycan petrolü, tarihi ve ekonomik boyutu ile beraber büyük jeopolitik öneme de sahip olmuştur. Hazar bölgesinin jeopolitik konumundan ve yeni kurulmuş cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını korumaları bakımından ortaya çıkmış yeni stratejiler de bu bölge petrolünün politik ve güvenlik yönünden önemini birkaç kat artırmıştır. Yeni dünyada, Hazar bölgesi, büyük güçler arasında sesiz ve “Büyük Oyun” diye adlandırılan bir tarihi mücadele yaşıyor. Bu mücadelenin en önemli cephesiyse Azerbaycan'da kurulmuştur.

Aliyev, iktidarının ilk günlerinde Rusya yanlısı görünmekle birlikte, bu konuda özellikle Türkiye'nin taşıdığı endişelerin yersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. İlk günlerde Moskova'nın hoşuna giden kararların özünde, Aliyev, denge politikası gereği Rusya'yı karşısına almamak ve gelecekte uygulayacağı temel politikalar için ilk şart olan siyasi geleceğini sağlama almak amacını belirlemişti.

Aliyev göreve gelir gelmez 25 Haziran 1993 tarihinde Hazar'ın Azerbaycan sektöründe petrolün kullanılması konusunda SOCAR'ın Batılı petrol şirketleri ile yaptığı görüşmelere ara vermesi ve Azerbaycan petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e indireceği boru hattı projesinin iptal edilmesi talimatını vermişti.¹⁸⁴ Daha sonra ise 1993 yılının sonlarında Rusya yetkileri ile petrol görüşmelerine başlamış. Aynı zamanda iki ülke yönetimleri arasında yapılan anlaşma ile Rusya Federasyonu'nun şirketi LuKoil'a Hazar'ın Azerbaycan sektöründe petrol çalışmaları

¹⁸⁴ **Halk** gazetesi, 1 Mayıs, 1994.

yapma hakkı vermişti. Yürütülen “yakınlaşma” politikası sonucu 1994 yılının başlarında Çernomırdın, Azerbaycan’ın Batılı şirketlerle anlaşma yapmasına itiraz etmediklerini bildirmişti.¹⁸⁵

3 Temmuz 1997 tarihinde Aliyev, Moskova ziyareti sırasında Yeltsin ile görüşmesinde ülkeler arasında döviz ve ihracat alanlarındaki işbirliği, vergilerin artırılmamasına izin verilmemesi ve vergi kaçakçılığın engellenmesi ile ilgili müzakerelerde bulundu. Görüşmeler sırasında cumhurbaşkanları Azerbaycan ve Rusya vatandaşlarının vizesiz gidiş gelişleri hakkında sözleşmeler ve diğer konularda anlaşmaları önemli bir gelişme olarak göz önünde bulundurdular. Yeltsin, Hazar bölgesinde yatakların işletilmesi için diğer ülkelerin şirketleriyle imzaladığı anlaşmalara Rusya’nın petrol şirketinin de katılımı Azerbaycan-Rusya arasında olan ilişkilerin ilerlemesine neden olduğunu bildirmişti.¹⁸⁶

Yeltsin, Azerbaycan Cumhurbaşkanının Moskova’ya resmi ziyaretinin Rusya ve Azerbaycan arasında olan ilişkilerin son yıllarda daha sıkı şekilde geliştiğini bir kez daha olumlu gelişme olarak değerlendirdi. Devlet Başkanları işbirliğinin BDT çerçevesinde güçlendirilmesinin öneminden konuştular. Uzun süreli dostluk ilişkilerine sahip iki halkın arasındaki kültürel ilişkilerin daha da güçlendirilmesi alanında yapılan işlerden memnunlukla konuşan Yeltsin ve Aliyev Azerbaycan’daki Rusya ve Moskova Günlerinin coşkulu olarak kutlanmasından dolayı mutlu olduklarını bildirdiler.¹⁸⁷

Görüşmeler tamamlandıktan sonra, Kremlin Sarayı’nın Vladimir Salonunda ikili anlaşmaların imza töreni yapıldı. Para ve dış ticaret alanında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma hakkında sözleşme, vergilerin iki katına çıkarılmasına izin verilmemesi ve gelir vergisinin ödenilmesinden kaçınılmasının engellenmesi hakkında sözleşme, karşılıklı mali konulardaki taleplerin düzenlenmesi hakkında sözleşme, Hazar Denizindeki geleceğe yönelik D-222 Azerbaycan bölümünün keşfi, işletilmesi ve hasılatın paylaşması hakkında sözleşme, Rusya Federasyonu ve

¹⁸⁵ Rahman Mustafazade, Azerbaydjan-Rossia, Novie Vzaimootnoşeniya, **a.g.e.** s. 154.

¹⁸⁶ Viktor Andriyanov, **Gaydar Aliyev** (Haydar Aliyev), Moskova, Molodaya Gvardiya yayınları, 2006, s. 95

¹⁸⁷ **Rasiskaya** gazetesi, 8 Temmuz, 1997.

Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının vizesiz geliş gidişleri hakkında sözleşme devlet başkanlarının katılımı ile imzalandı. Aliyev ve Yeltsin ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik konularında da bir anlaşma imzaladılar. Bunlara ilaveten, sığınmacıların geri dönme sürecini düzenleme ve onların haklarını koruma, askeri alanda işbirliği, ticaret ilkeleri oluşturma ve Azerbaycan'ın Hazar denizindeki Kepez Yatağı'nın keşfi, işletilmesi ve gelirin paylaşımı konularında sözleşmeler imzalanmıştı.¹⁸⁸

Aliyev, Moskova'da Rusya'nın maliye ve iş kuruluşlarının temsilcileri ile görüştü. Bu görüşmelerde Rusya Başbakan Yardımcısı Boris Nemtsov ile birlikte büyük petrol şirketlerinin temsilcileri de vardı. Boris Nemtsov Hazar Denizinin Azerbaycan bölümündeki petrol yataklarının işlenmesine ilişkin Aliyev ile Yeltsin'in imzaladıkları anlaşmayı iki ülkenin ekonomik hayatındaki eşsiz bir olay olarak değerlendirdi. Bu nedenden de Rusya ve Azerbaycan temsilcilerinin, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimine çok büyük önem verdiklerini göstermektedir.¹⁸⁹

Aynı dönem Aliyev, Bakü'deki Başkanlık Sarayında Nemtsov'un başkanlık ettiği Rusya temsilciler heyetini kabul etti. Temsilciler heyetinde Rusya Güvenlik Şurası sekreterinin yardımcısı Boris Brezovski ve Boris Akapov, Çeçenistan Başbakan Yardımcısı Ahmet Zakayev da bulunuyordu. Aliyev, konukları samimiyetle selamlayarak Rusya ve Çeçenistan'ın temsilcilerinin Azerbaycan'da bulunması ilişkilerin ilerlemesine neden olacağını bildirmişti. Aliyev, Rusya'ya resmi ziyareti sırasında Moskova'da imzalanan dostluk, işbirliği ve karşılıklı güvenlik hakkındaki anlaşmada göz önünde tutulan vaatleri yerine getirmek için Azerbaycan tarafının her şeyi yapacağını söylemiştir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Çeçenistan ile de ilişkileri saklamak gerektiğini söyledi. Aliyev'e göre "Konu öncelikle Azerbaycan petrolünü kuzey güzergahı ile ihraç etmek için petrol boru hattının devreye sokulması konusunda ortakların görüş birliğine varmasıdır. Bu Çeçenistan ve Azerbaycan'ın çıkarlarına uygundur. Aynı zamanda petrol meselesi

¹⁸⁸ Haydar Aliyev, **Azerbaycan Petrolü Dünya Politikasında**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997, s. 196-197.

¹⁸⁹ A.e., s. 207.

yalnızca Azerbaycan'a mahsus değildir. 1994 yılında bu konsorsiyum ile Azerbaycan Hazar'ın ülkemize ait bölümünde petrol geliri alanında iş yapmaktadır".¹⁹⁰

Aliyev'in Moskova'ya ziyareti sırasında Yeltsin'le görüşmelerinde Azerbaycan petrolünün nakline başlama sorununu takılıp kaldığı yerden çıkarmak mümkün olmuştur. Nemtsov, Bakü'yü Azerbaycan'ın petrol nakline başlama sorununun çözümünü hızlandırmak için ziyaret etmişti. Rusya ve Çeçenistan taraflarının hazırladıkları projenin esas prensipleri Moskova'da incelenmişti. Aynı zamanda bu proje yapılmış anlaşmaların uygulanmasını sürdürmektedir. Nemtsov, bu projenin hayata geçirmek ve hızlandırmak ilk olarak Azerbaycan petrolünün ihracını zamanında gerçekleştirmeye ve Azerbaycan'ın Rusya'nın ve Çeçenistan'ın ekonomik potansiyelini ilerletmeye imkan verecektir. Azerbaycan devlet başkanı Aliyev, bu projeden dolayı Moskova'yı ziyaret etmeden önce Bakü'ye ziyaret eden Çeçenistan Cumhurbaşkanı Aslan Meshedov'la proje üzerinde müzakereler ettiğini söylemişti.¹⁹¹

Azerbaycan'ın diğer ülkelerle ilişkilerinde çok taraflı petrol meseleleri önemli yer tutuyordu. 12 Kasım 1997 tarihinde Aliyev denizdeki platformda musluğu açarak petrole yüzünü yıkadı. Böylece, ilk petrol sualtı boruyla karadaki terminale, oradan Grozni'ya ve Novorossisk hattına gönderildi. Bu zamana kadar Azerbaycan otuz milyar dolar olan sekiz anlaşma imzalamış ve otuz yıl döneminde Azerbaycan'ın deniz yataklarından yüz milyar dolarlık petrol vermesi bekleniliyordu.¹⁹²

Azerbaycan petrolünün Bakü-Grozni-Tihoretsk-Novorossisk boru hattıyla nakledilmesi ile ilgili Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (ADPŞ), Rusya'nın Enerji Bakanlığı ve Çeçenistan Cumhuriyeti'nin Kuzey Petrol Şirketleri arasında anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayı Aliyev başta olmak üzere ADPŞ'nin başkanı Natic Aliyev, Nemtsov ve Çeçenistan Petrol Şirketinin başkanı Ahmet Yarihanov imzalamıştı.

İmza töreninden sonra Nemtsov, bu üç taraflı sözleşmenin Azerbaycan petrolünün Bakü-Novorossisk güzergahı ile nakli sorununu çözüme kavuşturduğunu

¹⁹⁰ A.e., s. 219.

¹⁹¹ Viktor Andriyanov, a.g.e. s. 95.

¹⁹² Tadeusz Swietochwski, a.g.e. s. 313.

söyledi. Bütün bunlar Aliyev'in Rusya'ya yaptığı resmi ziyareti, onun Yeltsin ve Çernomırdin ile vardığı anlaşmalar sonucunda Aliyev'in faal ve etkin politikası sayesinde mümkün olmuştu. Konuklar da Devlet Başkanının bu politikasının söz konusu anlaşmanın imzalanması ile sorunların ortadan kaldırılmasına olanak tanıdığını ifade ettiler. Hatta Hoca Ahmet Yarihanov, Azerbaycan petrolünün nakledilmesine Çeçenistan'ın eşit düzeyde katılacağını öngören bu anlaşmanın imzalanmasının, Çeçenistan'ın Azerbaycan petrolünün nakline engel çıkacağı konusundaki her türlü sözü de noktalayacağını söylemişti.¹⁹³

Azerbaycan ve Rusya tarafında kullanılarak dünya pazarına ulaştırılan Bakü-Novorossiysk boru hattının güvenliği, onarımı, taşıma ücretleri ve diğer konulardan dolayı Azerbaycan-Rusya ve Çeçenistan arasında Bakü-Grozni-Tihoretsk-Novorossiysk boru hattına ilişkin üç taraflı anlaşma imzalanmıştı. Bu boru hattıyla 12 Kasım 1997 tarihinde Bakü'den gönderilen ilk petrol Aralık ayında Novorossiysk Liman'ına ulaşmıştır. Daha sonra oradan Akdeniz'e aktarılarak dünya pazarına çıkarılmıştır. Azerbaycan ve Rusya arasında olan Bakü-Novorossiysk hattı da eski zamanlardan üretim hattı olmasında Rusya'nın çok ısrarcı davranması ve Batılı ülkelerin fazla sorun ortaya çıkarmamasını istememesi de önemli rol oynamıştı.

3.2.4. Rusya'da Cumhurbaşkanı Seçimleri ve Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem

Rusya, Güney Kafkasya'da eski zamanlardan kalan etkinliğini Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kaybetmeye başlamıştı. SSCB dağıldıktan sonra yeni bağımsızlık kazanmış ülkeler kendi ülkelerinin bağımsızlığını koruma, aynı zamanda güçlendirme yolundaki artan girişimleri, Birinci Rus-Çeçen savaşında Çeçenistan'ın kazanması ve Batının yeni bağımsızlık kazanmış ülkelere giderek fazla ekonomik ve politik yaklaşması Rusya'yı Güney Kafkasya politikasından uzaklaşmasına neden olmuştur. Bütün bu olarlardan dolayı 1993-1999 yıllarında Rusya'nın çok önemli

¹⁹³ Haydar Aliyev, a.g.e., s. 222.

ekonomik sorunları ve arada olan bu sorunları çözemeyen Rusya yönetimi, Kafkaslarda Rusya'nın gerilemesine neden olmuştu.

Giderek ekonomik ve diğer alanlarda gerileyen ve gücünü kaybeden Rusya'da Cumhurbaşkanı Yeltsin 9 Ağustos 1999 tarihinde Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Putin'i Başbakan görevine ataması ve halefi ilan etmesi ile Rusya Federasyonu'nda yeni dönem başlamıştı.¹⁹⁴

Güçlü devlet söylemi ile öne çıkan Putin, Duma'da yaptığı konuşmada, Rusya'nın dış politika alanındaki temel tercihlerinin yurtdışındaki Rusların ve Rusya'nın yakın ve uzak çevredeki çıkarlarının korunması olacağını belirtmişti. Putin, Rusya'nın Güney ve Kuzey Kafkasya'da eski zamanlardaki etkinliğini yeniden sağlamak için yeni politikalar yürütmeye başlamıştı. Kafkasya'daki İçkerya-Çeçenistan Cumhuriyeti'nde olan birinci savaştaki yenilgiyi hazmedemeyen Rusya, Putin'in yeni politikasıyla birinci savaştaki eksikleri düzelterek ikinci savaşa başlamış ve Çeçenistan'ın bir kısmını işgal etmişti.¹⁹⁵

31 Aralık tarihinde Yeltsin'in istifasının ardından Devlet Başkanı Vekili görevini de yürüten Putin'in sürekli kullandığı “etkin devlet yönetimine, liberal ekonomiye sahip ve dış politikada özellikle eski SSCB coğrafyasındaki mevzileri geri alma iddiasında olan Rusya devleti” söylemi 10 Ocak 2000 tarihinde ilan edilen yeni güvenlik doktrinini ile resmiyet kazandı. Yeni güvenlik doktrininde bazı temel dış politika amaçları ele alınmıştı. Bunları BDT'ne üye devletlerle ilişkilerin uluslararası prensiplere uygun geliştirilmesi, Rusya menfaatlerine uygun düşen Rusya'nın yeni güvenlik doktrini BDT'ne üye ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, küresel ve bölgesel ekonomik ve siyasi yapılara Rusya'nın bütün haklara sahip olarak katılması, yurtdışındaki Rusya vatandaşlarının hukuki hak ve menfaatlerinin korunması ve bu amaçla siyasi, ekonomik tedbirlerin alınması temel dış politika amaçları olarak ele alınmıştı.¹⁹⁶

¹⁹⁴ İrade Ağayeva, “Yeltsin Halefini Açıkladı”, **Azatlık**, 10 Ağustos, 1999.

¹⁹⁵ Nazım Cafersoy, **Eyalet-Merkezi düzeyinde eşit statüye: Azerbaycan-Rusya ilişkileri 1991-2000**, Ankara, Avrasya-BirVakfı, Avrasya stratejik araştırma Merkezi, 2000, s.42.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 43

Rusya'nın yeni doktrinine uygun olarak Rusya ve Azerbaycan ilişkilerinde temel çerçevenin BDT olması yönünde çaba göstermekteydi. Bu yönde Bakü'yü ziyaret eden BDT Genel Sekreteri Yuri Yarov, BDT'nin Karabağ sorununun çözümüne ilişkin Minsk Grubu görüşmelerine katılma önerisi yapmış, fakat Aliyev bu öneriyi kabul etmemişti.¹⁹⁷

Kararlı bir politikacı görüntüsünü oluşturan Putin'in iktidara gelmesinin ardından şekillenen BDT'yi güçlendirme politikası, öteden beri bu kuruma mümkün olduğu ölçüde mesafeli yaklaşan Azerbaycan yönetiminin bu ihtiyatlı tavrında bazı farklılıkları beraberinde getirmişti. Örneğin, Aliyev 24-25 Ocak Zirvesinin ardından, BDT'nin politik geleceğinin olduğuna inandığını ve Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya'nın Kafkasya'da tarihi sorumlulukları olduğunu dile getirmişti.¹⁹⁸

Putin'in Rusya yönetiminin BDT çerçevesinde kararlı olduğunu gören Aliyev, Rusya ile ilişkileri geliştirme çabalarında daha da ılımlı yaklaşmıştı. Rusya'nın yeni yönetimini tedirgin etmemek için BDT çerçevesinde ilişkilerin daha da ilerlemesini sık sık olumlu bulduğunu belirtmiştir. Ancak Aliyev, BDT ile ilişkilerinde askeri alanda mesafeli davranmayı sürdürdü ve BDT'nin siyasi anlamda bir uluslararası temsil kurumuna dönüşmesini hiçbir zaman kabul etmedi. Bu yönde Azerbaycan iktidarının yönetimi Ocak ayındaki Zirvede BDT Askeri İşbirliği Koordinatörlüğüne Rusya'nın önerdiği radikal General Leonid İvaşov'un getirilmesini Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan ve Moldova ile birlikte engellemiş ve 21 Haziran tarihindeki BDT zirvesinde de BDT'ye uluslararası arenada temsil yetkisi verilmesine karşı çıkmıştı.¹⁹⁹

3.2.5. Putin'in Azerbaycan'a Ziyaretinin İlişkilere Yansıması

¹⁹⁷ Asya Gadizade, "Sammit SNG Perenesen na Pyat Dney (BDT Zirvesi Beş Gün Ertelendi)", **Nezavisimaya** gazetesi, 24 Aralık, 1999.

¹⁹⁸ "Summit of Former Soviet Republics Set to Boost Putin's Status", **Associated Press**, 25 Ocak 2000. <http://www.arparchive.com/Search.aspx?remem=x&st=k&kw=Sumit+of+Former+Soviet+Republics+#U172895> (26.10.2008.)

¹⁹⁹ Nazım Cafersoy, "Eyalet-Merkezi düzeyinde eşit statüye: a.g.e., ASAM, s. 44.

Rusya'nın Cumhurbaşkanı 9-10 Ocak 2001 tarihlerinde Bakü'ye ziyareti SSCB dağıldıktan sonra Rusya devlet liderinin Azerbaycan'a ilk ziyareti olmuştur. Rusya Federasyonunun Cumhurbaşkanı V.Putin, Aliyev'in davetiyle Azerbaycan'a resmi ziyareti gerçekleştirilmişti. Rusya ve Azerbaycan cumhurbaşkanları bu ziyareti iki taraflı ilişkilerin ilerlemesinde yeni merhale olarak değerlendirdiler. Aynı zamanda Putin'in Azerbaycan'a ilk resmi ziyareti iki dost ülke arasında 1991 yılından itibaren devam eden soğukluğa da son verdi. Bu görüş iki taraflı ilişkiler için önemli olmasıyla birlikte Kafkasya bölgesindeki diğer devletlerinde normal ilerlemesine etkisi olacaktı.

Rusya, Azerbaycan'ın dış ticaretinde ilk sırada yer almaktadır. Rusya ve Azerbaycan'ın yıllık karşılıklı ticareti üç yüz milyon doları kapsamaktadır. Ancak bu rakam var olan potansiyelin oldukça altındadır. Putin, Bakü'de yürüttüğü müzakerelerde iki taraflı ilişkileri, özellikle ekonomik işbirliği yükseltmek gerektiğini öne çıkarıyordu ve birlikte iki taraflı ilişkilerin yeni döneminin başladığını beyan ediyordu: “Başlangıç olarak ekonomik ilişkilerin daha yükseltilmesi sizinle birlikte başladığımız iki taraflı ilişkilerin yeni dönemine uygun bir adımdır”, bu fikre Aliyev de katılıyordu.²⁰⁰

Putin, Rusya ve Azerbaycan ilişkilerinin ilerlemesine ciddi önem verdiğini sürekli vurguladı. Putin, Aliyev'e Rusya ve Azerbaycan arasında karşılıklı ilişkilerde, aynı zamanda ortak faaliyetlerin bütün yönlerinde yeni sayfa açılacağını belirtti. Rusya'nın devlet başkanı iki ülke arasında olan ekonomik ilişkiye de önem vermişti. Putin söyleyerek geçen senede emtia devriyesinin oranı %25 arttığını belirtti.²⁰¹ Bunun iyi olduğunu ama karşılıklı ekonomik ilişkilerin düzeyi şimdilik her iki ülkenin ne olanaklarına ne de menfaatlerine her halde uygun değildir. Putin, bu yönde çözümle ilgili lazımlarınca düşünülmesi gereken sorunlar olduğunu bildirmişti.

Her iki ülkenin devlet liderleri Kafkasya'da aynı zamanda Güney Kafkasya'da durum ile ilgili geniş fikir mübadelesi yürüttüler. Kafkasya'da mevcut olan savaşların bölgesel güvenlik ve stratejik istikrar, halkların emniyeti ve ülkelerin

²⁰⁰ Mahir Abdullayev, “Azerbaycan-Rusya ilişkileri yeni merhaleye dahil oluyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Ocak, 2001.

²⁰¹ Rahman Mustafazade, Azerbaydjan-Rossia, Novie Vzaimootnoşeniya, **a.g.e.** s. 203.

ilerlemesi için ciddi engel olduğunu söyleyen cumhurbaşkanları sorunun çözüm alanında işbirliğinin gerektiğini vurguladılar. Aynı zamanda yalnız Kafkasya’da değil bütün BDT mekanında en uzun süreli savaş olan Ermenistan-Azerbaycan savaşında kısa bir zamanda barış yoluyla çözümünün gerektiğini söylediler. Bununla ilgili hiçbir karar alınmasa da savaşın çözümüne tarafların olumlu yaklaşımı umutları arttırdı. Putin, basın toplantısından çıkarken “ne savaş, ne de barış durumuna yalnız Azerbaycan değil, Rusya da razı değil. Çünkü şimdiki durum bize ne Ermenistan’la, ne de Azerbaycan’la ilişkilerimizi tam olarak ilerletmiyor. Bu nedenle de biz uzlaşmanın sağlamasına çalışacağız” diyerek, Rusya açısından da var olan durumun rahatsızlık verici olduğunu vurguladı.²⁰² Görüşmede ayrıca cumhurbaşkanları Azerbaycan-Rusya işbirliği anlaşmalarını, özellikle de Bakü beyannamesi, Hazar’ın statüsü ile ilgili birlikte beyanat ve hükümetler arası ölçüde müzakere edilen sorunlara ilgili kendi konumlarını bildirdiler.²⁰³

Rusya, Azerbaycan’la yakacak-enerji kompleksi alanında sıkı işbirliğine taraftardı. Bu hem petrolün çıkartılmasına, işlenmesine hem de taşınmasına yönelik bir işbirliğiydi. Rusya, gereken tüm maddi teknik donanımı vermeyi üstelenmişti. Bu aşamada ilk olarak petrolün Novorossiysk’e kadar ulaştırılması hedefleniyordu.

Ekonomik işbirliği alanında sorunlara da değinildi: örneğin Azerbaycan’ın metalürji sanayi ve tarımsal sanayi kompleksinin modernleşmesinde ve yeniden kurulmasında Rus şirketlerinin payı azalmıştı. Putin, Azerbaycan’ın ve Rusya’nın elektrik enerjisi sisteminin paralel olarak kurulabileceğini söyledi. Putin, ayrıca Rusya’nın Azerbaycan tarım mahsullerinin pazarı olduğunu vurguladı.²⁰⁴

Putin ve Aliyev’in birlikte geçirdiği konuşmalarda Putin, her iki ülke arasına bütün alanlarla birlikte kültür alanında da ilerlemesine büyük önem verdiğini bildirdi. Putin, Aliyev’e Rusya ile Azerbaycan arasında kültürel ilişkilerin ilerlemesine, Rus dilinin desteklenmesine ve genişlemesine dikkat gösterdiğine göre teşekkür etti. Bu nedenden de her iki ülkenin işbirliği hakikaten gelecek yönlü, daim karşılıklı, sıkı

²⁰² Svetlana Avdeyava, “Rusya Azerbaycan’a Dönüyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 17 Ocak, 2001.

²⁰³ Azertaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve Rusya Federasyonunun Cumhurbaşkanı V.Putin’in görüşü”, **Azerbaycan** gazetesi, 11 Ocak, 2001.

²⁰⁴ Ramiz Mehtiyev, Ali Hasanov, **Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem**, Bakü, Gismet yayınları, 2001, s. 22.

ilişkili ve gelecekte hiçbir sorunun ortaya çıkmayacağını göstergesi olduğunu söylemişti.²⁰⁵

3.2.6. Azerbaycan-Rusya İlişkilerinin İlerlemesine Bir Adım Daha

Rusya devlet liderinin 2001 yılının başlarında Azerbaycan'a resmi ziyaretinden sonra Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin yeni dönemi başlamıştı. Putin'in Azerbaycan ziyaretinden sonraki yıl ilişkilerde önemli ilerlemeler sağlanmıştı. Putin'in Azerbaycan'a ziyaretiyle iki ülke arasında olan ilişkilerin ilerlemesi sonucunda Putin Aliyev'i Rusya Federasyonu'na davet etmişti. Aliyev'in 24-26 Ocak 2002 tarihinde Rusya'ya ziyareti iki ülke arasındaki ilişkilerde en önemli aşamalardan biri olmuştu. Ancak Aliyev'in ziyaretinden önce her iki ülkenin yetkileri, ziyaret programının hazırlanması ve karşılık imzalanacak anlaşmaların metinlerinde uzlaşma sağlanması amacıyla görüşler geçirilmişti. Bu görüşlerden en önemlisi 14 Ocak 2002 tarihinde Azerbaycan'ın Başbakanı Artur Rasulzade ve Rusya'nın Başbakanı Mihail Kasyanov arasında olmuştu.²⁰⁶

Ocak ayında Aliyev'in Rusya'ya ziyareti iki ülke arasındaki ilişkinin normalleşmesi ve hukuki ilişkinin zeminin oluşturulması açısından büyük önem taşıdı. Ziyaret sırasında Azerbaycan hükümeti ile Rusya hükümeti arasında iletişim alanında işbirliği ve Enformasyon Federal Ajansı arasında enformasyonun güvenilirliği alanında anlaşma imzalandı. Bütün bu anlaşmalar iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinin ve stratejik işbirliğinin hukuki esaslarını normalleştiren tarihi uzlaşmalar olarak değerlendirilebilir.²⁰⁷

Azerbaycan ve Rusya devlet liderlerinin Kremlin Sarayı'ndaki görüşte Azerbaycan-Rusya arasındaki ilişkilerin son dönemlerde daha da ilerlediğini ve SSCB döneminden bir birine bağımlı iki komşu ülke arasında olan ilişkilerin

²⁰⁵ **Nezavismaya** gazetesi, 12 Nisan, 2001.

²⁰⁶ **Azerbaycan** gazetesi, 16 Ocak, 2002.

²⁰⁷ Elşat Abdullayev, "Azerbaycan-Rusya arasında imzalanan senetlerin karşılıklı işbirliğin hukuki esaslarını güçlendiriyor", **Azerbaycan** gazetesi, 27 Eylül, 2003.

ilerleyişlerden memnuniyet duyduklarını bildirmişlerdi. Görüş sırasında Azerbaycan ve Rusya arasında ilk defa askeri düzeyde işbirliğini gerçekleştireceğini vurgulamıştı. Aliyev ise tüm bu gelişmelerin Putin'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle görüldüğünü vurgulamıştı.

Aliyev, Moskova ziyareti sırasında Rusya'nın Başbakanı Kasyanov, Moskova Büyükşehir Belediyesi Başkanı Yuri Lujkov ve Dışişleri Bakanı Igor İvanov ile görüş geçirmişti. Yüksek düzeyde geçirilen görüşte bölgesel işbirliği ve Azerbaycan-Rusya arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yolları konuşulmuştu.

Aliyev'in Rusya ziyareti sırasında yapılan görüşmelerde Azerbaycan ve Rusya liderleri daha önceleri iki ülke arasında imzalanan anlaşmaların Azerbaycan-Rusya ilişkilerine etkisini ve ilişkileri olduğu durumdan daha üst düzeye çıkartmak için yapılması gerekenler konusunda ortaklaştılar. Buna göre:²⁰⁸

- Azerbaycan-Rusya arasında yüksek düzeyde yapılan temasların önemine dikkat çektiler.
- 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırıyı kınayarak, uluslararası terörizmin ortadan kaldırılması sorunlarında iki taraflı ve çok taraflı işbirliği ilerletmek istediklerini vurguladılar.
- Cumhurbaşkanı karşılıklı sorunların çözümü doğrultusunda dış politika alanında iki taraflı görüşmelerin gerekli olduğunu onayladılar ve bunun devam ettirilmesinin gereğine dikkat çektiler.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu iki taraflı ticari-ekonomik işbirliğin sonucundan memnun olduklarını bildirdiler. Aynı zamanda bu alanda büyük potansiyelin mevcut olduğunu ve bununla ilgili karşılıklı gerekli ekonomik işbirliğin derinleşmesinin ve ticaretin artırılmasının, enerji alanı da dahil olmak üzere ekonominin farklı alanlarının da ilerlemesinin gerekliliğini kaydettiler.
- İktisadi alanda iki taraflı anlaşmaların hayata geçirilmesinde Ekonomik İşbirliği üzerine kurulmuş olan Azerbaycan-Rusya Hükümetler arası

²⁰⁸ Nizami Hudiyev, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve Rusya Federasyonu'nun Cumhurbaşkanı Putin'in birge beyanatı", **Dirçeliş-XXI Asır**, 2002, N: 47, s. 5-10.

Komisyonun büyük rolünü bir daha vurguladılar. Ziyaret sırasında imzalanan “Azerbaycan ve Rusya arasında 2010 yılına kadar olan dönemde uzun süreli ekonomik işbirliği hakkında anlaşmanın” önemini vurguladılar.

- Cumhurbaşkanı “AC ve RF arasında Rusya bölgesinde daimi yaşayan Azerbaycan vatandaşlarının ve Azerbaycan bölgesinde daimi yaşayan Rusya vatandaşlarının hukuki statüsü hakkında anlaşmanın” imzalanmasının gerekliliğinin bildirdiler.
- Her iki ülkenin devlet liderleri demokratik sürecin güçlendirilmesini, insan hakları ve özgürlüklerine riayet olunmasını her iki ülkede siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda hayata geçirilen reformların dönmezliğin önemli şartı gibi kaydettiler.
- Hazar çevresindeki ülkeler arasında samimi komşuluğun ve karşılıklı anlaşmanın güçlendirilmesine, bu ülkelerin egemen hukuklarını tanıyarak, aralarında iki taraflı ve çok taraflı işbirliğinin ilerlenmesi gerektiğini vurguladılar. Onlar bununla alakadar beş Hazar çevresindeki ülkelerin liderinin Türkmenistan’da toplantı geçirilmesinin gerektiğini bildirdiler.
- Kafkasya’da güvenliğinin sağlanması meselelerinde işbirliğin ve karşılıklı faaliyetin güçlendirilmesinin gerekliliğini bir daha beyan ettiler. Onlar Kafkasya’da durumun normalleştirilmesi, barışın ve sabitliğin temin edilmesini kaydettiler.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu bölgedeki savaşın uluslararası hukukun kabul edilmiş normlarına uygun olarak ve devletlerin egemenliğinin, bölgelerinin ve uluslararası tanınmış sınırların dokunulmazlığını uygulamak ve sağlanması esasında çözümüne yardım etmek gerekliliğini bir daha vurguladı.
- Bölgede uluslararası ulaşım yollarının ilerlemesinin önemini bildirdiler ve bununla ilgili çok taraflı işbirliği için olumlu olduğu, aynı zamanda kara ve deniz yollarından kullanarak Güney-Kuzey ulaşımından Azerbaycan’ın ve Avrupa-Kafkasya-Asya ulaşımına Rusya’nın

ivedilikle katılmasına yardım etmeye karşılıklı hazır olduklarını bildirdiler.

- BDT Nizamnamesinin amaç ve prensiplerine uluslararası hukukun tüm taraflarca kabul edilmiş diğer normlarına taraf olduklarını onayladılar.
- BM, AGİT, AB, BDT, diğer uluslararası teşkilatlar, evrensel ve bölgesel karakterli forumlar çerçevesinde karşılıklı faaliyetin ilerlemesine taraftar olduklarını bildirerek devam ettirilmesiyle ilgili karar kabul ettiler.
- İştirakçi devlet arasında bütünleşme ve işbirliğin ilerlemesi, karşılıklı ortaklık gerektiren meselelere dair geniş fikir mübadeleleri için BDT'nin önemini kaydettiler.
- Yürütülen görüşmelerin karşılıklı itimat, dostluk ve samimi komşuluk yolunda iki taraflı işbirliğinin derinleştirilmesine olumlu katkısı olduğunu bildirdiler.

Ziyaret sona erdikten sonra Aliyev havaalanında gazetecilere verdiği röportajda “Ziyaretin sonucundan çok memnunum. Çünkü birincisi, her iki ülkeni endişelendiren sorunlar etrafında uzun müzakerelerde bulunduk. Uluslararası meseleler hakkında fikir mübadelesi yaptık. Tüm bunlar çok önemliydi. Her ülke kendi konumunu bildirmeliydi. İkincisi, tüm bu temaslar sonucunda önceden planladığımız önemli anlaşmalar imzaladık” dedi. Aynı zamanda Aliyev, 2001 yılında Putin'in Azerbaycan'a ziyareti ve ziyaret sonrası yürütülen görüşmeler sonucunda dün imzaladığımız anlaşmaların hepsi iki ülkenin on yıllık diplomatik ilişkisi döneminde Azerbaycan-Rusya ilişkilerini en yüksek düzeye çıkardığını vurguladı.²⁰⁹

Aliyev 27 Mart tarihinde Rusya Federasyonu'nun Bakü'deki elçisi Nikolay Ryabov'la görüştü. Ryabov, Aliyev'in Rusya'ya ziyaretinin öneminden bahsederek bu ziyaretin Azerbaycan ve Rusya ilişkileri tarihinde silinmez bir iz bıraktığını bildirdi. Ryabov, her iki ülke arasında ekonomik alanda imzalanmış mühim

²⁰⁹ Natavan Agayeva, “Azerbaycan-Rusya işbirliğinde yeni dönem, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı H.Aliyev'in Rusya Federasyonu'na devlet ziyareti”, **Dirçeliş-XXI Asır**, 2002, N:47, s. 3-4.

devletlerarası anlaşmaların ülkeler arasında karşılıklı ilişkilerinin genişlenmesine neden olduğunu vurguladı.²¹⁰

Azerbaycan ve Rusya devlet liderlerinin karşılıklı ziyaretlerinde askeri ilişkiler de göz önünde bulunduruluyordu. Karşılıklı görüşmelerde Azerbaycan Ordusu'nun askeri teknolojinin yenilenmesi ve silah ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde müzakereler etmişlerdi. Bunun sonucu olarak da 26 Şubat 2003 tarihinde Rusya'nın Savunma Bakanı Sergey İvanov Azerbaycan'a ziyaret etmiş ve bu yönde anlaşmalar imzalamıştı.²¹¹

Bütün bu gelişmelerin hepsi Aliyev'in iktidara gelmesiyle Azerbaycan'ın dış politikasında yürüttüğü denge politikasının bir sonucuydu. Daha önce ilişkilerin ilerlemesi yönünde adımlar atılsa da tam olarak sonuca varılmamıştı. Ancak Putin'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Rusya'nın dış politikasında Azerbaycan'ın önemi artmıştı. Her iki ülkenin liderlerinin aynı yönde yürüttüğü politikadan dolayı karşılıklı ziyaretlerde olumlu sonuca varılmış ve tarihsel süreç içerisinde bir birine bağımlı hale gelen bu iki ülkenin arasındaki soğukluk ortadan kalkmıştı.

3.2.7. Azerbaycan-Rusya Arasında Ekonomik İşbirliği

Sovyet döneminden kalan ekonomik bağlar nedeniyle de Azerbaycan, Rusya ile işbirliğine önem vermek zorundaydı. Azerbaycan ve Rusya hükümet organları ve kamu örgütleri iki taraflı işbirliğini ilerletmek yönünde mevcut durumu tam harekete getirmek için önemli projeleri hayata geçirmeye çalışıyordu.

Bilindiği gibi Azerbaycan ve Rusya arasında ticari ilişkiler SSCB döneminden başlamıştı. Fakat Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra iki ülke arasında ticari alandaki anlaşmaların ilki Aralık 1991 tarihinde yapıldı. Daha sonra ise 1992 yılında Rusya Federasyonu Gaydar'ın Bakü'yü ziyareti sırasında birçok devletlerarası

²¹⁰ Azertaç, "Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı H.Aliyev Rusya Elçisini Kabul Etmiştir", **Azerbaycan** gazetesi, 28 Mart 2002.

²¹¹ **Eho** gazetesi, 28 Şubat, 2003.

anlaşmalar paketi imzalandı. Bu anlaşmalar içerisinde Azerbaycan-Rusya arasında ticari işbirliği alanında serbest ticaret ve her iki ülke arasında borçlara ve kredi talebiyle ilgili anlaşmalar da vardı. Ticari işbirliği alanında diğer mühim anlaşmalardan biri 2000 yılına kadarki dönemde ekonomik ilişkilerin esas prensipleri ve yönlendirilmesi hakkında anlaşma ve gerekli mahsullerin ticaretine dair olan protokoldür. Her iki anlaşma 1996 yılında Moskova’da imzalanmıştı.²¹²

1996 yılında Moskova’da imzalanan anlaşmalar 2000 yılına kadarki dönem için her iki ülkenin ekonomik ilişkilerini düzenliyordu. 2000 yılından sonra ise devletler liderleri ekonomik ilişkilerin daha da ilerlemesine yönelik projeler yürütmeye başlamışlardı. Böylece Ocak 2002 tarihinde imzalanmış 2010 yılına kadar uzun süreli ekonomik işbirliği hakkında devletlerarası anlaşma, ekonomik işbirliğinin esas prensipleri ve yönleri hakkında hükümetler arası anlaşmayı ortaya çıkarttı. Azerbaycan-Rusya ticari ekonomik ilişkilerin somut ilişkilerinin üst düzeyde çözülmesi için hükümetler arası Ekonomik İşbirliği Komisyonunu kurulmuştu.²¹³

19 Aralık 2002 tarihinde Moskova’da Azerbaycan ve Rusya arasında ekonomik alanda hükümetler arası komisyonun başkanları ve Azerbaycan’ın Başbakanın yardımcısı Abbas Abbasov ve Rusya hükümet Başkanının yardımcısı Viktor Hristonko’nun görüşü olmuştu. Başkanların “ara görüşü” adlandırdıkları bu görüşte taraflar yirmiye yakın meseleni müzakere etmişlerdi. Önemli mesele devletlerarası uzun süreli ticari anlaşmanın hayata geçirilmesinin gedişi ile ilgiliydi. Görüşün sonunda “Azerbaycan ile Rusya arasında ekonomik işbirliği üzere hükümetler arası komisyonun başkanlarının görüş protokolü” imzalanmıştı. Abbasov ve Hristenko’nun böyle karar kabul edilmesi cari yıl ticari ilişkilerin ilerlemesi bakımından verimli olduğundan Azerbaycan ile Rusya arasında mal devriyesinin artmasına neden olmuştu.²¹⁴

Mayıs 2003 tarihinde uzun süreli ekonomik işbirliği projesinin gerçekleştirilmesi üzere tedbirlerin yerine getirilmesi komisyon tarafından takip

²¹² Viktor Andriyanov, **a.g.e.**, s. 58.

²¹³ **Azerbaycan** gazetesi, 28 Mart, 2002.

²¹⁴ Asya Hacızade, “Gündelikte iktisadi işbirliği meseleleri müzakere edilmiştir”, **Azerbaycan** gazetesi, 20 Aralık, 2002.

edilmişti. Komisyon üyeleri gümrük kanunları ve prosedürlerinin gerçekleştirilmesi, iki ülkenin yasalar gereğinin yerine getirilmesi, serbest ticari ilişkilerinin yaratılması, Azerbaycan ve Rusya arasında karşılıklı ilişkilerin genişlendirilmesine bakmışlardı.

Ekonomik İşbirliği Komisyonunun yürüttüğü projeler sonucunda her iki ülke arasında ekonomik alanda büyük gelişme olmuştu. Rusya'nın birçok bölgelerinde özellikle Moskova, Sankt-Petrburg, Dağıstan, Tataristan ve Moskova, Sverdlovsk, Saratov, Heşterhan vilayetleri Azerbaycan'la doğrudan işbirliği yapıyordu. Rusya'nın bölgeleri ile Azerbaycan arasında işbirliği hakkında otuza kadar anlaşma imzalanmıştı. Azerbaycan'da Dağıstan'ın, Tataristan'ın yöneticiliğiyle, Ural bölgesinin ticari ve medeni işbirliği merkezi faaliyet gösteriyor. Rusya ve Azerbaycan'ın ilişkilerinin sonucu olarak Azerbaycan'a otomobil, traktör, otobüs ve onların ürünlerinin ithalini dört kat arttırmış, petrol teçhizatlarını, inşaat malzemelerini ise iki kat artmasına neden olmuştu.²¹⁵

Rusya, Azerbaycan'la ticaret eden ülkeler arasında ithal ve ihraç işbirliğinin durumuna göre birinci sıradadır. 2008 yılı Rusya'yla Azerbaycan arasında ithalat 1995 yılına nazaran % 94 oranında artarak 1.350.087.800 USD (ABD doları) olmuştu. İhracat ise % 83 oranında artarak 582.888.300 USD olmuştu.²¹⁶

Abbas Abbasov ve Hristenko birinci Azerbaycan-Rusya ekonomik forumunun ve iki ülke arasında ekonomik işbirliği üzere hükümetler arası komisyonun sekizinci toplantısının sonucuna ithaf edilen basın konferansı yapmışlardı. Abbasov, forumun Bakü'de yapılmasını Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yeni seçilmiş Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Rusya'ya ziyareti sırasında onaylandığını bildirdi. İki ülkenin devlet ve özel ticari kurumlarının üç yüzden fazla temsilcinin katıldığı forumun amacı Azerbaycan-Rusya ekonomik ilişkilerinin gittikçe güçlendirilmesi için önemli projelerin belirlenmesi olmuştu. Enerjinin ilerlemesi alanında Rusya ve Azerbaycan

²¹⁵ Viktor Andriyanov, **a.g.e.** s. 176.

²¹⁶ <http://www.azstat.org/MESearch/details> (31.08.09.)

şirketlerinin işbirliğinden konuşan Abbasov her iki ülke arasında ilişkiler tarafların çıkarları öngörülerek kurulduğunu bildirdi.²¹⁷

İlham Aliyev 6 Nisan 2004 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Sverdlovsk vilayetinin gubernatoru Eduard Rosselle görüşmüştü. Görüşmede İlham Aliyev aynı gün Bakü'de geçirilen birinci Azerbaycan-Rusya iktisadi forumunun önemini vurgulayarak, Rusya'dan temsilcilerin foruma katılımını karşılıklı işbirliğine olan ilgisinin bir numunesi gibi değerlendirdi. Moskova'da ziyaret sırasında Rusya'nın bölgeleri ile Azerbaycan arasında ekonomik ilişkilerin perspektiflerinin uzun süre müzakere edildiğini söyleyen İlham Aliyev bu yönde büyük potansiyelin mevcut olduğunu vurguladı. Azerbaycan'la Rusya'nın Sverdlovsk vilayeti arasında ilişkilerin yüksek durumundan memnunluğunu ifade eden İlham Aliyev karşılıklı ziyaretlerin önemli olduğunu bildirdi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet bakanı Azerbaycan-Rusya ekonomik forumunun her iki ülkenin iş adamları arasında ilişkilerin kurulması için daha geniş olanak yarattığını bildirdi. Aynı zamanda Bakü'de Sverdlovsk vilayetinin Ticaret evinin faaliyet göstermesini karşılıklı işbirliği ilerlemesi bakımından olumlu değerlendirdi. İlham Aliyev'le görüşünü çok önemli vurgulayan gubernator Eduard Rossel Sverdlovsk vilayetinde de Azerbaycan Ticaret evinin açılacağını bildirmişti.²¹⁸

İlham Aliyev 7 Nisan tarihinde Rusya'nın Enerji Bakanı, Rusya-Azerbaycan hükümetler arası komisyonun başkanı Hristenko'nu kabul etmişti. İlham Aliyev, Azerbaycan-Rusya ekonomik forumunun Azerbaycan'da ve Rusya'da büyük merakla karşıladığını, bu mühim tedbirin her iki ülkenin iş adamları arasında işbirliğinin daha da ilerlemesi için önemli olduğunu söyleyerek "Bütün bunlar bir daha gösterdi ki, işbirliğimizin perspektifleri çok büyüktür ve forum sonucu somut projelerin hayata geçirilmesine destek olacaktır" bildirdi.²¹⁹

²¹⁷ AzerTaç, "Birinci Azerbaycan-Rusya iktisadi forumunun yekunlarına hasredilmiş matbuat konferansı", **Azerbaycan** 8 Nisan, 2004.

²¹⁸ Azertaç, "Azerbaycan Rusya'nın bölgeleri ile de uğurlu işbirliği ediyor", **Azerbaycan** gazetesi, 7 Nisan, 2004.

²¹⁹ Oktay Aydınoglu, "Azerbaycan-Rusya iktisadi işbirliğin büyük perspektifleri var", **Azerbaycan** gazetesi, 8 Nisan, 2004.

Hristenko, iki ülke arasında karşılıklı ticaretin artırılmasının gerekliliğini vurgulayarak ‘‘Sayın Cumhurbaşkanı karşılıklı ticaretin iki kat arttırılması ile ilgili karşımızda duran vazife çok büyük öneme sahiptir. Bu nedenle de karşılıklı ticaret tutumunu bir milyar dolara  attırılmasının tamamıyla gerçek olduğunu’’ bildirdi. O, ilişkilerin ilerlemesinin bundan sonra da korunması ve ticari ilişkilerin genişlendirilmesi vasıtasıyla daha yüksek sonuca varılacağına bildirdi. Rusya, ticari ilişkileriyle birlikte ulaşım, maliye alanlarında da işbirliğinin yüksek düzeyinden memnunluğunu bildirdi.²²⁰

 lham Aliyev, 24 Mayıs tarihinde ‘‘Rusya Vahit Enerji Sistemi’’ anonim şirketin Başkanı Antoli  ubays’la Bakü’de görüşmüştü.  lham Aliyev,  ubays’ın Bakü’de geçirdiği görüşlerden memnunluğunu bildirerek Azerbaycan ile Rusya arasında ilişkiler tüm alanlarda, genellikle çok uğurlu ilerlediğini vurguladı.  lham Aliyev, enerji alanında her iki ülke arasında karşılıklı taraftarlık ilişkileri kurmuştu. Petrol ve gazın iki yönde ulaşımına ilişkin projeler Azerbaycan ve Rusya arasında ekonomik ilişkilerin ilerlediğini gösteriyordu. Rusya ile Azerbaycan arasında enerji alanında son yıllar artmış işbirliği da çok önemliydi.²²¹

‘‘Azerenerji’’ ve ‘‘Rusya Vahit Enerji Sistemi’’ (VES) Anonim şirketlerin yöneticileri arasında Azerbaycan-Rusya müzakereleri elektrik enerjisi alanında işbirliği hakkında memorandum imzalanması ile sonuçlanmıştı. Memorandumu Azerbaycan taraftan ‘‘Azerenerjinin’’ Başcısı Etibar Piriverdiyev, Rusya taraftan ise ‘‘Rusya VES’’ başcısı Anatoli  ubays imzaladı. Danışıklar zamanı işbirliğin genişlendirilmesi, elektrik enerjisinin mübadelesi meseleleri müzakere olunmuştu.²²²

 lham Aliyev’in Rusya’ya ziyareti ile Azerbaycan ve Rusya arasında tüm alanlarda işbirliğini, özellikle de ekonomik ve siyasi diyalog müzakereleri alanında karşılıklı anlaşmaların olduğunu ve tarihsel süreç içerisinde samimi komşuluk ilişkilerinin şimdi de devam ettiğini gösteriyordu.

²²⁰ **Azerbaycan** gazetesi, a.g.e., 8 Nisan, 2004.

²²¹ AzerTaç, ‘‘Azerbaycan Rusya ile faal emektaşlık ediyor’’, **Azerbaycan** gazetesi, 25 Mayıs, 2004.

²²² AzerTaç, ‘‘Azerenerji SC ile Rusya VES arasında işbirliği hakkında memorandum imzalanmıştır’’, **Azerbaycan** gazetesi, 25 Mayıs, 2004.

İlham Aliyev'in 5 Şubat 2004 tarihinde Rusya Federasyonu'na ziyareti sırasında 2005 yılında Rusya'da Azerbaycan yılının ve 2006 yılında Azerbaycan'da Rusya yılının geçirilmesi ile ilgili karar kabul etti. Cumhurbaşkanı Rusya'da Azerbaycan yılının ve Azerbaycan'da Rusya yılının geçirilmesi devletlerarası işbirliğin güçlendirilmesi, karşılıklı anlaşmanın genişlemesi, vatandaşlar ve iş adamları arasında ilişkilerin ilerlemesi bakımından önemli olduğunu vurgulamıştı.²²³

Azerbaycan'da düzenlenen Rusya yılına katılmak için 20 Şubat 2006 yılında Putin Azerbaycan'ı ziyaret etmişti. Putin, Azerbaycan'da Rusya yılına katıldıktan sonra İlham Aliyev'le görüştü. İki ülkenin Devlet Başkanları arasında yapılan görüşmelerde birçok alanlarda müzakereler olmuştu. Bu konuşmalar sırasında İran'ın nükleer programı, Karabağ sorunun çözüm yolları, Azerbaycan-Rusya arasında olan enerji ilişkileri ve önemli konulardan biri olan Hazar Denizindeki enerji transfer rotalarının değişmesinin bölgenin jeostratejik önemini arttırması gündeme geldi. Azerbaycan ihtiyaç duyduğu 12-14 milyar metreküp gazın 5 milyarını Hazar Denizindeki rezervlerinden sağlarken geriye kalan kısmının çoğunu Rusya'dan almaktaydı. 2005 yılının sonlarında Rusya'nın devlet kontrolünde olan enerji tekeli Gazprom, Güney Kafkasya'yı da içeren bağımsız devletlerin tüketicilerine fiyatını yükseltti. Bu nedenle de 21 Aralık 2005 tarihinde Azerbaycan Gazexport adıyla Rusya'nın şirketi olan Gazprom'la anlaşma imzalanmıştı. Putin ve İlham Aliyev arasında yapılan görüşmede bu anlaşmanın geleceği ile ilgili müzakerelerde bulunmuşlardı.²²⁴

İlham Aliyev'in davetiyle 3 Temmuz 2008 tarihinde Rusya'nın yeni seçilmiş Devlet Başçısı Dimitri Medvedev Azerbaycan'a gelmişti. Görüşme sırasında Medvedev, Rusya ve Azerbaycan ilişkilerinin pozitif meyilli olduğunu kaydederek 2008 yılında iki ülke arasındaki ticari hacmin bir önceki yıllara göre artmasından memnun olduğunu ve mevcut durumu korumak, ticaret hacminin enerji dışında diğer alanlarda da gelişmesi gerektiğini vurgulamıştı.²²⁵ Devlet liderlerinin görüşmesi

²²³ Asya Hacızade, "Azerbaycan ve Rusya arasında emtia devriyesinin genişlendirmek için iyi olanak var", **Azerbaycan** gazetesi, 16 Şubat, 2005.

²²⁴ İgor Torbakov, "Putin in Baku: Changes in Azeri-Russian Energy Relations on the Horizon", http://www.jamestown.org/singleno_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31425.htm (23.07.2009.)

²²⁵ **Nezavizmaya** gazetesi, 4 Temmuz, 2008.

sırasında Rus enerji şirketi Gazprom başkanı Aleksey Miller ve Azerbaycan enerji şirketi SOCAR başkanı Rovnag Abdullayev, enerji anlaşmasını parafe etti. İki lider ayrıca işbirliği ve ticaretin gelişimi ile ilgili de bir anlaşma imzaladı. İki ülke arasında imzalanan doğal gaz anlaşmasına göre 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren Rusya, Azerbaycan'dan yıllık 500 milyon metreküp doğalgaz almaya başlayacak.²²⁶

AHC döneminde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Batı yönlü yürüttüğü dış politikasından dolayı Azerbaycan ve Rusya arasında ekonomik ilişkiler yeteri kadar ilerlememişti. Ancak Haydar Aliyev iktidara geldikten sonra Azerbaycan dış politikasını farklı bir tutum sergilemişti. Haydar Aliyev'in yürüttüğü denge politikası ve Rusya'nın da Azerbaycan'a yönelik dış politikasının sonucunda Azerbaycan ve Rusya arasında tüm alanlarda ilişkiler ilerlemişti. Bu ilişkiler içerisinde en önemli alanlardan biri olan ekonomik alan da önemli ölçüde ilerlemiş ve önemli anlaşmalar imzalanmıştı. Daha sonra İlham Aliyev iktidara gelerek Haydar Aliyev'in yürüttüğü politikayı izlemiş ve Azerbaycan-Rusya ilişkilerine daha da önem vererek ilişkileri üst düzeye çıkartmıştı.

3.3. Azerbaycan-Rusya Arasında Olan Sorunlar

3.3.1. Askeri ve Savunma Alanında Yaşanan Sorunlar

1991-1993 yıllarında Azerbaycan-Rusya ilişkileri geçmiş Sovyet ordusu ve Hazar Askeri Denizcilik filosunun askeri teçhizatının bölüştürülmesi üzerinde kurulmuştu. Bu Azerbaycan için en aktüel meselelerden biriydi. O dönemde Dağlık Karabağ savaşı olduğundan dolayı Azerbaycan için önemli sayılabilecek derecede gerekliydi. AHC iktidara gelene kadar Azerbaycan parlamentosu Azerbaycan

²²⁶ "Rusya ile Azerbaycan doğalgaz anlaşması imzaladı", <http://www.abhaber.comhaber.phpid=26496.mht> (15.07.2009)

bölgesinde Sovyet ordusunun mülkünün millileştirilmesine ve Sovyet Ordusuna ait silah ve cephanenin bölüştürülmesi için Komisyon teşkil edildi.

Şubat 1992 tarihinde komisyon dört ordu ve Hazar filosunun gemilerinin mülkünün bölüştürülmesi yönünde işe başladı. Azerbaycan bölgesinde eski Sovyet ordusundan silah ele geçirmek amacıyla baskınlar artmıştı. Bazen askerler rehine alınır ve karşılığında silah talep ediliyordu. 1 Ocak 1991 tarihinden Haziran 1992 tarihine kadar Sovyet ordusuna yüz altmış dört baskın yapılmıştı.²²⁷

O dönemde Rusya da Kafkasya'daki askeri mevcudiyetini geri çekmek yolunda bazı fikirler vardı. 1992 yılında BDT'nin askeri danışmalarının bir kısmı BDT'nin askeri kuvvetleri bölgeden çıkarılmalıdır ki, Rusya etnik münakaşalara katılmasın biçiminde düşünüyordu. Ryankov ve Rutskey, "tüm silah ve cephaneyi çıkartmak, çıkaramadıklarımızı ise yararsız hala getirmek gerekir" diyorlardı. Semyonov ise aksine BDT'nin askeri kuvveti Kafkasya'da kalmalı ve Rusya'nın yönetimine verilmesi gerektiğini söylüyordu.²²⁸

Kesin karar olmadığından dolayı Savunma Bakanı Graçov BDT askerlerinin Kafkasya devletleri ve Azerbaycan bölgesinden çıkarılacağını, aynı zamanda silah ve cephanenin üç ülke arasında bölüştürülmesi fikrini ortaya koyuyordu. Bu fikir Azerbaycan bölgesinde esir olan subaylar tarafından da destekleniyordu. Nisan ayında Hazar askeri filosunun % 25'i Azerbaycan'ın kullanımına verildi. Ancak Azerbaycan silah ve cephanenin çıkarılması zorunluydu. Çünkü demiryolu ve mülki havacılık başçıları askeri mühimmatın çıkarılmamasına talimat almışlardı. Fakat tüm bunlara rağmen bazılarını helikopterlerle çıkarabilmişlerdi.

BDT sınırlarının güvenliğinin sağlanması Rusya için büyük önem taşıyordu. Sınırların korunmaması, uyuşturucunun ve diğer kaçak malların BDT ve Rusya'ya getirilmesi sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu. Gürcistan ve Ermenistan farklı olarak Rusya, Azerbaycan'la sınırların birlikte korunması onayını alamıyordu.²²⁹ Rusya, yakın bir zaman içerisinde sınırın korunmasına başladı. 10

²²⁷ <http://diss.rsl.ru/diss/03/1105/031105030.pdf>, a.g.e. s.122.

²²⁸ **Nezavisimaya** gazete, 14 Mart, 1992.

²²⁹ **Krasnaya zvezda** gazetesi, 28 Mayıs 1993.

Temmuz tarihinde Yeltsin, Azerbaycan-Rusya sınırları güçlendirilmesi talimatını verdi. Aliyev, Rusya'nın İran ve Azerbaycan sınırlarının yönetimini kabul etmiyordu. Aliyev, her bir ülkenin sınırlarını kendi ordusunun koruması gerektiğini söylüyordu.

1997 yılında iki ülke arasında başlayan tartışmaya 1994-1996 yıllarında Rusya'nın Ermenistan'a gönderdiği silah ve cephane neden olmuştu. Daha önce bu sorunu 14 Şubat 1997 tarihinde Rusya'nın BDT işlerini yürüten Bakan Aman Tuluyev bildirmişti. Tuluyev beyanatında 1994-1996 yıllarda Rusya'nın Savunma Bakanı'nın Ermenistan'a karşılıksız ve yasadışı olarak 271 milyar ruble değerinde onlarla tank ve diğer silah-mühimmat verdiğini bildirdi. Daha sonra bunu Savunma Bakanı Radionov onaylamıştı. 28 Mart tarihinde Aliyev BDT'nin devlet liderlerinin toplantısında bu sorunu belirtmişti. Bir sonraki gün ise Rusya ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları arasında bu konu üzerinde müzakereler yapıldı.²³⁰ Azerbaycan Dışişleri Bakanı, Milli Meclis ve Cumhurbaşkanının beyanatından ilave Azerbaycan bilim adamları, medeniyet işçileri ve içtimai toplum da Rusya Federasyonu'nun liderine beyanat vermişti.

Aliyev, Moskova'ya resmi ziyareti sırasında Ermenistan'a yasadışı silah vermesi sorunu yeniden belirtmişti. Fakat Rusya, Azerbaycan'a "Niçin Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan'a daha çok Ermenistan'a ise az silah verildiğini sormuştu. Aliyev, bu sorunun çözümü için Yeltsin'in teklifini onayladı ve üst düzeyde üç taraflı komisyon kuruldu. Rusya'nın araştırmaları sırasında Ermenistan'a yasadışı silah vermesiyle ilgili bazı faktörler onaylandı. Ancak 2003 yılında Rusya Federasyonu'nun Savunma Bakanlığının BDT ülkeleriyle askeri işbirliğinin Başçısı Duriji'nin beyan etmiştir ki, "Rusya Ermenistan'a hiçbir askeri mühimmat vermemiştir". Bu olayların Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin bazı alanlarına negatif etkisi olmuştu. Azerbaycan, Rusya ile Ermenistan'ın askeri alanda ilişkisini iyi karşılamıyor ve Rus askeri bazlarının Ermenistan'da yerleştirilmesine karşı çıkıyordu. Bu nedenle de 2003 yılına kadar Rusya ile Azerbaycan arasında askeri

²³⁰ **Nezavisimaya** gazetesi, 17 Şubat, 1997.

işbirliği durdurulmuştu ve Azerbaycan silah ve askeri mühimmatları Rusya'dan değil Ukrayna'dan alıyordu.²³¹

Azerbaycan ve Rusya arasında askeri ilişkilerin yeteri kadar iyileşmesi Ocak 2001 tarihinde Putin'in Bakü'ye ziyaretinden sonra başlamıştı. Putin, "Rusya Azerbaycan'la uzun süreli iki taraflı askeri ilişkiler kurmağın taraftarı" olduğunu bildirmişti. Şubat 2003 tarihinde İvanov'un Azerbaycan'a ziyareti bu alanda ilişkilerin daha da ilerlemesine neden olmuştu. Ziyaret sırasında Rusya ve Azerbaycan arasında askeri ilişkilerine yönelik devletlerarası anlaşma imzalanmış ve 2003 yılı için işbirliği planı düzenlenmişti. Anlaşmada Rusya'dan silahların, askeri mühimmatın getirilmesi ve Azerbaycan askerlerinin Rusya'da eğitim alması planlanıyordu. Rusya'nın diplomatları bu anlaşmayı Rusya ve Azerbaycan arasında askeri ilişkiler alanında dönüş noktası olarak kabul ediyorlardı. İvanov son on iki yılda askeri alanda yeni döneminin başladığını ve uzun süreli işbirliğin kurulmasına neden olduğunu bildirdi.²³²

3.3.2. Gebele Radar İstasyonu'nun Statüsü

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Azerbaycan ve Rusya arasına Gebele Radar İstasyonu'nun (GRİ) statüsü sorunu ortaya çıkmıştı. GRİ her iki ülke için çok önemliydi. Bu istasyon ile ilgili SSCB'nin Komünist Partisi Merkezi Komitesi 1975 yılındaki toplantısında karara kabul etmişti. 1984 yılında GRİ'nun tamiri birmiş fakat 20 Şubat 1985 tarihinden itibaren kullanıma verilmişti. GRİ füzelerin izlenmesi ve güney yönünde füze kurgularını gözetliyor. GRİ gözetlediği bölgelere Yakın Doğu, Kuzey Doğu Afrika, İran, Irak, Pakistan ve Hint okyanusu dahildir.

GRİ statüsü ile ilgili meseleler Ekim 1992 yılında başlamıştı. O dönemki Savunma Bakanı Rehim Gaziyev GRİ'yu Rusya'ya yirmi yıllık kiraya vermeyi önermişti. Ancak kiranın şartları onaylanmamış ve on yıl bu mesele tam

²³¹ Eko gazete, a.g.e., 28 Şubat.

²³² A.e.

çözülmemiştir. Azerbaycan, radar istasyonunu Rusya'yı Azerbaycan'dan asılı durumda tutmak için kullanıyordu. Bu sorunun çözümü için Rusya'ya şartlar ileri sürüyordu.

Mart 1993 tarihinde DK savaşının keskinleştiği dönemde yeni Savunma Bakanı Rızaev GRİ sorununun çözümü için Rusya'dan askeri mühimmat talep ediyordu. Rusya tarafı teklifi kabul etmedi ve Azerbaycan'ın milletvekilleri GRİ'nun çevreye yaptığı ekolojik zarardan dolayı mahvedilmesi talebini bildiriyordu.²³³

Azerbaycan GRİ ile ilgili anlaşmanın kısa süreliğine yapılmasını istiyordu. Ama Rusya Federasyonu bu anlaşmanı yirmi yıllık imzalanmasını istiyordu. Aynı zamanda Azerbaycan tarafı radar istasyonunda vatandaşlarının çalışmasını ısrar ediyordu. Fakat Rusya tarafı Azerbaycan vatandaşlarının yalnız istasyonun hizmet ve yardım personeli işlerinde çalışabileceklerini bildiriyordu.

Daha sonra Azerbaycan GRİ elde edilen bilgilerle Azerbaycan'ın da yararlanması gerektiğini bildirmişti. Rusya tarafı bilginin verilmesine karşı olmadığını bildirerek gereken anlaşma yapabileceğini belirtmişti. Azerbaycan ve Rusya arasında GRİ anlaşmanın ilki Putin'in Azerbaycan'a ziyareti sırasında olmuştu. Daha sonra 25 Ocak 2002 tarihinde Aliyev'in Moskova ziyareti sırasında GRİ ile ilgili anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre GRİ, Azerbaycan'ın mülki ilan edildi ve on yıllık Rusya'ya kiraya verildi.²³⁴

Rusya, Azerbaycan'a 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren her yıl kira olarak yedi milyon dolar, elektrik teminatı için beş milyon dolar, su, telekomünikasyon ve diğer servis içim on milyon dolar ödeyecekti. 25 Ocak 2002 tarihinde GRİ hakkında imzalanan anlaşmada Rusya'nın eski borçlarını ödeme konusu da bulunuyordu ve bu nedenle de Rusya otuz bir milyon dolar ödemek zorunda kalmıştı.²³⁵

25 Ocak 2002 tarihinde Rusya ve Azerbaycan liderlerinin müzakereleri sonucunda imzalan anlaşma Sovyetler Birliği döneminden mevcut olan GRİ

²³³ Stanislav Çernyavskiy, **Noviy put Azerbaydjana** (Azerbaycan'ın yeni yolu), Moskova yayınları, 2002, s. 303.

²³⁴ **Yeni Müsavat gazetesi**, 27 Ocak, 2002.

²³⁵ M. Bagirov, "Novoe desyatiletie Gabalinskoy RLS"(GRİ Yeni on yıllığı), **Eko** gazete, 29 Ocak, 2002.

sorununu çözmüştü. İki ülke arasında çözümlenen daha bir sorun ülkeler arasında ilişkileri birbirine bağlamış ve ilişkileri üst düzeye çıkartmıştı.

3.3.3. Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Karabağ Savaşının Önemi

Bir önceki bölümlerde de bildirdiğimizi gibi Aliyev 15 Haziran 1993 tarihinde Meclis Başkanı seçilmişti. Bu seçim sırasında Dağlık Karabağ savaşının kızgın bir dönemi idi. Karabağ savaşını durdurmak için Aliyev Rusya'ya ziyaret etmişti. Aliyev, bu ziyaret sırasında Karabağ Savaşı'nda barışın yolu Rusya'dan geçtiğini bildirmiş ve Rusya'nı bu savaşın çözümünde daha yakından ilgilenmesinin gerekliliğini bildirdi. Rusya'nın katılımıyla taraflar arasında defalarla barış anlaşması imzalanırsa da her defasında ateşkes bozuluyordu. Karabağ savaşıyla ilgili taraflar zamanla AGİT Minsk Grup görüşleri geçirilmişti.

Daha sonra Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan ateşkes anlaşmasının ardından 17 Mayıs tarihinde Moskova'da Ermenistan Savunma Bakanı Sarkisyan, Azerbaycan taraftan M.Mammadov ve DK askeri kuvvetler kumandanı Babayan'ın görüşü geçirilmişti. Görüş sırasında ateşkesin sağlanması için anlaşma hazırlanmıştı. Bu anlaşmada Karabağ ve Azerbaycan sınırlarının ayrılması ve arada barış yönlü kuvvetlerin yerleştirilmesi planlanıyordu. Anlaşmaya Rusya ve Ermenistan Savunma Bakanı ve Dağlık Karabağ askeri kuvvetleri kumandanı imzalamıştı. Fakat M.Mammedev anlaşmayı imzalamamış ve derhal Bakü'den geri çağırılmıştı.

Rusya'nın sorunun çözümündeki inisiyatifini önlemek ve yalnız başına barış gücü göndermesini önlemek için AGİT Kıdemli Memurları Komitesi 16 Eylül tarihinde Dağlık Karabağ sınırlarına yerleştirilecek barış gücünün çok uluslu olması gerekliliği konusunda karar almıştı. Kararda bölgeye gidecek barış gücünde bir devletin en fazla oranda %30 askeri güç bulundura bileceği belirtilmişti. Ayrıca, arabuluculuk girişiminde rekabeti önlemek ve görüşmeleri tek çatı altında toplamak

için, Aralık ayında AGİT Budapeşte zirvesinde tek başkanlı MG içerisinde ikili eşbaşkanlık sistemi oluşturmuştu.²³⁶

Rusya'nın inisiyatifinde Minsk Grubunun sürdürdüğü başarısız kalan görüşmeler sürecinde, Aralık 1996 tarihinde Lizbon'da yapılan AGİT zirvesinde, önemli bir gelişim yaşanmıştı. Bu zirvede Rusya, Minsk Grubu'ndaki üstünlüğü kaybederek ABD ile paylaşmak zorunda kalmıştı. Lizbon zirvesinde, Minsk Grubu'nun dönemsel olarak değişen eşbaşkanlık statüsü iptal edilmiş, daimi eşbaşkanlık sayısı üçe çıkartılmış ve Rusya'nın yanı sıra, ABD ve Fransa da eşbaşkanlık statüsü ile Minsk Grubu'nda yer almıştı.²³⁷

29 Ağustos 1997 tarihinde Ermenistan'la Rusya Federasyonu arasında imzalanan dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşması Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde sorunların yaranmasına neden oldu. Azerbaycan tarafı düşünüyordu ki, bu anlaşma Azerbaycan ve Rusya anlaşmalarına zıttır ve Rusya, Minsk Grubu'nun üyesi olduğu için Ermenistan'la askeri işbirliği kuramaz. Rusya'nın Dışişleri Bakanı Primakov Rusya ve Ermenistan arasında imzalanan anlaşmanın yalnız Azerbaycan aleyhine yönelmediğini aksine Azerbaycan topraklarının bütünlüğünü bozmaya çalışanlara karşı yöneldiğini beyan etti. Ancak bu beyanat Azerbaycan tarafının fikirlerini değiştirmede. Azerbaycan Dışişleri Bakanı, Rusya'nın Savunma Bakanının Karabağ savaşı sırasında ve genellikle bölgede askeri strateji balansı Ermenistan tarafına yönletmek istediğini ve Rusya ve Ermenistan arasında askeri işbirliği Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkilerinin zayıflamasına neden olabileceğini söylüyordu.²³⁸

Rusya'nın Dağlık Karabağ sorununda tutumu Ocak 2000 tarihinde Putin'nin, Aliyev ve Koçeryan'la gerçekleştirdiği görüşmeden belliydi. Rusya'nın tutumu aşağıdaki gibiydi:

- Rusya, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde tarafların her hangi bir ülkeden asılı olarak çözülmesinin aleyhinedir. Sorunun çözümünü tarafların kendi sorumluluğunda olmalıdır.

²³⁶ Nazım Cafarsoy, Eyalet-Merkezi düzeyinde eşit statüye: **a.g.e.**, s. 26.

²³⁷ **A.e.**, s. 28.

²³⁸ **Bakinskiy rabotçiy** gazete, 31 Ocak, 1999.

- Rusya, sorunun çözümünde, her iki tarafın müzakerelerle oluşan sonuca hemfikir olacağını ve Rusya'nın sorunun çözümüne iştirak ettiği bir şıkkı kabul edeceğini beyan etmişti.
- Rusya, sorunun çözümünü istiyor ki, Kafkasya'da istikrar yaratılsın, çözümünden sonra tarih boyu formalaşan coğrafi siyasi balans saklanılsın ve bölge uluslararası siyasi askeri savaşa dönüşmesin.

İvanov Rusya'nın bu tutumunu onayladı ve bildirdi ki, “sorunun çözüm anahtarı tarafların elindedir ve Karabağ sorununun çözülmesinde sorumluluğu onlar taşıyor”.²³⁹

Daha sonra Putin, Azerbaycan ziyareti sırasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında olan Dağlık Karabağ sorununun çözümünüyle ilgili Aliyev'le müzakereler yapmıştı. Ülke liderlerinin birlikte yaptığı görüşlerde Putin, Dağlık Karabağ sorununda Rusya'nın yapabildiği kadar tez bir zamanda çözülmesine çalışılacağını beyan etmişti. Ayrıca Putin, 2000 yılında Azerbaycan ve Ermenistan liderlerinin katılımıyla yapılan görüşte Dağlık Karabağ sorunun çözümünde Rusya'nın açıkladığı tutumun yürürlükte olduğunu bildirdi.

Tüm bu görüşlerden sonra Azerbaycan ve Rusya arasında olan Dağlık Karabağ sorunu çözümlenmişti. Bu görüşler sonucunda Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan liderleri arasında Dağlık Karabağ sorununun çözümünüyle ilgili görüşmelerin yapılmasına büyük etkisi olmuştu.

3.3.4. Rusya'nın Güney Kafkasya Politikasında Azerbaycan'ın Rolü

XX. yüzyılın sonlarında Rusya hükümeti yüksek rütbeli temsilcileri Kuzey-Batı-Asya ve Amerika ülkelerine zaman zaman gönderiyordu. Bakmayarak ki, Amerika bu ülkelerde güçlü kuvvetlere sahipti.²⁴⁰

²³⁹ İ. S. İvanov, **Novaya Rossiyskaya diplomatiya; Desyat let vneşney politiki strani** (Rusya'nın yeni diplomasisi; Ülkenin dış politikasının on yılı), Moskova yayınları, 2002, s. 115.

Rusya ve Azerbaycan arasında ilişkilerin soğumasına Çeçenistan sorunu neden olmuştu. Çeçenistan 1 Kasım 1991 tarihinde Rusya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmişti. Rusya ve Çeçenistan arasında savaştan dolayı Azerbaycan ve Rusya arasında sınırlar kapatılmıştı. Bu da her iki ülke arasında ticaretin azalmasına neden oldu.

1993 yılında Azerbaycan'ın o dönemki İçişleri Bakanı İskender Hemidov'a karşı devlet malını benimseme suçundan mahkemeye çıkarılmıştı. Belirlenmişti ki, devlet bütçesinden yüz elli bin dolar askeri mühimmat alınması için Çeçenistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Cever Dudayev'e vermiş. Bu Azerbaycan'ın eski Cumhurbaşkanı Elçibey'in emriyle gerçekleştirilmişti. Buna cevap olarak Dudayev, Azerbaycan'a onun yürüttüğü politikayı desteklediği ile ilgili telgraf göndermişti.²⁴¹

1994-1996 yıllarında Çeçen-Rus savaşından dolayı Rusya ve Azerbaycan sınırlarında kontrolünü arttırılması yönünde Rusya liderleri talimat verdi. Rusya'nın Sınır Kuvvetleri Komutanı Nikolayev'in Şubat 1996 tarihinde Azerbaycan'a ziyareti etmişti. Nikolayev'in Aliyev'le görüşleri sonucunda iki ülke arasında sınırların ortak korunması yönünde anlaşma imzalamıştı. Aliyev, Azerbaycan ve Rusya arasındaki bu anlaşmanı sınırların yüksek düzeyde korunacağını ve Rusya'ya yabancı gücün girmemesi için gerekli önlemlerin alınacağını bildirmişti.²⁴² Daha sonra ise Çeçenistan ve Rusya arasında imzalanan Hasavyurt anlaşması Rusya ve Azerbaycan arasında olan bazı sorunları aradan kaldırmıştı.

Ekim 1997 tarihinde Çeçenistan dövüşçülerinin lideri M.Udugov, eğer Rusya Çeçenistan'la devletlerarası anlaşmalar imzalamazsa Çeçenistan Azerbaycan'la birleşeceğini vurgulamıştı. Aynı zamanda Udugov, İslam askeri gruplarının ikinci planı Dağıstan'dan sonra Karabağ'ı azat etmek olduğunu bildirmişti.²⁴³

Kuzey Kafkasya bölgesinde olan olaylar Rusya'nın uluslararası terörizmle mücadele gerektiğini bildirerek Çeçenistan'a saldırılar etmişti. Rusya, uluslararası

²⁴⁰ Ağalar Abbasbeyli, **Kafkas Geostrategiya Mekanında**, Bakü, Azernesr yayınları, 2003, s. 161.

²⁴¹ **Nezavisimaya** gazete, 10 Mart, 1992.

²⁴² Hasan Kuliye, "Rusya'nın Azerbaycan Stratejisi", **Avrasya Dosyası**, Kış 1996, cilt3, sayı 4, s. 201.

²⁴³ Alla Alekseevna Yazkova, **Gosudarstva Zakavkazya i Rossiya (problemi yujnih rubejey Rossii)** (Transkafkasya'nın Devletleri ve Rusya (Rusya'nın Güney sınırlarının sorunları)), Moskova yayınları, 1998, s.52

terörizmle mücadelede Azerbaycan'dan destek istemişti. Aynı zamanda Rusya, Azerbaycan'ı Çeçenistan'a destek verdiği için suçlamıştı.

Rusya liderleri 31 Ağustos 1999 tarihinden itibaren Moskova'da olan patlamalar ve Rusya'nın bazı kentlerindeki terör eylemlerinin ardından güvenlik gerekçisi ile alınan önlemler çerçevesinde, özellikle “çornılara” karşı ciddi önlemler alınmıştı. Bunlar görüldüğü an polis tarafından kontrol edilmiş, gözaltına alınmış ve sınır dışı edilmişlerdi. Rusya'da Azerbaycanlılara yönelik baskılar ve Azerbaycan'a yönelik haksız suçlamalara Zakatala'daki bombalama olayı da eklenince bu konuda açıklamalarda bulunan AHC Partisinin Birinci Yardımcısı Ali Kerimov, Kuzey Kafkasya'daki olayların bir amacının da, Azerbaycan'ı bu olayların içine sürüklemek ve Rusya tarafının Avar ve Lezgi bölücülerini silahlandırması bu planın bir parçası olduğunu ifade etmişti.²⁴⁴ Tüm bu olaylar iki komşu ülkenin arasında olan ilişkilerin ilerlemesinin karşısını alıyordu.

Rusya, Kuzey Kafkasya'daki olayları Azerbaycan'ın da desteklemesi için Rusya'nın Dışişleri Bakanı İgor İvanov 2 Eylül 1999 tarihinde Bakü'ye ziyareti sırasında yaptığı görüşmelerdeki açıklamada, “Rusya'nın Azerbaycan gibi bölgede istikrar ve güvenlik istediğin, fakat Dağlık Karabağ, Abhazya ve Kuzey Kafkasya sorunlarının bunu engellediğini, sorunların ortak bir işbirliği içinde çözülmesi gerektiğini” bildirmişti. Aliyev de, gerek Kuzey, gerekse Güney Kafkasya'daki sorunların çözümünde Rusya ile aynı düşüncede olduğunu vurgulamıştı. Rusya'nın bölge ülkelerinden terörizmle mücadelede destek istemesi, İvanov'un Bakü ziyaretinden sonra Yeltsin'le görüşmesi sonrası yaptığı açıklamada da bildirilmişti. Aynı zamanda Putin, aynı yılın 15 Eylül tarihinde BDT Savunma Bakanları Toplantısındaki konuşmasında “terörizmin ve radikalizmin uluslararası boyut kazandığını bunun işbirliği ile önlenebileceği bu anlamda Rusya'nın Güney Kafkasya Cumhuriyetleri ile ortak tutumunun belirlenmesi istediğini” belirtmişti.²⁴⁵

Daha sonra Putin'in Azerbaycan'a ziyareti sırasında çeçen örgütleri kapatılmıştı. Hayırsever adı altında Çeçenistan'da yasa dışı silahlı gruplaşmaların

²⁴⁴ Nazım Cefarsoy, “Eyelet Merkezi düzeyinde eşit statüye: a.g.e.” s. 39.

²⁴⁵ Mustafa Hacıbeyli, “Putin Azerbaycan ve Gürcistan'dan yardım istiyor”, **525-ci** gazete, 17 Eylül, 1999.

yanarına yardım eden bazı vakıflar da kapatıldı. 2001 yılının sonunda 2000-2001 yıllarında Rusya'ya karşı savaşan Azerbaycan vatandaşları mahkemeye çıkarıldı. Azerbaycan ve Rusya arasında liderlerin görüşmesi sonucunda Azerbaycan'daki çeçen dövüşçüleri Moskova'ya verilmişti. Dubrovka'da tiyatro merkezindeki terörden sonra Bakü'de Çeçen Medeniyeti Merkezi kapatılmıştı. Rusya'nın Azerbaycan'daki elçisi Ryadov bunu olumlu karşılamıştı. İçkerya liderlerinin da söyledikleri gibi Çeçenistan'ın Azerbaycan'da çalışması zamanla zorlaşıyordu.²⁴⁶

Rusya ve Azerbaycan Çeçenistan'a taşınmasında Azerbaycan sınırlarından transit ülke gibi kullanılmasına karşı birlikte önlemler görmeye başlamıştı. Bu alanda Azerbaycan'ın Rusya ile çalışması gerekiyordu. Bu nedenle de Rusya, Azerbaycan vatandaşlarına yönelik vize durduruldu. İki ülke arasında vize durdurulması Azerbaycan vatandaşları için çok önemliydi. Çünkü yeteri kadar Azerbaycanlı Rusya'da çalışıyordu.

Böylece Rusya'nın Kafkasya'daki olaylarda üstünlüğü ve Azerbaycan'ın bu üstünlük için Rusya yardım etmesi, Rusya'nın BDT çerçevesinde ilişkilerini geliştirme girişimlerini ve Aliyev'in bu girişimleri desteklemesi, terörizme karşı birlikte savaşması Rusya ve Azerbaycan arasında Kafkasya'daki olaylardan ortaya çıkan sorunların aradan kalkmasına neden olmuştu.

3.3.5. Hazar'ın Statüsüne Rusya ve Azerbaycan'ın Etkisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından Hazar çevresindeki ülkelerin sayısı beş olmuştu. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla Hazar'ın statüsü ile ilgili farklı öneriler ortaya çıkmıştı.

1991 yılında Azerbaycan'da beş gün devam eden Hazar'ın statüsü üzerine yapılan birinci uluslararası konferansta en büyük gölün korunması ve onun çevreyle ilgili durumunun normalleşmesi ve ondan gelecekte nasıl kullanılacağı gibi önemli

²⁴⁶ **Nezavisimaya** gazete, 14 Ocak, 2002.

sorunlar müzakere olunmuştu. Katılımcı devletler Hazar havzası hakkında kompleks programı hazırlanması kararını almıştı. Bu programda Hazar Şurasının kurulması, bölgesel vakfın kompleks olunması, uluslararası örgütlerin Hazar'ın statüsüne yardım için katılması önem taşıyordu.²⁴⁷

Hazar donanmasının Azerbaycan ve Rusya arasında bölünmesinden sonra Rusya'nın payına düşen hisse Haştarhan'a taşındı ve Yeltsin, Rusya'nın Hazar sınırlarına çıkışı olan eski birlik devletleri ile ilişkilerin olumlu olduğunu bildirmişti. Yeltsin daha sonra Hazar'la ilgili Rusya'nın yakın gelecekteki bölge devletleri ile sınırların belirlenmesi için farklı anlaşmalar imzalamak istediklerini bildirmişti.²⁴⁸

Rusya, Hazar'ın bölge devletlerin ortak mülkiyeti olduğunu değerlendirmişti. Ancak Rusya Federasyonu'nun iddiasını ekolojik sebepler durduruyordu. Bölge devletleri tarafından ayrılıkta ekonomik amaçla kullanılmasının kısa dönemde ekonomik katkı sağlanmasına karşın hassas ekolojik dengesi nedeniyle uzun vadede telafisi olmayan etki yapacağını iddia etmişti. Tüm görüşmelerde taraflar arasında farklı düşüncelerden dolayı hiçbir sonuca varılmamıştı.²⁴⁹

1994 yılının başlarından itibaren Azerbaycan'la görüşmelerini sürdüren Batılı şirketler bir taraftan da Hazar'ın Azerbaycan'a ait bölgelerinde araştırmalarını devam ettiriyordu. Bu görüşlerden rahatsız olan Rusya, 5 Nisan 1994 tarihinde BM'ye gönderdiği belgede Hazar'da tek taraflı yapılan girişimlerin uluslararası sorumluluğun ihlali olduğu ve bu durum devam ederse Rusya'nın gerekli önlemler alma hakkının olduğunu bildirmişti.²⁵⁰

Uzun süren müzakerelerden sonra 20 Eylül 1994 tarihinde dünyanın sekiz ülkesinden on üç petrol şirketiyle ADPŞ arasında imzalanmış uluslararası önemli "Asrın Anlaşması" Hazar'ın statüsü meselesinde yeni dönemin başlamasına neden oldu. Azerbaycan, Rusya'nın "Lukoil" şirketinin % 10 oranlık katılımına karşılık bir

²⁴⁷ Sinan Hasanov, **Devletlerarası İlişkilerde Hazar'ın Statüsü Meselesi**, Bakü, ELM yayınları, 2002. s. 40.

²⁴⁸ **Azatlık** gazetesi, 12 Ekim, 1992.

²⁴⁹ Hikmet Babaoğlu, **Azerbaycan Uluslararası İlişkilerin Aktörü Gibi**, Bakü, ELM yayınları, 2007, s. 297.

²⁵⁰ **Nezavismaya** gazetesi, 10 Nisan, 1994.

değişiklik göstermedi. Bundan rahatsız olan Rusya, bu anlaşmayı tanımadığı hakkında resmi beyanat vermişti. Tüm bu olaylardan dolayı Rusya'nın Dışişleri Bakanı Kozirev, Başbakan Çernomirdin'e yazdığı mektupta Azerbaycan ve Rusya arasında olan ticari ekonomiye yeniden bakılmasını talep ediyordu.²⁵¹

Zamanla Hazar'ın statüsü ile ilgili sorunlar daha da artmıştı. Sonuçta Azerbaycan tarafı Hazar'ın statüsü ile ilgili ileri sürdüğü konsept aşağıdaki gibi belirlenmişti:²⁵²

- Hazar sınır gölüdür.
- Hazar orta hat prensibi üzere milli sektörlere bölünmelidir.
- Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi eski SSCB'nin iş deneyimine ve o dönemki bölüştürmeye esaslanmalıdır.
- Bu bölüştürme artık mevcut olduğundan bölge devletleri statüsü belirginleştirilmezden önce kendi milli sektörlerinde çalışabilir.

Azerbaycan'ın bu tutumuna karşı Rusya, İran ve Türkmenistan farklı sistem ileri sürmüştü:

- Hazar unikal kapalı su havzasıdır.
- Milli sektörler önceki tekliflerle on iki, şimdiki tekliflere göre ise kırk beş milden çok olmamalıdır.
- Hazar'ın milli sektörlerinin orta hissesinde bütün jeoloji keşfetme ve petrol-gaz hasılatı beş Hazar çevresindeki ülkelerin katılımıyla onaylanmalıdır.
- Hazar'ın statüsü belirginleşmemiş devletlerin burada çalışma işleri yürütülmesi doğru değildir.

1995 yılının sonlarında ireli sürülen bu tekliflerde meraklı yön odur ki, Rusya 1993-1995 yıllarında Hazar'ın statüsü müzakere edilirken çevre ülkeler için sınır gibi

²⁵¹ Ağalar Abbasbeyli, **Uluslararası İlişkilerin Prognozlaştırılmasının Nazarı Sorunları**, Bakü, Şirvan yayınları, 2006, s. 215.

²⁵² Ali Gasanov, **Azerbaydjan v Sisteme Mejdunarodnih i Regsonalnih Organizatsiy** (Uluslararası ve Bölgesel Örgütsel Sisteminde Azerbaycan), Bakü, ELM yayınları, 1999, s. 231.

üç defa farklı yönde sahil etrafı teklif etmişti. Eğer 1993 yılında o on iki deniz mili tutumundaydıysa daha sonra bu yirmi deniz mili ve sonuçta kırk beş deniz miline kadar arttı. 370 bin km² olan Hazar'ın 70000 km² Azerbaycan'ın, 80000 km² Türkmenistan'ın, 60000 km² Rusya'nın, 105000 km² Kazakistan'ın ve 55000 km² ise İran'ın payına düşüyordu.²⁵³

Eylül 1996 tarihinde Azerbaycan ve Kazakistan önemli bir ortak bildiri yayınlamıştı. Bu bildiriye göre, taraflar sahip oldukları sektörlerde mineral ve biyolojik zenginlikleri kullanma konusunda karşılıklı tanıma yoluna gitmekteydi. Bu, bildiriden sonra Rusya, İran ve Türkmenistan'ı da yanına alarak bir öneri sunmuştu. Önerilen tasarıya göre kırk beş millik milli bölgelerin ötesinde kalan yerlerin çevre ülkelerinin ortak mülkiyeti ve kullanımı olacaktı. Bu çerçeveye biyolojik ve mineral kaynaklar da dahiliydi.²⁵⁴

3 Temmuz tarihinde Aliyev "Kazakistanhazarşelf" şirketinin Başkanı Baltabek Kuandikov'la görüş geçirmişti. Görüş sırasında Kuandikov, "Hazar'ın statüsünde Kazakistan'la Azerbaycan'ın tutumunun aynı olduğunu olumlu hal gibi değerlendirdi ve zenimce diğer çevre ülkelerinin de Azerbaycan'ın tutumuna katılacak, çünkü bu tutum uluslararası standartlara uygun geldiğini" dedi. Aliyev, her iki devlet arasında ilişkilerin güçlenmesinin gerekliliğini vurgulamış ve Kazakistan'ın objektif kanaatini yüksek değerlendirmişti.²⁵⁵ Genellikle Hazar'ın statüsü hakkındaki müzakereler çevre ülkeleri arasında her yıl yoğunlaşıyordu. Farklı idare ve bakanlıklar düzeyinde, hatta devlet liderlerinin görüşü ile yürütülen müzakerelerde Azerbaycan karşı tarafın Hazar'ın sektörlere bölünmesi prensibindeki düşüncesine olumlu etkisi olmuştu.

28 Ocak 1998 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Moskova'ya ziyareti sırasında Hazar'ın statüsü sorunu bir daha ele alınmıştı. Bu, konuda uzlaşma sağlayan iki ülke yetkilileri bir dostluk anlaşması imzalamıştı. Aynı zamanda bu belge Hazar'ın statüsü konusunda yapılmış ilk resmi belge özelliği taşıyordu. Çevre ülkeleri bu belgeye farklı yaklaşmışlardı. İran, anlaşmaya karşı

²⁵³ Gasan Gasanov, **H.Aliyev Azerbaijan Oil in the World Policy**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997, s. 365-366.

²⁵⁴ Sinan Hasanov, **a.g.e.**, s. 73.

²⁵⁵ **Azerbaycan** gazetesi, 4 Haziran, 1997

çıkılmış, Azerbaycan ise her zamanki gibi hem deniz dibinin, hem de su havzasının tüm egemenlik konularını içerecek milli sektörlere bölünmesinden yana olduğunu belirtmişti.²⁵⁶

16 Ekim 2000 tarihinde Rusya'ya ziyaret eden Azerbaycan Dışişleri Bakanı Vilayet Guluyev Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov'la yaptığı görüşte müzakere konusu Hazar'ın statüsü sorunu olmuştu. Görüşme sırasında Azerbaycan'la Rusya'nın Hazar'ın statüsü sorununda düşünceleri öncekinden daha da yaklaşmış ve özellikle Rusya tarafı çevre ülkelerinin bu sorunda oy birliği ile kararı kabul etmesi için çalışıyordu.

Azerbaycan'a resmi ziyaret etmiş Putin'in Aliyev'le görüşmelerinde diğer meselelerle birlikte Hazar'ın statüsü sorunu da müzakere edildi. Bu ziyaret Hazar'ın statüsünün çözümü yönünde özel bir meselenin başlangıcı gibi değerlendirildi. Putin, birkaç yıldır Hazar'ın statüsünde ciddi sorunun olduğunu ve bu alanda ilerlemenin çok ağır gittiğini bildirmişti.²⁵⁷

Hazar'ı işbirliği hakkında beyanatta Hazar'ın statüsü ile ilgili yeni fikirler ileri sürülüyordu. Bilindiği gibi 1982 yılında kabul edilmiş BDT'nin deniz hukuki konvansiyonuna ilave edilmiş kapalı deniz konvansiyonunun 122 ve 123 maddeleri çevre ülkelerini ekonomik işbirliğine çağırıyordu.²⁵⁸

Her iki ülkenin liderleri 26 Şubat 1921 tarihinde imzalanmış Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile İran arasında anlaşma ve 25 Mart 1940 tarihinde imzalanmış Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile İran arasındaki ticaret ve Denizcilik hakkında anlaşmaya istinat ederek ve Hazar'da oluşum tapmış deneyimi göz önünde bulundurarak uluslararası hukukun genel prensip ve normlarına esaslanarak aşağıdakileri beyan etti:²⁵⁹

²⁵⁶ R.Mammadov, "Sovremenniy mejdunarodnyy pravovoy status Kaspiyskogo morya: politika, diplomatiya i pravo"(Hazar Denizi'nin Çağdaş Uluslararası Statüsü), **Pravo i politika** dergisi, N: 3, 2001, s. 24.

²⁵⁷ Olga Salamanova, "Putin'in Azerbaycan'a ziyareti uğurla sonuçlandı", **Azerbaycan** gazetesi, 17 Ocak, 2001.

²⁵⁸ Eldar Aliyev, "Rusya-Azerbaycan İlişkilerinde Yeni Dönem", **Azerbaycan** gazetesi, 26 Ocak, 2001.

²⁵⁹ Ramiz Mehtiyev, Ali Hasanov, **a.g.e.**, s. 41-42.

- Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu onaylıyor ki, Hazar'ın yeni hukuki statüsünün işlenip hazırlanması Hazar çevresindeki ülkelerin onayı ile hazırlanmalıdır.
- Taraflar Hazar'ın statüsü hakkında konvansiyon üzere beş taraflı müzakere sürecinin aktifleşmesine birlikte yardım gösteremeye hazır olduklarını bildirdiler.
- Hazar'ın statüsünde diğer sorunların gelecek zamanlarda müzakere edilmesi öngörülüyor.
- Azerbaycan Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu gerekli hazırlıktan sonra beş çevre ülkelerinin yüksek düzeyde görüşünün yapılması, Hazar bölgesinde işbirliğini güçlendirilmesi ve Hazar'ın statüsüne yeniden bakılması gerekli olduğunu bildirdiler.

Daha sonra ise 23 Ocak 2002 tarihinde Moskova'da çevre ülkelerinin temsilcileri Hazar'ın statüsünün çözümüyle ilgili daha bir toplantı geçirdi. Moskova'da Hazar'ın hukuki sorunlarının çözümü için uluslararası konferans başlamıştı. İki gün süren konferansta çevre ülkelerinin Dışişleri Bakanı yardımcıları, ABD Devlet Departmanının temsilcileri, yürütücü petrol-gaz şirketlerinin işçileri ve uzmanları katılmıştı. Konferansta İran, 1921-1940 yıllarında SSCB ve İran arasında imzalanan anlaşmaların hukuki kuvvete sahip olduğunu bildirerek çevre ülkelerinin karar kabul ederken bu anlaşmanın maddelerini göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurguluyordu. Azerbaycan tarafı ise adı geçen SSCB-İran anlaşmasının yeni realitelere cevap vermediğini bildirmişti.²⁶⁰

Hazar'ın statüsünde çevre ülkelerinin tutumuna gelince her ülke farklı bir politika izlemişti. Hazar statüsünde Rusya, üç farklı politika yürütmüştü. Rusya, ilk başlarda Hazar'ın statüsünde 20 millik kıyı dışındaki su kitlesinin ve deniz tabanının ortak kullanılması politikası yürütmüştü. 1998 yılına geldikte ise Rusya'nın politikası

²⁶⁰ Z. Seferoğlu, "Hazar'ın hukuki statüsü nasıl olmalı", **Yeni Müsavat** gazetesi, 27 Şubat, 2002.

deniz tabanının eşit uzaklık ilkesine göre bölüştürülmesi ve su kütlesinin ortak kullanılması şeklinde değişmişti. 1998 yılından sonra Rusya başka bir politika izleyerek bölgede kendi siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Örnek olarak 1998 yılında Kazakistan'la, 2001 yılında ise Azerbaycan'la yapılan anlaşma gösterilebilir.

Rusya'nın 1998 yılına kadarki tutumu aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:²⁶¹

- Rusya, İran'a doğrudan ulaşmak için tek yol olan deniz yolunu koruyacak;
- Askeri gücünü kullanarak Orta Asya Cumhuriyetlerinin Kafkasya üzerinden Batıya ve bu kapsamda Türkiye'ye ulaşması üzerinde denetimini kuracaktı.
- Ortak kullanım alanındaki olanakların kullanılması çevre ülkelerin ortak kararı ile olacağından Kazakistan ve Türkmenistan petrol ve doğal gazın deniz dibiyle Azerbaycan üzerinden bastıya taşınması konusunda belirleyici konuma gelecek;
- Batılı devletlerin bölgeye büyük yatırımlar yaptıktan sonra, Rusya'nın bölgeye müdahalesini engelleyici olmalarına fırsat vermemek için bu yatırımları engelleme imkanı kazanacak.

İran'ın da tutumunu Rusya'nın ilk başlardaki tutumuyla aynıydı. İran da Hazar'ın bölünmesine karşı çıkıyordu. İran, Orta Asya ve Transkafkasya'da Batılı şirketlerin siyasi varlığının ortaya çıkmasını istemiyordu. 1998 yılına kadar Hazar'ın statüsü konusunda Rusya ile aynı görüşte paylaşan İran, Rusya-Kazakistan anlaşmasına karşı çıkıyordu.²⁶² Rusya ve Kazakistan anlaşmasından sonra Hazar'a ilişkin politikasında yalnız kalan İran bu konudaki tutumundan bazı değişiklikler yapmıştı. Böylece İran Haziran 2000 tarihinde Tahran'da yapılan ECO Zirvesinde Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak, bölge devletleri arasında ortaklaşa bölünmesini teklif etmişti.

²⁶¹ Kamran İnan, "Rusya'nın Kafkasya Politikası", **Avrasya Dosyası**, Cilt 1, sayı 1, ilkbahar 1994, s. 26.

²⁶² **Zerkalo** gazetesi, 11 Temmuz, 1998.

Mayıs 2003 tarihinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan Hazar konusunda orta hat yöntemine dayalı üç taraflı bir anlaşmayı yürürlüğe soktular. Bu yöntemle göre, ekonomik bölgelerin genişliği, devletlerin kıyı çizgilerinden paralel ve eşit uzaklıkta olan orta bir hattın çizilmesi yoluyla çözümlendi. Ekonomik bölgelerin uzunluğu ise denizin milli sektörlere bölünmesi suretiyle, devletlerin kıyıları boyunca orantısal olarak hesaplandı. Anlaşma Hazar'ın kuzeyinde resmi bir uzlaşmayı ortaya çıkardı. Hazar'ın kuzey devletlerinin bu anlaşmasına ilişkin Türkmenistan ve İran, anlaşmaya karşı çıkmışlardı. Bu nedenle de Türkmenistan ve İran Hazar'ın güney sektörünün taksimine ilişkin bir anlaşma imzalamıştı.²⁶³

Nisan 2004 tarihinde Hazar çevresindeki ülkelerin dışişleri bakanlarının bir araya gelmelerine rağmen toplantıda anlaşmaya ulaşılmadı. Benzer şekilde Ocak 2005 tarihinde Hazar'ın hukuksal statüsü üzerinde taslak bir sözleşme için Hazar devletlerinin toplantısı da bir ilerleme kaydedilmeden sonuçlanmıştı.²⁶⁴

Uzun süreden sonra Ekim 2007 tarihinde İran'ın Tahran şehrinde Hazar çevresindeki ülkelerin liderleri Hazar'ın statüsü ilgili toplantı geçirmişlerdi. Toplantı sonunda çevre ülkeleri bildiri imzaladı. Ancak Hazar'ın statüsü konusunda yine çevre ülkelerinin liderleri bir uzlaşmaya varmamıştı.²⁶⁵ Sonuç olarak bugün gelinen noktada Hazar havzasının kuzeyinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın, güneyinde ise İran ve Türkmenistan'ın bulunduğu Kuzey-Güney anlaşmazlığı mevcuttu.

Azerbaycan, Hazar'ın statüsü ile bağlı "sınır gölü" ve "açık deniz" görüşü ileri sürmüştü. İlk olarak Azerbaycan tarafı Hazar'ın bir sınır gölü olarak değerlendirilmesinden ve bölge devletleri arasında tüm egemenleri içerecek şekilde bölünmesinden yanaydı. Bu öneri kendi bölgesinde petrol ve gaz zengini olması nedeniyle Kazakistan da Azerbaycan'ı destekliyordu. Azerbaycan böyle bir paylaşmanın dünya örneklerinde de bulunduğunu öne sürmekteydi.²⁶⁶ Daha sonra Rusya ve Azerbaycan arasında Hazar'la ilgili imzaladıkları beyanname deniz

²⁶³ Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", **OAKA**, Cilt 3, Sayı 5, 2008, s. 32.

²⁶⁴ **A.e.**, s. 33.

²⁶⁵ Letif Hasanlı, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Bölge ve Diğer Devletlerin Rolü", <http://www.gamoh.biz/habergoster.asp?id=259> (21.05.2009.)

²⁶⁶ Elnur Soltan, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. Çizilmeyen Sınırlar", **Stratejik Analiz**, cilt 12, sayı 13, Mayıs, 2001, s. 68.

yatağının ortak hat boyunca bölge devletleri arasında bölünmesinin ortak kullanımını öngörüyordu.

Türkmenistan, Hazar'ın statüsü tartışmalarının başlamasından sonra sabit bir politika izlemişti. İlk önce Hazar'ın Azerbaycan ve Kazakistan gibi sektörlerle bölünmesi görüşünü savunmuştu. 1996 yılında ise Türkmenistan Hazar'ın kırk beş millik milli sektörlerle bölünmesi ve diğer kısımlarda bölge devletleri arasında ortak kullanımından yana olduğunu beyan etmişti.²⁶⁷

1998 yılına kadar Azerbaycan'la benzer görüşleri paylaşan Kazakistan da Azerbaycan gibi, Hazar'ın ulusal sektörlerle bölünmesini savunmakta ve ortak mülkiyete şüphe ile bakmaktaydı. Daha sonra ise Rusya ile Hazar'ın kuzey kısmında deniz tabanının bölünmesi konusunda bir anlaşma imzalayarak kendi sektöründe bulunan zenginlikleri kullanma şansı elde etmiştir.

Uzun zamanki gelişmelere dikkat ederek Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan'ın statü ve Hazar'ın paylaşımı konusunda önemli anlaşmalar imzalandığı, kendi aralarındaki sınırları belirlediği görülmektedir. İran ve Türkmenistan bazen üst üste düşen bazen de farklı nedenlerle bu türden anlaşmalara şimdilik yanaşmamaktadırlar.

²⁶⁷ Elhan Şahinoğlu, "Status ve Marşrut Belası", **Yeni Müsavat** gazetesi, 15 Kasım, 1997.

SONUÇ

Başarısızca yapılan ekonomik reformlar, yeniden yapılanmanın tetiklediği ulusalcılık hareketleri ve birlik içerisinde çıkan çatışmalar sonunda Sovyetler Birliği çökmüştü. Gorboçov'un 30 Mayıs 1989 tarihine Halk Temsilcileri Konseyinin Başkanı seçilmesiyle demokratikleşmenin yolu olarak benimsenmiş olan yeniden yapılanma gereği farklı siyasi örgüt ve birlikler kurulmuştu. 16 Temmuz 1989 tarihinde Azerbaycan'da ulusalcılık görüşüne sahip olan güçler AHC'ni kurmuştur. AHC'nin radikal ulusal mücadelenin taraftarı olmasının nedenlerinden biri 1988 yılının sonlarına doğru SSCB'nin diğer üyesi olan Ermenistan'la çıkan ve sonraları daha da alevlenen Karabağ sorunu olmuştur. Diğer bir nedense 19 Ocak 1990 tarihinde Sovyetler Birliği ordusunun askerlerinin Bakü sokaklarına girerek 20 Ocak tarihinde başkentte amansız katliam yapmalarıdır. Bu nedenlerden dolayı Azerbaycan'da zaten çökmekte olan birliğin otoritesi devam edemezdi.

Bu yüzden 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Yüksek Sovyet'in kararıyla Azerbaycan üniter, anayasal, hukuki ve bağımsız bir cumhuriyet ilan edilmişti. Azerbaycan için bağımsızlığın ilk yıllarında ülkenin iç ve dış politikasını geliştirmek çok zor olmuştu. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesi Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkileri zorlaştırdı.

Azerbaycan tarafından bağımsızlık sözleşmesi Azerbaycan Merkezi Komünist Partisi Komitesinin Birinci Sekreteri Ayaz Mütellibov tarafından imzalanmıştı. Bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra Ayaz Mütellibov Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Daha önceleri Sovyetler Birliği'nde almış olduğu görevlerden dolayı devletin dış politikasını ya Rusya Federasyon'unun dış politikasına yakın ya da doğrudan eski merkezle ortaklık ilişkileri boyutunda yürütüyordu. Mütellibov, Dağlık Karabağ savaşı sırasında Azerbaycan'ın toprak

bütünlüğünü korumak için ordu kurulmasını istememesinden dolayı ülkedeki bağımsızlık yanlıları tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. Mutellibov'un Rusya'ya yakın bir politika izlemesi ve üzerine eklenen 26 Şubat 1992 tarihindeki Hocalı katliamı ülkede siyasi sorunlara neden olmuştu. Azerbaycan'da yapılan gösteriler sonucunda Mütellibov istifa etmişti.

Mütellibov'un istifasından sonra 7 Haziran 1992 tarihindeki seçimlere kadar ülkeye başkanlık eden Meclis Başkanı Yakup Mammadov'un İran'la yakınlaşması ve birkaç ay içerisinde ekonomik ilişkiler kurması, Rusya'yı Azerbaycan'la ilişkiler kurmaya zorlamıştı. Şöyle ki aynı yılın Nisan ayında Rusya Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan 108. devlet olmuştu. Daha Ekim 1991 yılında Ermenistan'ı tanıyan ve destek veren Rusya, Azerbaycan'ın Kafkasya'dan vazgeçilmez olduğunu kabullenmesi zaman aldı.

Mutellibov'un yürüttüğü politikadan dolayı devlet başkanlığı seçiminde AHC lideri Ebulfez Elçibey cumhurbaşkanı seçildi. Mütellibov'un Rusya yönlü izlediği politika Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkiler kısmında olsa yumuşatmıştı. Fakat Elçibey iktidara geldikten sonra Sovyet Ordusunun ülkeden çıkarılması ve kalan silahların Azerbaycan'a verilmesi kararı Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkileri yeniden çıkmaza soktu. Rusya, bu talebi gerçekleştirmek zorunda kalsa da Ermenistan'a desteğini artırdı.

AHC iktidara geldikten sonra Azerbaycan'ın iç ve dış politikasında farklı politika izledi. Elçibey'in yürüttüğü dış politikada temel hedef bağımsızlığın korunması ve ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak olmuştu. Bu nedenle de AHC iktidarı ilk başlarda Azerbaycan ve Rusya arasında oluşan sorunlardan dolayı Rusya'dan uzaklaşarak Batı ülkeleriyle, özellikle Türkiye ve ABD'ye yaklaşma politikası yürütmüştü. Elçibey'in BDT'ye üye olmaması, Türkiye ve ABD ile sıkı ilişkiler kurmaya çalışması Rusya'nın tepkisine neden oldu. İlişkilerin kötüleştiğini gören Elçibey Rusya'yla ilişkiler kurmaya çalışsa da Rusya'nın buna karşılık vermemesi ülkeler arasında olan siyasi ve ekonomik ilişkileri daha da zorlaştırdı. AHC, Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynakları kullanarak ülke ekonomisini ve

siyasi sorunları çözme çabaları sonuç vermediğinden 4 Haziran 1993 tarihinde darbeye yüzleşmek zorunda kalmıştı.

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık kazandıktan sonra ülkenin istikrarını sağlamak için devletin ulusal çıkarlarını, jeopolitik tutumunu, ekonomik potansiyelini ve diğer güçlü devletlerin menfaatini göz önünde bulundurarak dış politika oluşturmalıydı. Ancak karmaşık siyasi, ekonomik, iç sorunlar ve devam eden Dağlık Karabağ savaşı ülkenin dış politikasını oluşturmamıştı. Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan yönetimi Rusya yönlü bir politika izlediyse de daha sonra iktidar değişimiyle göreve gelen AHC, Rusya'nın reel gücünü dikkate almayan bir dış politika izlemişti. Bağımsızlığın ilk yıllarında Mutellibov'un Rusya yanlısı politika izlemesi, AHC'nin Rusya'yı dışlayarak Batı yanlısı bir politika sürdürmesi ve Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini uygulaması iktidarlarını kaybetmekle sonuçlandı.

Azerbaycan'da yaşanan siyasi sorunlar ve Dağlık Karabağ savaşlarda Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi ülkede etnik çatışmalara neden oluyordu. Ülkede yaşanan siyasi krizden dolayı Bakü'ye davet edilen Aliyev 3 Ekim 1993 tarihinde devlet başkanı seçildi. Aliyev, göreve geldikten sonra Azerbaycan'ın dış politikasında iki farklı dönem oldu. Aliyev iktidarının ilk yıllarında Rusya'yı yatıştırma politikası sürdürmüş fakat sonra Rusya'nın Azerbaycan'daki çıkarlarını göz önünde bulundurarak Batı ile de sıkı ilişkiler kurmuştu.

Aliyev, Azerbaycan ve Rusya arasında bağımsızlık sonrası yaşana siyasi, ekonomik ve bu ilişkilere daha çok etkisi olan Karabağ savaşında ateşkesin sağlanması yönünde ilk adımı 1993 yılında Rusya'ya ziyaretiyle atmıştı. Aliyev, iki komşu ülke arasında olan sorunların aradan kaldırılmasını, daha önce yapılan yanlışları düzelteceğini, Rusya ile ilişkilerini güçlendireceğini ve BDT'ye üye olma isteğini bildirmişti. Ancak ilk başlarda Aliyev'in yürüttüğü dış politika olumlu olmamıştı. Bu nedenle de Aliyev Batı yönlü bir politika izlemeye başladı. Aliyev, Elçibey'in ABD, Türkiye ve diğer Batı ülkeleriyle yürütmeye çalıştığı politikasından farklı olarak Rusya'yı fazla incitmemeye özen göstermiş, Rusya'nın olası tepkilerini

dikkatli söylemleri, petrol anlaşmalarında Rusya'ya pay verilmesi ve Azerbaycan'ın Rusya ile ikili ve BDT çerçevesinde ilişkileri geliştirme biçiminde dengelemişti.

Aliyev, iktidarının ilk günlerinde Rusya yanlısı görünmekle birlikte, bu konuda özellikle Türkiye'nin taşıdığı endişelerin yersiz olduğu kısa sürede anlaşılmıştı. İlk günlerde Rusya'nın amacına uygun kararların özünde Aliyev, denge politikası gereği Rusya'yı karşısına almamak ve gelecekte uygulayacağı temel politikalar için ilk şart olan siyasi geleceğini belirlemişti.

Aliyev başlarda Azerbaycan ve Rusya ile anlaşmalar imzalamasına rağmen ülkeler arasındaki siyasi sorunların çözümünde adım atılamamıştı. Bu nedenle de Aliyev dış politikada değişiklik yaparak denge politikası izlemeye çalıştı. Azerbaycan lideri doğal kaynaklardan yararlanarak ve Rusya'nın çıkarlarını göz önünde bulundurarak ABD ve Türkiye ile sıkı ilişkiler kurmuştu. Batı yanlısı izlediği denge politikasının temeli "Asrın Anlaşması" olmuştu. Böylece Aliyev'in yürüttüğü petrol politikası ABD'nin Azerbaycan'a yönelik izlediği politikanın değişmesini sağlamıştı.

Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan'ın dış politikasını büyük ölçüde etkilemişti. Aliyev de Karabağ sorunun göz önünde bulundurarak güçlü ülkeler ve NATO kurumuyla ilişkiler kurarak hem Rusya ile durumu üst düzeyde dengelemeye hem de Karabağ sorunun çözümüne yönelik adımlar atmıştı. Aliyev iktidarı dönemi dünyanın birçok ülkesi ile sıkı ilişkiler kurmuş, uluslararası kurumlara üye olarak irtibata girmişti. 11 Eylül 2001 tarihindeki olaylar ülkelerin dış politikası yeniden düzenlemesine neden olmuştu. ABD'de olan 11 Eylül olaylarından sonra ABD Azerbaycan'a yönelik kabul edilen 907. Maddesinin uygulanmasının durdurulmasına karar vermişti. Nitekim ABD'nin teröre karşı savaşta Azerbaycan'ın da destek olması Rusya ile olan ilişkileri de üst düzeye çıkarmıştı. 11 Eylül olaylarında Azerbaycan'ın yürüttüğü denge politikası sonucunda ABD ve NATO'nun Karabağ sorununda tutumunun değiştiğini söyleyebiliriz. Azerbaycan'ın teröre karşı mücadelede ABD ile aynı görüşte olması ilişkilerin yalnız ekonomik boyutunu değil aynı zamanda siyasi boyutunu da değiştirmeye neden olmuştu.

Rusya’da iktidar değişimiyle Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkilerde de değişme ortaya çıktı. İki komşu ülke arasında işbirliği yönünde anlaşmalar imzalanırsa da siyasi anlamda hala önemli sorunlar vardı. Putin, iktidara geldikten sonra izlediği yeni güvenlik doktrini Rusya’nın menfaatlerine uygun olarak BDT’ye ye devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi, küresel ve bölgesel ekonomik ve siyasi yapılara Rusya’nın tüm haklarına sahip olarak katılması, yurtdışındaki Rusya vatandaşlarının hukuki hak ve menfaatlerinin korunması ve bu amaçla siyasi, ekonomik tedbirlerin alınması temel dış politika amaçları olarak ele almıştı. Putin’in izlediği yeni dış politika Azerbaycan ve Rusya arasında olan ilişkilerin zmne neden olduğunu söyleyebiliriz.

Putin’in 9-10 Ocak 2001 yıllarında Azerbaycan’a ziyaretini sırasında Aliyev’le yaptığı görüşmeler tarihi süreçte birbirine bağımlı iki komşu ülkenin arasında yeniden ilişkilerin düzelmesine neden olmuştu. İki lke liderleri arasında yapılan görüşmelerde Putin, BDT coğrafyasının en uzun süreli savaş olan Dağlık Karabağ savaşının üzümünde Azerbaycan ve Ermenistan olumlu sonuca varılması için ülke liderlerinin görüşlerin geçirilmesine yardım edeceğini bildirmişti. Nitekim 2003 yılında Azerbaycan ve Rusya arasında askeri işbirliği konusunda imzalan anlaşma Rusya’nın faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği sylenabilir.

Azerbaycan ve Rusya liderleri Azerbaycan’ın bağımsızlığının ilk yıllarından beri devam eden sorunların zmne yönelik politika izlemiş ve olumlu sonuca varılmıştı. Bu sorunlar içerisinde büyük önem taşıyan Sovyetler Birliği döneminden yapılan fakat sonra statüsü yönünde yaşanan GRİ sorunu 25 Ocak 2002 tarihinde zlerek iki komşu ülkenin işbirliğinin st düzeye karttığını söyleyebiliriz.

Sovyetler Birliği’nin kşyle, Hazar’ın statüsünde Azerbaycan ve Rusya arasında yaşana sorunlar Putin’in iktidara gelerek izlediği politika sonucunda sona ermişti. lke liderlerinin aynı görüşte olmaları Hazar statüsü sorunu ülkeler arasında zmlenmişti. İki lke arasında Hazar’ın statüsü sorunun üzülmesine rağmen Güney-Kuzey anlaşmazlığı halen devam etmektedir.

Genel olarak Azerbaycan-Rusya ilişkilerine baktığımızda iki komşu ülke arasında ilişkiler aşağıdaki ana çizgiler üzerine gelişmişti:

- İki yüzyıldan fazla bir zaman zarfında ister Rusya'nın içinde bir eyalet olarak, ister Rusya'yla aynı oluşumda eşit birer üye olarak, isterse de bağımsız devletler olarak komşuluk bazında, Rusya'nın Avrasya ve Güney Kafkasya politikası düzeyinde;
- Azerbaycan ve Rusya arasında petrol politikası düzeyinde;
- Azerbaycan ve Rusya arasında Hazar'ın statüsü düzeyinde;
- Askeri ve savunma alanında yaşanan sorunlar düzeyinde;
- Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra Rusya'yla ekonomik ortaklık düzeyinde;

Sonuç olarak, Aliyev'in iktidara geldikten Azerbaycan'ın dış politikasında yürüttüğü denge politikası ülkeler arasında ilişkileri normalleştirmeye çalışmıştı. Aynı zamanda Putin'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Rusya'nın dış politikasında Azerbaycan'ın önemi artmıştı. Böylece her iki ülkenin liderlerinin aynı yönde yürüttüğü politikadan dolayı karşılıklı ziyaretlerde olumlu sonuca varılmış ve tarihsel süreç içerisinde birbirine bağımlı hale gelen Azerbaycan ve Rusya arasındaki soğukluk ortadan kalkmıştı. Aliyev, denge politikası izleyerek Rusya başta olmakla ABD, Türkiye ve NATO kurumuyla sıkı ilişkiler kurmuştu.

Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilen İlham Aliyev de Haydar Aliyev'in temel olarak attığı denge politikasını izliyor. İlham Aliyev, Azerbaycan ve Rusya arasında olan siyasi sorunların çözülmesinden dolayı iki ülke arasında ilişkileri daha da üst düzeye çıkartmıştı. Rusya'da da iktidar değişimine rağmen yine Rusya dış politikasını değişmemiş aksine Azerbaycan ve Rusya ilişkilerinin güçlendirilmesi yönünde önemli projeler hayata geçirmişti. Halen de Azerbaycan ve Rusya arasında ilişkiler yüksek düzeyde devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abbas Piriyeu, **Siyasi Strategiya ve Milli Tehlukesizlik Problemi**, Bakü, BDU yayınları, 2002.
- Abbasbeyli Ağalar, **Kafkas Geostrategiya Mekanında**, Bakü, Azernesir yayınları, 2003.
- Abbasbeyli Ağalar, **Uluslararası İlişkilerin Prognozlaştırılmasının Nazarı Sorunları**, Bakü, Şirvan yayınları, 2006.
- Abdullayev Mahir, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Bakü, ABU yayınları, 2003.
- Abdullayev Mahir, **Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, Bakü, Mütercim yayınları, 1998.
- Abdullayev Mahir, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, 2. cilt, Bakü, Mütercim yayınları, 2000.
- Adres-kalendar Azerbaydjanskoy Respubliki na 1920 god** (Azerbaycan Cumhuriyeti'nde adresler ve takvim), Bakü yayınları, 1920.
- Alimirzoev H., **Azerbaydjanskaya derevnya za godı Sovetskoy vlasti** (Sovyet Hakimiyeti yıllarında Azerbaycan), Bakü yayınları, 1963.
- Aliyev Ebulfez, **Bu benim taleyimdir**, Bakü yayınları, 1992.
- Aliyev Haydar, **Bağımsızlığımız Ebedidir**, 1. Kitap, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997.
- Aliyev Haydar, **Azerbaycan Uluslararası Alemde**, cilt 1, Bakü yayınları 1995.

- Aliyev Haydar, **Azerbaycan Petrolü Dünya Politikasında**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997.
- Aliyev İğrar, Maharramov Elmar, **Azerbaycan Cumhuriyetinin Devlet sembolleri**, Bakü, Nurlan yayınları, 2000.
- Andriyanov Viktor, **Gaydar Aliyev** (Haydar Aliyev), Moskova, Molodaya Gvardiya yayınları, 2006.
- Atmaca Tayfun, **Yirminci Yüzyılın sonunda Azerbaycan ve Türkiye Münasebetleri (1993-1999)**, Ankara, 1999.
- Azimli Azer, **Azerbaycan Komünist Partisi'nin Tarihi**, Bakü yayınları, 1958.
- Babaoğlu Hikmet, **Azerbaycan-NATO İlişkileri**, Bakü, Adiloğlu yayınları, 2001.
- Babaoğlu Hikmet, **Azerbaycan Uluslararası İlişkilerin Aktörü Gibi**, Bakü, ELM yayınları, 2007.
- Bünyadov Ziya, **Azerbaycan Tarihi**, Bakü, Azerbaycan Devlet Yayınları, 1994.
- Cafarsoy Nazim, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Ankara, ASAM yayınları, 2001.
- Cafersoy Nazım, **Eyalet-Merkezi düzeyinde eşit statüye: Azerbaycan-Rusya ilişkileri 1991-2000**, Ankara, Avrasya-BirVakfi, ASAM, 2000.
- Cafersoy Nazım, **Eyalet-Merkezi Düzeyinde Eşit Statüye Azerbaycan-Türkiye İlişkileri**, Ankara, ASAM yayınları, 2000.
- Camalov Yaver, **Haydar Aliyev'in Petrol Stratejisi Devam Ediyor, "Asrın Anlaşması"**, Bakü, Kismet yayınları, 2004.
- Cesur Sümerenli, **İleriye, NATO'ya Doğru**, Bakü, Abilov, Zeynalov ve oğulları yayınları, 2007.
- Çernyavskiy Stanislav, **Noviy put Azerbaydjana** (Azerbaycan'ın yeni yolu), Moskova yayınları, 2002.

Çiloğlu Fahrettin,	Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar , İstanbul, Sinatle yayınları, 1998.
Efendiyev Mecid,	Soçineniya , 2. cilt, Bakü yayınları, 1990.
Elyarlı Süleyman,	Azerbaycan Tarihi , Bakü, Azerbaycan yayınları, 1996.
Gaffarov Tahir,	Azerbaycan Cumhuriyeti asra beraber on yıl 1991-2001 , Bakü yayınları, 2001.
Gasanov Ali,	Azerbaydjan v Sisteme Mejdunarodnih i Regşonalnih Organizatsiy (Uluslararası ve Bölgesel Örgütsel Sisteminde Azerbaycan), Bakü, ELM yayınları, 1999.
Gasanov Gasan,	H.Aliyev Azerbaijan Oil in the World Policy , Bakü, Azerbaycan yayınları, 1997.
Gasımov Musa,	Azerbaycan Uluslar arası İlişkiler Sisteminde (1991-1995) , Bakü, Gençlik yayınları, 1996.
Gasımov Musa, Abdullayev Mahir,	Uluslararası İlişkiler Tarihi , Bakü, Elimler Akademisi yayınları, 1998.
Gasımov Musa,	Azerbaycan'ın Dış Politikası: Konsept Meseleleri , Bakü, Mütercim Yayınları, 1997.
Gazenferoğlu Fazil,	Tarihten Geleceğe Ebülfez Elçibey , Bakü, Prestij yayınları, 1998.
Guliyev C., Mammadov A.,	Azerbaycan Tarihi Yedi ciltte Altıncı cilt, Bakü, Elimler Akademisi 2000.
Guseyinova İrada,	İstoriya Narodov Kavkaza (Kafkasya Milletlerinin Tarihi), Bakü yayınları, 2006.
Hasanov Ali,	Azerbaycan ve ATET , Bakü, Işık yayınları, 1997.
Hasanov Ali,	Müasir Uluslararası İlişkilere ve Azerbaycan'ın Dış Politikası , Bakü, Azerbaycan yayınları, 2005.

- Hasanov Ali, **Azərbaycan Dış Politikası: Avropa Devletleri ve ABD**, Bakü, Azərneşr yayınları, 1998.
- Hasanov Cemil, İsmayılov Eldar, **Azərbaycan Tarihi**, Bakü, Öğretmenler yayınları, 1995.
- Hasanov Sinan, **Devletlerarası İlişkilerde Hazar'ın Statüsü Meselesi**, Bakü, ELM yayınları, 2002.
- İsmayılov M., Seyidzade D., **Azərbaycan Tarihi**, Yeddi ciltte Beşinci cilt, Bakü, ELM yayınları, 2001.
- İstorya Azerbaydjan (Azərbaycan Tarihi), Cilt 1, Bakü yayınları, 1963.
- İvanov İ. S., **Novaya Rossiyskaya diplomatiya; Desyat let vneşney politiki strani** (Rusya'nın yeni diplomasisi; Ülkenin dış politikasının on yılı), Moskova yayınları, 2002.
- Jvaniya G., **Velikiy Oktyabr i Pobeda Sovetskoy vlasti v Gruzii** (Büyük Ekim ve Gürcistan'da Sovyet Hükümetinin Zaferi), Tiflis, Sabçota Sakartvelo yayınları, 1987.
- Keykurun Naki, **Azərbaycan İstiklal Mücadelesinden Hatıralar (1905-1920)**, Ankara, İlke yayınları, 1998.
- Mammadov Süleyman, **Azərbaycan Tarihi**, Bakü, Çarşıoğlu yayınları, 2007.
- Mehtiyev Ramiz, Hasanov Ali, **Azərbaycan-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem**, Bakü, Gismet yayınları, 2001.
- Mirzayev Ramiz, **Heydar Aliyev and New Oil Strategy of Independent Azerbaijan**, Bakü, Göytürk yayınları, 1999.
- Mitrica Minodor, **The Revival of Azerbaijan**, Romani, Paideia yayınları, 2003.
- Mustafazade M., **Severnie hanstva Azerbaydjana i Rossiya (koneç 18-naçala 19 veka)**(Azərbaycan'ın

- Mustafazade Rahman, Kuzey Hanlıkları ve Rusya (18. Yüzyılın sonu 19. Yüzyılın başlarında)), Bakü yayınları, 1989.
- Mustafazade Rahman, **Azerbaydjano-Rossiyskie otnoşeniya v 1918-1922**(Azerbaycan-Rusya ilişkileri 1918-1922 yıllarda), Moskova, MİK yayınları, 2006.
- Nesibli Nesip, **Azerbaydjan-Rossia, Novie Vzaimootnoşeniya, Novie Gorizonti** (Azerbaycan-Rusya, Yeni İlişkiler, Yeni Ufuklar), Bakü, Nural yayınları, 2002.
- Nadirov A, Gaffarov T, **Azerbaycan Tarihi** Yedi Ciltte Yedinci cilt, Bakü, Elimler Akademisi, 2003.
- Nesirov Elman, **Azerbaycan'ın Jeopolitiği ve Petrol**, Bakü, Hazar Üniversitesi yayınları, 2000.
- Orujov Hidayet, **Azerbaycan ABD ilişkileri (1991-1997)**, Bakü, Kanun yayınları, 1998.
- Paşayev Atahan, **Heydar Aliyev and National Policy in Azerbaijani**, Bakü, Batı-Doğu yayınları, 2002.
- Primakov Yevgeyin, **Açılmamış Sayfaların İzi ile**, Bakü, Azerbaycan yayınları, 2001.
- Resulzade Mehmed Emin, **Pobeda Sovetskoy vlasti v Zakavkazye** (Transkafkasya'da Sovyet Hakimiyetinin Zaferi), Moskova, Politizdat yayınları, 1971.
- Saray Mehmet, **Godi v bolşoy politike** (Büyük siyasette yıllar) Moskova yayınları, 1999.
- Seyitzade Dilara, **Azerbaycan Cumhuriyeti**, Bakü yayınları, 1990.
- Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1996.
- İz İstori Azerbaydjanskoy Burjuvazi v Naçala XX. Veka**, Bakü yayınları, 1978.
- Sovetskiy Azerbaydjana (Sovyet Azerbaycan)**, Bakü yayınları, 1958.

- Sönmezoğlu Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi yayınları, 2000.
- Suleymanov Mehman, **Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Kafkas İslam Ordusu**, Bakü, Kafkas Üniversitesi yayınları, 2008.
- Sultanov Oktay, **20. Asrın Seksenli Yıllarının Sonu Doksanlı Yıllarının Evvellerinde Azerbaycan'da Siyasi Mübareze**, Bakü yayınları, 1996.
- Swietochowski Tadeusz, **Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycan'ı 1905-1920**, İstanbul, Bağlam yayınları, 1988.
- Swietochowski Tadeusz, **Russia and Azerbaijan**, Bakü, Hazar Üniversitesi yayınları, 2000.
- Tahirzade Edalet, **Kurtuluş ve Bütövlük Yolu**, Bakü, Elçibey kütüphanesinin yayınları, 2003.
- Tahirzade Edalet, **Meydan 4 Yıl 4 Ay**, Bakü, Ay-Yıldız yayınları, 2. cilt, 1997.
- Tahirzade Edalet, Yusifli Mircelal, **Elçi Düşünceleri**, Bakü, Yeni Müsavat yayınları, 2002.
- Tahirzade Edalet, **Elçi Bey**, Bakü, Cumhuriyet gazetesi yayınları, 1999.
- Tahirzade Edalet, **Vsemirnaya istorya**, (Dünya Tarihi), Moskova yayınları, 2001.
- Yazkova Alla Alekseevna, **Gosudarstva Zakavkazya i Rossiya (problemi yujnih rubejey Rossii)** (Transkafkasya'nın Devletleri ve Rusya (Rusya'nın Güney sınırlarının sorunları)), Moskova yayınları, 1998.

Makaleler

- Alex Pravda, “Russia and European Security: The Delicate Balance”, **NATO Review**, Sayı 3, 1995, s. 19-24
- Araz Aslanlı, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, **Avrasya Dosyası**, Azerbaycan Özel, 7. Cilt, Sayı1, İlkbahar 2001, s. 391-430.
- Araz Aslanlı, “Denge Politikasının Doğal Sonucu: H. Aliyev’in Moskova Ziyareti”, **Stratejik Analiz**, Ankara, Mart 2002, Cilt 2 Sayı 23, s. 49.
- Asgar İbrahimov, “ABD Azerbaycan’ın karşılaştığı sorunların aradan kalkmasına yardım edecek”, **Azerbaycan** gazetesi, 27 Şubat, 2003.
- Asya Gadizade, “Sammit SNG Perenesen na Pyat Dney (BDT Zirvesi Beş Gün Ertelendi)”, **Nezavisimaya** gazetesi, 24 Aralık, 1999.
- Asya Hacızade, “Azerbaycan ve Rusya arasında emtia devriyesinin genişlendirmek için iyi olanak var”, **Azerbaycan** gazetesi, 16 Şubat, 2005.
- Asya Hacızade, “Gündelikte iktisadi işbirliği meseleleri müzakere edilmiştir”, **Azerbaycan** gazetesi, 20 Aralık, 2002.
- Azerinform, “Azerbaycan’ın Dışişleri Bakanının Türkiye’ye ilk resmi ziyareti sona erdi”, **Halk** gazetesi 15 Ağustos, 1992.
- Azertaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve Rusya Federasyonunun Cumhurbaşkanı V.Putin’in görüşü”, **Azerbaycan** gazetesi, 11 Ocak, 2001.
- AzerTaç, “Azerbaycan Rusya ile faal emektaşlık ediyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 25 Mayıs, 2004.

- Azertaç “Azerbaycan Rusya’nın bölgeleri ile de uğurlu işbirliği ediyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 7 Nisan, 2004.
- AzerTaç, “Birinci Azerbaycan-Rusya iktisadi forumlunun yekunlarına hasredilmiş matbuat konferansı”, **Azerbaycan** 8 Nisan, 2004.
- AzerTaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ABD’nin Büyük Elçisiyle Görüşmüştü”, **Azerbaycan** gazetesi, 11 Mayıs, 1997.
- AzerTaç, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve NATO’nun baş katibi H.Solana’nın görüşü ve danışıkları”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Şubat, 1997.
- AzerTaç, “Azerbaycan’ın Cumhurbaşkanı H.Aliyev Rusya Elçisini Kabul Etmiştir”, **Azerbaycan** gazetesi, 28 Mart 2002.
- AzerTaç, “Azerenerji SC ile Rusya VES arasında işbirliği hakkında memorandum imzalanmıştır”, **Azerbaycan** gazetesi, 25 Mayıs, 2004.
- Bahaddin Hazıyev, “Rusya’nın dış politikası”, **Azatlık** gazetesi 13 Ağustos, 1992.
- Elçin Abdullaoğlu, “Halk Cephesi ilerliyor”, **Azatlık** gazetesi, 7 Nisan, 1992.
- Eldar Aliyev, “Rusya-Azerbaycan İlişkilerinde Yeni Dönem”, **Azerbaycan** gazetesi, 26 Ocak, 2001.
- Elhan Şahinoğlu, “Status ve Marşrut Belası”, **Yeni Müsavat** gazetesi, 15 Kasım 1997, s. 68.
- Elman Nesirov, “Azerbaycan-ABD İlişkieri Batı Tarihinde”, **Azerbaycan 20. Asırdan 21. Asra**, 2002, s.214.
- Elnur Soltan, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsü. Çizilmeyen Sınırlar”, **Stratejik Analiz**, cilt 12, sayı 13, Mayıs, 2001, s. 68.

- Elşat Abdullayev, “Azerbaycan-Rusya arasında imzalanan senetlerin karşılıklı işbirliğin hukuki esaslarını güçlendiriyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 27 Eylül, 2003.
- F. Asim, “NATO Stavit Azerbaydjan Pered Vıborom”(NATO Azerbaycan’I seçim karşına bıraktı), **Zerkalo** gazetesi, 17 Ocak, 2001.
- F. Talipov, “ Tsentralnaya Aziya kak prostranstvo Politika, narod i sudba (Bölge olarak Orta Asya; politika, halk ve kismet)”, **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz** (Merkezi Asya ve Kafkasya), dergisi, N: 2, 2005, s. 12-18.
- Hasan Kanbolat, “Güney Kafkasya’da Yeni Bir Demiryolu Hattı” **ASAM**, sayı 99, Temmuz 2008, 8-10.
- Hasan Kanbolat, “Kafkasya’da Demir İpekyolu”, **ASAM**, sayı 83, Mart 2007, s. 63-70.
- Hasan Kuliyeu, “Rusya’nın Azerbaycan Stratejisi”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1996, cilt3, sayı 4, s. 201.
- Hatem Cabbarlı, “Güney Kafkasya’da Güç Mücadelesi ve ABD’nin Azerbaycan’dan Askeri İsteği” **ASAM**, sayı 55, Kasım, 2004, s. 65-70.
- İ. Hasanov, “Azerbaycan’da Marksizm-Leninizm İdealarının Yayılmasında Himmet Bolşevik Kurumunun Faaliyeti (1904-1920 yıllar)”, **İlm Dergisi**, Ocak 1986, s. 6.
- İrade Ağayeva, “Yeltsin Halefini Açıkladı”, **Azatlık**, 10 Ağustos, 1999.
- Kamer Kasım, “11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları”, **OAKA**, cilt 1, No: 1, 2006, s. 19-35.

- Kamil Ağacan, “ABD’den Azerbaycan’a İran ve Rusya Markajı”, **ASAM**, sayı 74, Haziran 2006, s. 8-10.
- Kamran İnan, “Rusya’nın Kafkasya Politikası”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 1, sayı 1, İlkbahar 1994, s. 26-29.
- Kenan Hasanlı, “Yahudi Lobisinden Azerbaycan’a destek”, **525-ci** gazetesi, 31 Ekim, 2001.
- M. Bagirov, “Novoe desyatiletie Gabalinskoy RLS”(GRİ Yeni on Yıllığı), **Eko** gazete, 29 Ocak, 2002.
- Mahir Abdullayev, “Azerbaycan-Rusya ilişkileri yeni merhaleye dahil oluyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Ocak, 2001.
- Mustafa Hacıbeyli, “Putin Azerbaycan ve Gürcistan’dan yardım istiyor”, **525-ci** gazete, 17 Eylül, 1999.
- “Müsavat Partisi’nin 1919 ve 1936 Yılları Kurultayında Kabul Edilen Programları”, **Azerbaycan Dergisi**, 1937, sayı 285.
- Natavan Agayeva, “Azerbaycan-Rusya işbirliğinde yeni merhale, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı H.Aliyev’in Rusya Federasyonu’na devlet ziyareti”, **Dirçeliş-XXI Asır**, 2002, N:47, s. 1-5.
- Nazim Cafersoy, “Tarihten Günümüze Kafkas Evi Girişimleri ve Türkiye”, **ASAM**, Cilt 1, Sayı 7, Kasım 2000, s. 26-35.
- Nesib Nesibli, “Azerbaycan ve Moskova-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması”, **Stratejik Analiz**, Ankara, Ağustos 2000, Cilt 1, Sayı 4, s. 61-73.
- Nizami Hudiyev, “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı H.Aliyev ve Rusya Federasyonu’nun Cumhurbaşkanı Putin’in birge beyanati”, **Dirçeliş-XXI Asır**, 2002, N: 47, s. 5-10.

- Nizami Rehimli, “Gündelikteki her Üç Sorun”, **Azerbaycan** gazetesi, 14 Eylül 1993.
- Oktay Aydınoglu, “Azerbaycan-Rusya ekonomik işbirliğin büyük perspektifleri var”, **Azerbaycan** gazetesi, 8 Nisan, 2004.
- Olga Salamanova, “Putin’in Azerbaycan’a ziyareti uğurla sonuçlandı”, **Azerbaycan** gazetesi, 17 Ocak, 2001.
- Oya Eren, “Cumhurbaşkanı Gül’ün Azerbaycan Ziyareti Heyecan Uyandırdı”, **ASAM**, sayı 92, Aralık, 2007, s. 16-18.
- Paul Fritch, “Umutları Deneyimlerin Üzerine Oturtmak”, **NATO Dergisi**, Sayı 3, 2003, s. 1-5.
- R. Morningstar, Hazar Havzasında Enerji Siyaseti ile Bağlı Diplomatik Yollar, **Dirçeliş-XXI Asır**, dergisi, N: 14, 1999, s.19.
- R.Mammadov, “Sovremenniy mejdunarodniy pravovoy status Kaspiyskogo morya: politika, diplomatiya i pravo”(Hazar Denizi’nin Çağdaş Uluslararası Hukuki Statüsü), **Pravo i politika** dergisi, N: 3, 2001, s.24.
- Ross Wilson, “Policy of the United States and the Development of the Energy Sector in Azerbaijan”, **Journal of Qafqaz University**, no. 11., Spring 2003, s.206.
- Rövşen Hacıyev, “AHC’nin Meramnamesi”, **Azatlık** gazetesi, 14 Ocak, 1992.
- S.V.Vostrikov, Karabakskiy Krizis i Politika Rossii na Kafkaze(Karabağ krizi ve Rusya’nın Kafkasya’daki politikası), **Nezavismaya** gazetesi, 12 Ağustos, 1996.

- Sabir Efendiyeu, “NATO ve Müasir Dünya”, **Dirçeliş-XXI Asır**, N: 56, 2002, s. 145-155.
- Şamama Hasanlı, “NATO Kafkasya’da gerginliğin karşısını alabilir”, **Halk** gazetesi, 28 Mayıs, 1999.
- Süleyman Sırrı Terzioğlu, “Hazar’ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri”, **OAKA**, Cilt 3, Sayı 5, 2008, s. 26-47.
- Svetlana Avdeyava, “Rusya Azerbaycan’a Dönüyor”, **Azerbaycan** gazetesi, 17 Ocak, 2001.
- Tahir Aydınolu, “Brzenski’nin Güney Kafkasya planının altı prensibi”, **Halk** gazetesi, 16 Ağustos, 1997.
- Vagif Memmedoğlu, “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında dostluk, işbirliğı ve karşılıklı güvenlik anlaşması”, madde 1, **Azerbaycan Diplomasisi** dergisi, N: 1, 1993, s. 27-34.
- Yegane Mammadova, “Pakistan ve Rusya İle askeri işbirliğı”, **Bizim Asır**, 16 Mayıs, 2003
- Z. Seferoğlu, “Hazar’ın hukuki statüsü nasıl olmalı”, **Yeni Müsavat** gazetesi, 27 Şubat, 2002.

Gazeteler

- Azatlık** gazetesi, 11 Ağustos 1990.
- Azatlık** gazetesi, 12 Ekim, 1992.
- Azatlık** gazetesi, 3 Haziran, 1993.
- Azerbaycan** 8 Aralık, 1995.
- Azerbaycan gazetesi**, 25 Ocak, 1996.

Azerbaycan gazetesi, 1 Mart, 1996.
Azerbaycan gazetesi, 10 Nisan, 1993.
Azerbaycan gazetesi, 11 Kasım, 1997.
Azerbaycan gazetesi, 14 Ekim, 1992
Azerbaycan gazetesi, 16 Ekim, 1992.
Azerbaycan gazetesi, 16 Ocak, 2002.
Azerbaycan gazetesi, 2 Ağustos, 1997.
Azerbaycan gazetesi, 2 Ekim, 1992.
Azerbaycan gazetesi, 2 Mayıs, 1994.
Azerbaycan gazetesi, 26 Şubat, 2003
Azerbaycan gazetesi, 28 Mart, 2002.
Azerbaycan gazetesi, 4 Haziran, 1997.
Azerbaycan gazetesi, 5 Ağustos, 1989.
Azerbaycan gazetesi, 8 Mayıs, 1995.
Azerbaycan Öğretmeni gazetesi, 26 Şubat, 1991.
Bakinskiy rabotçiy gazete, 31 Ocak, 1999.
Bakinski raboçiy gazetesi, 23 Ekim 1945.
Bizim Asır gazetesi, 2 Mart, 2001.
Cumhuriyet gazetesi 30 Aralık 2001 yılı.
Eho gazetesi, 28 Şubat, 2003.
Halk gazetesi, 1 Mayıs, 1994.
Halk gazetesi, 11 Haziran, 1995.
Halk gazetesi, 14 Ağustos, 1993.
Halk gazetesi, 24 Aralık, 1991.
Halk gazetesi, 30 Haziran, 1992.
Halk gazetesi, 8 Ocak, 1992.
Halk gazetesi, 9 Ocak, 1992.
Hayat gazetesi, 16 Eylül, 1989.
Hürriyet 15 Nisan, 1995.
İki Sahil gazetesi, 4 Şubat, 2003.
Krasnaya zvezda gazetesi, 28 Mayıs 1993.
Moskovskaya pravda gazetesi, 17 Eylül, 2002.

Nezavisimaya gazete, 10 Mart, 1992.
Nezavisimaya gazete, 14 Mart, 1992
Nezavisimaya gazete, 14 Ocak, 2002.
Nezavisimaya gazetesi, 17 Şubat, 1997.
Nezavismaya gazetesi, 10 Nisan, 1994.
Nezavismaya gazetesi, 12 Nisan, 2001.
Nezavismaya gazetesi, 20 Ağustos, 1993.
Nezavizmaya gazetesi, 4 Temmuz, 2008
Rasiskaya gazetesi, 8 Temmuz, 1997.
Vişka gazetesi, 13 Şubat, 1992.
Yeni Müsavat gazetesi, 18 Eylül, 2002.
Yeni Müsavat gazetesi, 27 Ocak, 2002.
Zerkalo gazetesi, 10 Eylül, 1994.
Zerkalo gazetesi, 11 Temmuz, 1998.

İnternet Kaynakları

“Founding ACT on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation” www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm

“Joint Press Point with NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and Mr. İlham Aliyev, President of the Republic of Azerbaijan” NATO Speeches <http://www.nato.int/docu/speech/2004/s040519b.htm>

“NATO-Rusya Ortaklığı: Görüldüğünden Daha Fazlası”, <http://www.nato.int/docu/review/2007/issuez/turkish/analysis1.html>.

“Rusya ile Azerbaycan doğalgaz anlaşması imzaladı”, <http://www.abhaber.comhaber.phpid=26496.mht>

“Summit of Former Soviet Republics Set to Boost Putinis Statusi”, **Associated Press**, 25 Ocak 2000. <http://www.arparchive.com/Search.aspx?remem=x&st=k&kw=Sumit+of+Former+Soviet+Republics+#U172895>

“The Alliance’s Strategic Concept” <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

Azerbaijan International, (6.4), Winter, 1998, s. 54-55.

http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/64_folder/64_articles/64_maresca.html

Doç. Dr. Kamer Kasım, “Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu”, Makale Çağrısı: **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi** <http://www.tumgazeteler.com/?a=3934966>

<http://www.azstat.org/MESearch/details>

İgor Aleksandroviç “Rossiysko-Azerbaydjanskie Otnaşeniya” (Rusya-Azerbaycan İlişkileri) <http://diss.rsl.ru/diss/03/1105/031105030.pdf>, s. 134.

İgor Torbakov, “Putin in Baku: Changes in Azeri-Russian Energy Relations on the Horizon”,

http://www.jamestown.org/singleno_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=31425.htm

James M. Goldgeier, “Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia After the Cold War”, **World Policy**, Winter, 2003. <http://www.worldpolicy.org/journal/articles/wpj03-4stent.html>

Letif Hasanlı, “Hazar Denizi’nin Hukuki Statüsünün Belirlenmesinde Bölge ve Diğer Devletlerin Rolü”, <http://www.gamoh.biz/habergoster.asp?id=259>

Tabib Hüseyinov, “Amerikan Dış Politikasının Etkilenmesi: Ulusal Çıkarlar Karşısında Etnik Çıkarlar”, **Stradigma** http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_04.html

V. Mitayev “Rossiya i Zapad v Karabakskom Konfliktke” (Karabağ Sorununda Rusya ve Batı), www.zakafkazyia.org

www.nato.int/docu/secureview/2002/issue2/turkishart4.html